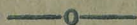

† МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН

ГРАМАТИЧНО - СТИЛІСТИЧНИЙ
СЛОВНИК
ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ

ВІННІПЕГ, 1961

НАВЧАЙМОСЯ СВОЄЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ!

Українська літературна мова — це головний двигун української культури, це її головна основа. Кожен народ, що має свою давню культуру, завсіди багато сили покладає на вироблення й своєї літературної мови, як найміцнішої підвалини соборності його племен і розвою сили нації. Через усе це вивчення української мови — велике завдання нашого народу, нашої науки, наших письменників і всіх нас.

Керуючись такими завданнями, Митрополит Іларіон багато часу присвятив вивченню нашої літературної мови, і наслідком цього появилася в нас у Вінніпегу в Канаді його п'яти-томова праця, а саме:

Том I: ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ. 1950 р., 384 ст. Ціна \$2.00. У загально доступній формі тут змальована багатовікова терниста путь, яку пройшла наша літературна мова, поки набула собі сучасну форму. З багатьма малюнками. Написана праця ясно й усім доступно.

Том II: ГРАМАТИЧНІ ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ. 1951 р., 347 ст. На доброму папері, ціна \$3.00, в оправі \$4.00. Це повна граматика української літературної мови, написана приступно, має головню практичну мету. Докладно подана складня нашої мови, в основу якої покладена мова Шевченка.

Том III: УКРАЇНСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ НАГОЛОС. 1952 р., 304 ст. На доброму папері, ціна \$3.00. Мовознавча монографія. Це перший докладний науковий (але в популярній формі) опис українського наголосу, його повної системи з історичним освітленням. Наголос — це

СЛОВНИК ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ

RESEARCH INSTITUTE OF VOLYN

† METROPOLITAN ILARION

GRAMMATICAL and STYLISTIC
LEXICON
OF SHEVCHENKO'S POETRY

—o—

WINNIPEG, 1961

Published by "Volyn" Society

ІНСТИТУТ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ

† МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН

ГРАМАТИЧНО - СТИЛІСТИЧНИЙ
СЛОВНИК
ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ

—o—

diasporiana.org.ua

ВІННІПЕГ, 1961

Накладом Товариства „Волинь” у Вінніпезі

I.
ШЕВЧЕНКО ЯК ТВОРЕЦЬ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.

I. ШЕВЧЕНКОВА МОВА.

Мова Тараса Шевченка (1814—1861) в історії української літературної мови має велике значення, бо власне його мова стала наріжним каменем дальшої нашої літературної мови. Нова українська літературна мова творилася спочатку на Полтавсько-харківській землі, цебто на Лівобережжі, тепер же до творення її прийшло й Правобережжя, — Шевченко народився (25 лютого 1814 р.) в селі Моринцях, а зріс у селі Кирилівці* на Звенигородщині на Київщині, якраз в осередку України.

Шевченко перший у нас глибоко зрозумів вагу літературної мови в письменстві, і тому творив її, пильнуючи, щоб була вона якнайкращою. Київ на той час, по заснуванні в ньому 1834 р. університету Св. Володимира, поволі відроджувався на всеукраїнський культурний осередок.

На 1846-й рік зібралося тут чимало українських культурних діячів, що й заклали були Кирило-Методіївське Братство, яке на українську мову дивилося, як на самостійну літературну мову. Воно навчало: „Щоб кожен слов'янський народ мав свій язик, свою літературу”.

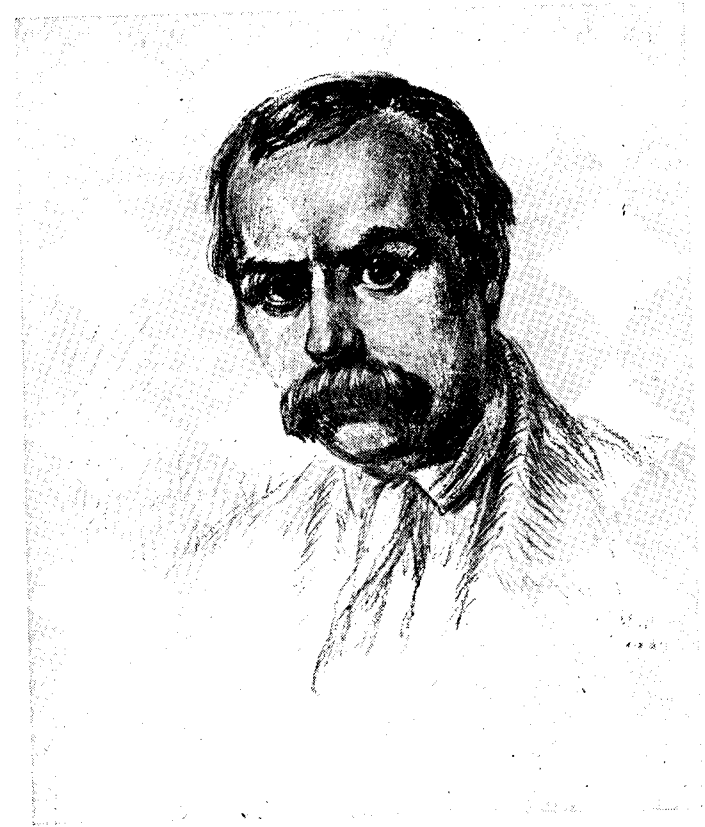
Але наступного 1847-го року над братчиками вчинений був урядовий погром, і всіх їх порозкидали далеко поза Київ: Шевченка заслано на 10 літ, Миколу Костомарова запроторено в Саратов на 9 літ, а мовного Шевченкового дорадника Куліша — на 3 роки в Тулу. З цього часу спинилося Шевченкове свідоме навчання української мови, спинилося й її літературне оформлення в Києві.

2. НАРОДНІСТЬ ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ.

Шевченко мав багато даних, щоб глибоко пізнати свою рідну мову, бо першу молодість провів на селі. Як знаємо, він любив слухати оповідання старих, а на Звенигородщині на той час було кому й багато про що оповідати, — бо недавно відбулася „Коліїщина” та „Гайдамаччина” 1768 р. — так що молодий Тарас не тільки захоувався в чари мелодійної Київської мови, але й знайомився з іще живою тут ідеологією Запоріжжя, козацтва та „Гайдамаччини”.

Шевченко мав добрий голос і кохався в піснях, яких знав без ліку. То був взагалі час, коли інтелігенція кохалася в українських піснях, а Звенигородщина давала їх Тарасові з найчистішого джерела. Народні пісні стали основою Шевченкової мови. При кожній спосібності Шевченко співав, а це приносило йому глибоке знання і мови, і пісенного ритму, що він повно переніс на свої вірші.

В російській школі Тарас не вчився, а це зберегло його мову, а головно сам спосіб думати

**Тарас Шевченко (25.ІІ. 1814 — 26.ІІ. 1861),
будівничий української літературної мови.**

(складню) від помітнішого чужого каламутства, — у нього завжди складня народня.

Правда, Шевченко багато читав російських книжок, пізніше навчався в Академії Мистецтв в Петербурзі, а це поклато виразні сліди на словника його мови.

Ось таким чином народній елемент, головню пісенний, став основним у Шевченковій мові. Його рідна Кирилівка знаходиться в південній Київщині, географічному осередкові Української Землі: звідси до західніх говірок яких 40—60 кілометрів, а до північних — 25—40. Це справді творить Звенигородщину осередковою землею, де українська мова Шевченкового часу була чистою, чужими впливами менше засміченою.

Пізніш, коли Шевченко пішов у світ, він поніс з собою й тугу та любов до українських пісень та історичних дум. На той час повиходили вже добрі збірники їх, а саме: „Опытъ собранія малорусскихъ пѣсней” 1819 р. кн. Цертелева, „Украинскія народныя пѣсни” ч. I—II 1827 і 1834-го років М. Максимовича, та „Малорусскія народныя думы и пѣсни” 1836 року Лукашевича. Шевченко мав ці три збірники при собі, і знав їх напам'ять, а це дало йому глибоке знання української народньої мови, і власне ця пісенна мова стала душею його мови. Українська пісня всякла йому в саму душу, стала йому живим словником рідної мови, до якого він завжди звертався в потребі. Головне, Шевченко глибоко зрозумів народню складню мови, і переніс її в свої писання, а складня — душа мови. Усе це сильно наблизило Шевчен-

кову мову до правдивої народньої й очистило її від усякої штучности.

Мало цього, Шевченко глибоко зрозумів, що українська народня мова в своїй істоті мова т. зв. паратактічна, цебто в ній речення головню рівнорядні, а не підрядні. Через це Шевченкова мова надзвичайно „проста”, речення короткі, виразні, ясні. Власне це стало душею „простоти” й ясности Шевченкової мови. Він ішов за сучасними йому кобзарями, і від них навчався мови.

Чисто народня своєю побудовою мова і глибоко національно-патріотичний зміст його творів зробили його найріднішим сином свого народу, більше того — його пророком.

Російський публіцист і критик Н. А. Добролюбов правильно писав про „Кобзаря”: „Т. Шевченко — поет цілком народній, такий, якого ми не можемо вказати в себе. Навіть Кольцов не йде з ним у порівняння, тому що складом своїх думок і навіть своїми прагненнями іноді віддаляється від народу. У Шевченка, навпаки, все коло його думок і співчувань перебуває в повній відповідності із змістом і ладом народнього життя. Він вийшов з народу, жив з народом, і не тільки думкою, але й обставинами життя був з ним міцно і кровно пов'язаний”.*

Шевченко — поет народній найперше тим, що він істотою своєю народній. Уся тематика

*Н. А. Добролюбов: Полное собрание сочинений, 1935 р., том 2 ст. 562-563.

його творів — народня: українська, болі й кривди українського народу, якого роз'їдала панщина. Він духом і тілом пов'язаний з українським народом, і інша тематика для нього — другорядна.

Як давній Пророк був пов'язаний на все з вибраним народом Божим, так і Шевченко навіки пов'язаний з Україною та її недолею... Тому й звемо Шевченка пророком українського народу.

3. РЕЛІГІЙНИЙ СТИЛЬ ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ.

Поезія Шевченка має свій особливий і неповторний характер. Його вірші — надзвичайно прості, він скрізь звичайно просто оповідає, і своє оповідання розбиває на вірші. Через усе це Шевченкова віршова мова — проста й ясна. Пишучи, Шевченко завжди мав на увазі, що його читає чи слухає звичайний селянин, а на нього він хотів конче вплинути. Ось тому Шевченкова мова справді найпростіша, найясніша, і неповторна в нашій літературі.

Мало цього, Шевченкова мова щиро народня і своїм істотним змістом, віковичним українським стилем, — це мова, яка глибоко відбиває Віру українського народу, його істотну глибоку релігійність.

Усі Шевченкові писання просякнені глибокою й істотною релігійністю. Це релігійність душі й серця, защеплена ще від колиски. У кожному вірші Шевченка згадується Бог, Господь, Небо, Рай, Церква й т. ін., і ці слова в нього скрізь, бо вони не кидають його думан-

ня. Релігійність і церковність — основна ознака стилю-змісту всієї української мови, тому й мови Шевченкової. Навіть саму українську мову Шевченко зве „хрещеною”, а це народня ідеологія: Полонені „довго не чули хрещеної мови” 146.

У Шевченка думання виразно релігійне. У нього чисто народній український церковний календар: Покрова, Спаса, Маковея і т. ін.

Як Шевченко був глибоко пересякнений релігійністю, вказує, напр., те, що він добре знає оповідання про плач чи сльози Богородиці. Пор. „Іржавець 1847 р., писаний в Орській фортеці: „Не плакала б Мати Божа в Криму за Україну” 327. „Мордувались сіромахи (козаки), плакали, і з ними заплакала Матір Божа сльозами Святими, заплакала Милосердна неначе за Сином”... 329. Це плач Божої Матері за знущання царя Петра над Україною по Полтавському бої... Див. ще ст. 219, — Мати Божа плаче, коли „славного Полуботка в тюрмі задушили”... („Великий Льох” 1845 р.).

Подано ще, як приклад, — у мові Шевченка дуже часте слово *святий*, і він його прикладає до найрізніших предметів:

Аби хоч крихотку землі із-за Дніпра мого святого святії вітри принесли 322. Моя ти збренько святая 525. Йорданови святії луги зелені, береги 525. Моїх святих киян 518. Ще за Гетьманщини святої 369. Не витерпів святої кари 77. Оце її свята могила 318. Святий покой вам стерегти 475. Свого местника святого привітала 452. Із різниці святої вивезли тіла 516.

Сі святі гори 325. Святому розуму учить 389. Полились на цямрину святій сльози 545. І десятки таких ін.

Так часто вживати слово „святий” міг тільки той, кому воно справді святе!

Слова, що визначають Святе чи Освячене, я подаю в цій праці з великої букви. Шевченко вживає їх і багато, і часто, і їх треба конче подавати з великої букви (колись їх писали „під титлами”), щоб глибше зрозуміти саму думку поета. Напр. у вірші „Ой діброво, темний гаю” 555 думку зрозумієте тільки тоді, коли подасте „багатого собі Батька (цебто Бога) маєш”, „аж Сам (Бог) Собі дивується на Свою діброву”. Без такого писання, як сьогодні це звичайно роблять, затемнюється Шевченкова думка (особливо, напр. у мові „Марія”, „Неофіти” і т. ін.).

Більше того, сьогодні ми не маємо ані одного видання творів Шевченка, де б святі слова були подані належно, а комуністичні видання з написами бог, господь, син божий, дух святий і т. ін. розходяться сотнями тисяч. Чого вони навчають читачів? Настав якраз тепер потрібний час видати у вільному світі бодай „Кобзаря” належним способом.

Шевченкова мова високо й широко релігійна, бо таким був сам Шевченко ще від свого народження. Він глибоко й істотно зрісся з Богом, як зо своїм Отцем і Опікуном, — і про все це свідчать його мова. Бо такий релігійний сам український народ, бо така релігійна й наша народня мова.

Життя Шевченка аж до могили було неймовірно тяжке, доля сильно його била, — і він часом тратив рівновагу, і говорив-писав жорстке слово до свого Господа-Опікуна, що Він забув про нього... Не тому, що ніби Тарас був безбожником, — ні, тільки тому, що від жорстокої недолі впадав у безнадію та розпуку...

А в Петербурзі революціонери й атеїсти, люди зовсім іншого світогляду, і справді безбожники, висміювали Шевченкову Віру, пхали його до безбожжя і радили „чудотворними піч палити”... Ні, це не українська ідеологія, це світогляд не українського народу, а Шевченко ж був щирий син свого народу...

Безумовно, в Петербурзі від росіян Шевченко набрався багато революційного, а в тому й нерелігійного духу, який чужою латкою грубо пришитий до його чистої релігійної музи.

Шевченко глибоко знав Біблію, і багато писав на біблійні теми. Псалтиря він напевне напам'ять знав, бож у молодих літах часто читав його по покійниках. Думаю, що Псалтир рано зробив на Шевченка глибокий вплив і своїм змістом, і своєю неперевершеною поетичною красою, бо Шевченко був високо чутливий на поетичну красу, як тихе озеро на найменший подув. Тому Шевченко перекладав із Псалтиря та із Пророків, і так їх глибоко знав, що надавав їм у своїх перекладах навіть своє власне розуміння, відмінне від оригіналу.

Ось через усе це в Шевченковій мові дуже сильна церковно-слов'янська мова, силь-

на — бо вона глибоко істотна йому: він її широко знав, добре розумів і любив її!

Мову старої літератури Шевченко засвоїв ще від своїх перших учителів дяків, від яких навчався в дитинстві, і вона — істотна ознака його мови. Тому в Шевченковій мові так багато архаїзмів.

Читання Біблії вплинуло на Шевченка і своїми незабутніми образами. Напр. Книга Пророка Амоса 6. 6: „Чи хто виоре море худобою?” могло вплинути на Шевченка, і він дав: „Неситий не виоре на дні моря поля” 243.

Або до стилю ступневого підвищення числівників: „Не через два, не три літа, не через чотири вернувся наш запорожець” 420. Іде військо, іде друге, а за третім везуть тоді лихо 337. Пор. до цього такі біблійні форми: „Приповістки” 30. 18: „Три речі оці дивовижні для мене, і чотири, яких я не знаю” ... „Приповістки” 30. 15: „Оці три не наситяться, чотири не скажуть доволі” ... Амоса 1. 3: „Так говорить Господь: За три переступи Дамаску, й за чотири цього не прошу” ...

У біблійній мові це числівникові підвищення дуже оригінальне й незабутнє, — Шевченко безумовно його знав. Правда, Шевченко його перероблював на сучасне, але воно в нього чується. Напр.: Минуло літо, уже й друге, і третє настало 288. Тричі наймичку у Київ Катря провозжала, і в четвертий провела небогу 238.

Ще приклад. Книга Йова 3. 3: „Хай загине той день, що я в ньому родився, і та ніч, що сказала: „Зачавсь чоловік!” Це саме в „Кобзарі”:

„Будь проклята мати, і день, і година, коли понесла, коли породила, на світ привела!” 76.

Усі ці приклади — а їх можна б значно побільшити — ясно показують, що Біблія сильно впливала на Шевченка і він її досконало знав, бо любив.

4. СТАРОДАВНІ ВІРУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.

Шевченкова мова переповнена різними народними віруваннями. Їх у Шевченковій мові так багато, що вони творять істотну ознаку її. Більше того: це істотна ознака нашої народньої мови взагалі, народніх пісень і всієї української літератури. Тому і в Шевченка повно цих термінів з народніх вірувань: відьма, півні, чари, ворожка, ворожити, чарувати, ірій, ярчук, сова, пристріт, наврочити, Ладо і десятки таких інших. І хто хоче розуміти Шевченка, мусить знати правдиве значення цих слів й належно сприймати. Шевченкова мова переповнена повір'ями, дохристиянськими віруваннями й т. ін., — це істота його мови.

Ось приклад, який показує, що ви Шевченкової думки не зрозумієте, коли не знаєте стародавніх народніх вірувань. Ось вірш „Хіба самому написать”, у ньому читаємо:

Чи мати Богу не молилась,
Як понесла мене, що я
Неначе лютая змія
Розтоптана, в степу здихає,
За ходо сонця дожидає...
Отак-то я тепер терплю
Та смерть із степу виглядаю... 461.

Є повір'я, що розтоптана чи вбита змія-гадюка не здохне аж до заходу сонця. Знаючи це, ми відразу глибоко зрозумієм Шевченкову думку у віршу.

Або ще приклад. В Україні широко поширене повір'я, що перейти кому дорогу з повними відрами, то пощаститься йому. Дівчина перейшла дорогу гетьману Богдану, як він їхав „у Переяслав Москві присягати”. На цьому збудована кара першої душі в „Великому льосі”. Звичайно, хто не розуміє цього повір'я („впівні перейти шлях”), той і цієї містерії не зрозуміє.

Проте кидається ввічі, що Шевченко оминав слово „чорт” і вживав його дуже рідко, хоч народня мова часом переповнена цим словом. Безумовно, Шевченко сильно беріг свою мову від непотрібної її вульгаризації, і свідомо уникав опрощення.

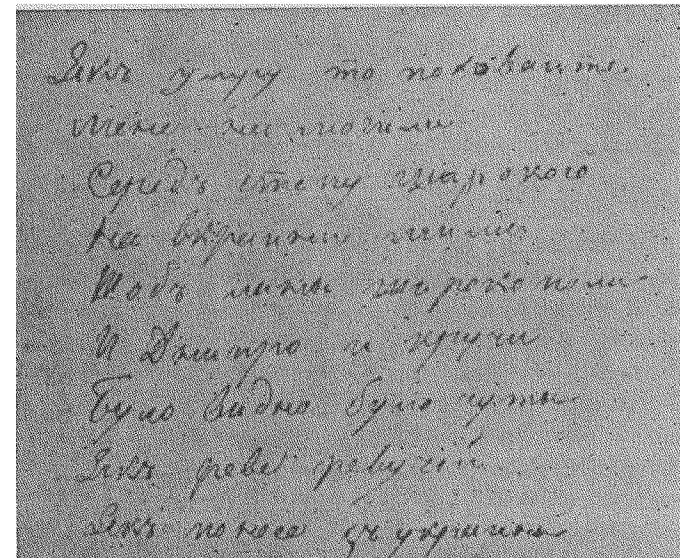
Оці ознаки Шевченкової мови створили з неї мову чисто народню самою своєю істотою, бо релігійний стиль віддавна вже став душею української мови. Вона має в собі весь український світогляд, і тому „Кобзар” став таким близьким усьому народові.

А коли додати до цього огненну боротьбу Шевченка проти кріпацтва і його всяких творців, то стане ясным, що „Кобзар” став у нас щиронародньою книгою.

5. ЕЛЕМЕНТИ ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ.

Шевченко вже мав розуміння літературної мови, і тому він критично ставився до т. зв. живої звичайної народньої мови. Він бачив

і знав, як часто ця мова занечищується русизмами, і тому був критичний у виборі свого мовного матеріялу. Він знав, що народня мова має багато говіркових відмін, тоді як мова літературна мусить бути спільною мовою всієї нації. Власне тоді творилася й літературна мова російська на Пушкінській основі († 1837 р.), а це давало Шевченкові свідомість і про свою літературну мову.

„Як умру, то поховайте”, вірш 25 грудня 1845 р., написаний в Переяславі. Зразок Шевченкового письма й правопису.

Глибшого наукового розуміння істоти літературної мови Шевченко ще не мав, але вона інстинктивно носилася вже перед його віщими

очима. Так, він свідомо уникає в своїй мові дрібно-говіркових місцевих виразів (локалізмів), хоч на Звенигородщині їх не бракувало. Шевченко очистив свою мову від таких виразів, що були б незрозумілі широким читачьким колам, а це вже було розуміння істоти літературної мови. Петербург помалу ставав центром і для української творчої інтелігенції, і Шевченко мав змогу чути тут українську мову зо всіх її земель.

Шевченко чув і участь брав у тих дискусіях про українську літературу і українську літературну мову, які тоді провадилися і в Києві, і в Петербурзі, і на провінції. Тоді народжувалася ідеологія української літературної мови.

Треба тут зазначити, що на Лівобережжі був здавна неприхильний погляд на мову Правобережжя, як на ополячену в своїй істоті, а тому не тільки в Шевченків час, але довго й згодом письменники свідомо цуралися правобережної мови, ніби пересякненої полонізмами.

Звичайно, це було правдивим тільки до малої міри, але Шевченко добре це знав, і пильнував не вживати в своїй мові таких правобережних слів і форм, які були б запідозрені, як полонізми.* Власне цим Шевченко подав руку лівобережцям, а це було корисним у розвії нашої літературної мови: обидва береги Дніпра нарешті поєдналися в своїй мові у творенні мови літературної.

* Див. мою статтю: Полонізми в сучасній українській літературній мові, „Рідна Мова” 1936 р. ч. 1 ст. 13—18.

В старій українській літературній мові XVII-XVIII віків було немало полонізмів, які кидаються в очі теперішньому читачеві. Котляревський рішуче з цим порвав, бо цієї старшої мови вже й не знав. Те саме бачимо й у мові Шевченковій: у ній полонізмів уже нема, а ті, що таки трапляються в нього, це вже освоєні в нашій живій мові слова. Польську мову Шевченко знав, але вмів її оминати.

Так само уникав Шевченко й архаїзмів, цебто стародавніх виразів. Правда, в його мові вони часті, та завжди на своєму місці, завжди як окраса стилю, чому вони в нього ніколи не разять читача. Як знаємо, Шевченко добре знав Святе Письмо, особливо Псалтиря, добре знав і церковнослов'янську мову, що й привносив до своїх віршів, але тільки, як мальовничу окрасу поетичного стилю.

Кидається в вічі, що Шевченко оминав також непотрібні іншомовні слова, вживаючи їх дуже рідко навіть у своїй прозі. Як я вже вище вказав, Шевченко в дитинстві не вчився в російській школі, а це вберегло його мову від більших русизмів. Але російської мови Шевченко навчився похідьма, з життя та книжок, і він її таки знав, хоч не глибоко. Він, за тодішньою модою, написав немало творів також і мовою російською, але творів звичайних, мова яких зовсім не чиста, бо повна українізмів.

Свого „Денника” Шевченко провадив російською мовою, і він власне показує, що цієї мо-

ви Тарас глибше не знав, про що відкрито й признався в цьому.*

До Шевченкових писань, звичайно, русизми таки вдиралися, і то багато, але більше такі, що вживалися в українській живій мові; скажемо, в мові Котляревського чи Квітки русизмів значно більш, як у мові Шевченковій.

За передшевченківського часу і за його часу в українській літературі аж густо було від русизмів, особливо словникових, і тому не дивно, що Шевченко ще не міг отруситися від цього, і в нього їх не мало.

Але на русизми Шевченкової мови може бути й інший погляд, — це наші віковічні архаїзми, правописні й словникові, що панували в нашій літературі цілі віки. Помалу вони виходили з нашої літератури, але їх ще довго вживали в українському письменстві традиційно, як наслідство стародавніх часів.

Шевченко свідомо уникав у своїй мові опрощення, уникав того розговірною селянського жаргону, що часто чується в живій народній мові, а це робило його мову чистою й надавало їй ознак літературности.

Шевченко листувався зо своїм братом Микитою, і завжди дивувався з жаргонности його мови. Року 1840-го одного разу Шевченко так відписав братові: „Брате Микито, треба б тебе полаяти за те, що я твого письма не второпаю: чорт-зна по-якому ти його скомпонував — ні

* Див. мою працю: Шевченкова мова, „Рідна Мова“, 1934 р. ч. 22 й далі.

по-нашому, ні по-московському, ні се, ні те... А я ще тебе просив, щоб ти писав по-своєму”. Це дуже цінна заява, бо вона наочно показує нам, що Шевченко має вже свою літературну науку, дбає про неї, розуміє її, а „чиста” народня мова сільського брата його вже разить.

6. ВПЛИВ П. КУЛІША НА ШЕВЧЕНКОВУ МОВУ.

Оце були головні основи Шевченкової мови. Тут треба ще підкреслити, що в справах мови на Шевченка завжди мав добрий вплив П. Куліш, який йому багато допомагав. Куліш був у нас першим письменником і першим ученим, що зовсім свідомо творив українську літературну мову, а свої погляди передавав і Шевченкові.

Шевченко нерідко писав таки кострубатою мовою, а це приводило в лють мовного пуриста Куліша, і він не раз „жостко” докоряв Шевченкові й виправляв йому форму його віршів.

А іноді Куліш виправляв Шевченкові й зміст. Так, у своєму вірші „До Основ'яненка” 1839 р. Шевченко написав був:

Наш завзятий Головатий
Не вмере, не загине!

а Куліш це виправив на:

Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине!

і так це місце друкується й тепер у Шевченкових творах.

Коли року 1856—1857 вийшла двотомова Кулішева збірка: „Записки о Южной Руси” й дотерлася до Шевченка в заслання, то той про це написав: „Куліш переніс мене на крилах в нашу Україну!” Взагалі ж Шевченко шанував Куліша й цінував його глибокі мовні знання.

Куліш багато попрацював над Шевченковими творами: „Наймичка”, „Назар Стодоля”, „Неофіти” й ін., надаючи їм кращу мовну форму та кращий стиль.

Куліш часто твердив Шевченкові, що з нього російського письменника не буде, а буде тільки шкода для української літератури, і цим таки відхилив його писати більше російською мовою.

Коли Шевченко вернувся з заслання й проживав у Москві, то він задумав був добре по-виправляти свої попередні поезії для нового видання їх. Про це він записав 18 березня 1858-го року до свого Денника таке: „Кончить переписыванье или процѣживанье своей поэзии за 1847 год. Жаль, что не съ кѣмъ толково прочитать. Нужно будетъ подождать Кулиша. Онъ, хотя и жестко, но иногда скажетъ правду!”

З наказу сьгоднішніх володарів України П. Куліша з політичних мотивів відкинули, відкинули і несправедливо, і навмисне: Куліш був сильний свідомий український патріот, а його праці сильно навчали б читачів цього самого. І тому твори П. Куліша, незабутнього Шевченкового мовного й стилістичного дорадника, грубо заборонені.

7. ШЕВЧЕНКО ЯК ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.

І отож власне Шевченкова мова й стала в нас за наріжний камінь нашої літературної мови. Сталося це тому, що сам Шевченко був у нас найсильнішим поетом, і його твори захопили всю Україну: їх усі читали, завчали напам'ять, і вже тим самим навчалися й мови.

В історії творення літературних мов це звичайне явище: мова найсильнішого письменника й господаря дум народніх помалу стає за основу мови літературної, — так нерідко бувало в Європі, так сталося й у нас, так було в Росії з творами Пушкіна.

До цього треба додати, що Шевченкова мова мала всі якості, щоб стати всеукраїнською мовою літературною: вона була найчистіша серед мов усіх тодішніх письменників, і походила з географічного осередку Української Землі, зо Звенигородщини, чому могла легко стати соборною мовою.

І так це й сталося, і рік 1840-ий, рік виходу першого видання „Кобзаря”, поруч з роком 1798-им, роком виходу „Енеїди”, став знаменним етапом в історії розвою української літературної мови.

Додам до цього, що власне твори Шевченка широко рознесли й остаточно затвердили наші національні назви: Україна, український.

Треба ще зазначити, що своєю огненною емоціональністю Шевченко в нас неповторний поет. Його вірші політично революційні кожним своїм реченням: він сильно бив панщину,

бив царат, бив усіх гнобителів українського народу та України. Такого політично-революційного поета до Шевченка не було і по ньому нема, — він єдиний неповторний народній революціонер на всю Слов'янщину!

Його вірші справді запалюють усіх своїх читачів і слухачів. Шевченкові революційні вірші не друкувалися, але вони ходили по всій Україні і всій Росії сотнями списків, і всіх запалювали!... А це багато й сильно допомогло українській мові стати літературною, через це росіяни відразу й визнали українську літературу власне через Шевченка.

Треба підкреслити ще велику простоту й ясність Шевченкової поетичної мови, а то тому, що в його творах речення будуються по-народньому. В Шевченковій складні панує, як я вище згадав, так звана паратакса, цебто рівнорядні речення, а не накопичення підрядних речень до одного головного (гіпотакса), як то часто бачимо в мові інтелігентській. І власне це робить Шевченкову мову ясною та простою.

І цим Шевченко створив свій власний поетичний стиль, опертий на українську пісню не тільки мовою, але й ритмічною формою. Цим Шевченко сильно вплинув на своїх наслідників, і повів їх за собою, і впливав ще навіть і тоді, коли солодкавість його пісенного стилю вийшла з моди, але не вийшла з народньої мови.

Цим Шевченко до певної міри зв'язав був українську поезію, бо в нас довго сприймали, що Шевченкові форми віршу — то найкращі

форми, тоді як розвій літературних форм постійно міняється й удосконалюється.

Шевченко — творець нашої поетичної літературної мови, але не мови прозаїчної, яка в нього не завжди першорядна. В цьому відношенні Шевченка перевищила Марко Вовчок.

8. ЯСКРАВА МАЛЬОВНИЧИСТЬ ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ.

Шевченкова мова глибоко поетична й ясно мальовнича. Шевченко був першорядним мистцем-малюром, і звичайно бачив у природі те, чого інші не добачують. Його описи природи, його мальовничі епітети завжди видають автора-мистця. Напр. такі описи: А із-за хвилі сонце хвилю червонить 148. І сховалися за хвилі, за рожеві (у Дом. за живії) гори 148. Гори високі і голубії 323. І в білій свитині з біленької хати вийшла погуляти у гай на долину 454. Гори мої високі, блакитні зда-лека 322. Зелений по землі весна килим розстиляє 290. Див. у Словнику слово „мережати”. І сотні таких інших прикладів.

А то є цілі вірші, побудовані на фарбах. Напр. вірші від 15-го січня 1860 р.:

Ой діброво, темний гаю,
Тебе одягає
Тричі на рік... Багатого
Собі Батька маєш.
Раз укріє тебе рясно
Зеленим покровом,
Аж Сам Собі дивується
На Свою діброву.
Надивившись на доненьку

Любу, молодую,
Возьме її та й огорне
В ризу золотую,
І сповіє дорогою
Білою габою,
Та й спать ляже, втомившись,
Турбобу такою...

Різномодні веселкові фарби розлиті по всій Шевченковій поезії, і роблять його вірші — малюнками.

Бо Шевченко був першорядний мистець-малювальник, і цим надихав і свою мову, роблячи її щиро поетичною.

9. РЯСНА СИНОНІМІКА ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ.

Синонімічне багатство Шевченкової мови широко розвинене й рясне. Українська народня мова має багато розвинену синоніміку (цебто слова однозначні, а різні своїм відтінком), і Шевченко повно її використав. Особливо багато в „Кобзарі” синонімів на зазначення різних відтінків для слів: ходити, говорити, співати, танцювати, грати, бити, пити, падати й т. ін. Ці синоніми подаються у цьому Словнику на своїх місцях за алфавітом.

А тут подамо тільки деякі з них: Він усюди вештається 41. Марія до криниці швиденько кинулась 544. Кинув хату і кімнату, і потяг у байрак 195. На байдаки — та й потягли 147. Через Балкан простали ми в Україну 269. По шинках хилялась 522. Я таки й далі за тобою чимчикую 522. До Бога почимчикуємо спочивать 578. Максим шкандибає в поле 351. Пошканди-

бала за циганами 287. Шасть у хату! (несподівано ввійшла) 435. Шелесть за рушниками! 343 (дуже швидко пішла). І багато інших.

Не будем по-чернечій харамаркать 196. Що се таке верзете ви? 223. Бондар барило й бочку набиває та ще й курникає 543. Старий піднявся — як ушкварить, аж у боки взявся! А ну ушквар нам щонебудь, — і кобзар ушкварив 119. Не про лихо — веселої утні, старче 104. Завалить їм! Взяли й „завалили” (побили) 226. Журба в шинку мед-горілку поставцем кружала 33. От от догнав — і бєбєх в могилу! 193. Випарили (побили) у московській бані 226. Сатрапа в морду затопив (сильно вдарив) 518. Исправник Яременка в пику піше (б'є) 226. Кривії, мов сарана з гаю, помайнують 526. Чорт-зна що провадиш (говориш) 224. Доведеться під тиним простягтись (померти) 574. Краков'яка оддирають 69. Хрестять (б'ють) Лейбу знову 70. Из льоху та в хату знай шмигляє 69. Доплєнтавсь до хати 162. Нащо мені женитися, нащо мені братись.

10. НОВОТВОРИ В ШЕВЧЕНКОВІЙ МОВІ.

Словник Шевченків високоцінний, бо він уже поважно мислив про українську літературну мову. Йому живих слів виразно бракувало, і він уже пробував складати новотвори, як сам творець літературної мови.

Скажемо, його слово „широкопоблий” у виразі „лани широкопоблі” — і поетичний, і глибокосоціяльний: він хоче дивитися по своїй смерті не на вбогі й вузенькі кріпацькі поля, а на вільні, безпанщиніві, „лани широкопоблі”.

Скільки сили й змісту у цьому новотворі! Пор. його ж „Широколістї тополї”, „Мов ті діди високочóлі, дуби з Гетьманщини стоять” 26. „Дубї і всякі деревá великолїтні” 354.

Так само й крутоберегий у виразі „Дніпро крутоберегий” 342. Такі новотвори міг творити тільки великий мистець-маляр.

Або ось іще його новотвір: недвіга — інертна людина. Він пише: „Сліпа була еси, незряща, недвіга серцем: спала день і спала ніч” 577.

Гарний і простий новотвір о д і н а — самотність: „В одині - самотині в садку б́уду спочивати” 567.

Або ось слово „недóсвіт” — ранній мороз: „Барвінок цвів і зеленів, слався, розстилася, та недóсвіт перед світом в садочок укрався: потоптав веселі квіти, побив поморозив”... 566. Може це малознане слово взятє і з мови народньої, але його, незнане, вдало підхопив Шевченко.

Ще одне слово, сп і в а, — це співання, спів: Чому (Гонта) не співає? Тепер йому, мабуть, не до неї, не до співи 120.

Новотвір „у с ю д а”, ж. р.: Дурні та горді ми люди на всіх шляхав, по всій усюді 461. З усіх усюд нар́оду йде 477. Словник Б. Грінченка цього слова не записав.

Про Шевченкові новотвори можна щиро сказати: жаль, що він дав їх так мало!

Звичайно, е в Шевченковій мові і маловдалі новотвори, які в ужиток не пішли, напр. слово „з р і щ е”: Уловлять, і судить не будуть: в

кайд́ани туго окують, в село на зрище приведуть 554. Новотвір цей складений на взір рос. зрелище, по наших словниках його нема.

Шевченко був глибокий мислитель, і свої думки часто подавав у коротких, але глибоких і змістовних виразах, і ці його вирази стали крилатими і розійшлися по всій Україні, і вживаються й досі, а деякі стали приказками.

11. ПРАВОПИС „КОБЗАРЯ”.

За свій український правопис Шевченко мало дбав, і писав свої твори тодішнім правописом російським, цебто старим українським, якого він навчився ще замолоду, за що Куліш не раз сильно гриз йому голову.

Ось приклад Шевченкових писань з оригіналу 1847-го року, — подаю його вірша „Мені однаково”:

Мени однаково чи буду
Я жить въ украини чи ни.
Чи хто згадає чи забуде
Мене въ снигу начужини
Однаковисинько мени.
Въ неволи вырис межъ чужими,
И неоплаканный своими
Въ неволи плачучи умру
И все съ собою заберу
Малого слиду не покину
На нашій славної украини
На нашій не своїй земли.
И не помяне батько съ сыномъ
Не скаже сынови молысь
Молсыя сыну за Вкраину

Його замучили колысь.
Мыни однаково чи буде
Той сынъ молытися чи ни.
Та не однаково мени
Якъ украину злые люди
Приспляют лукави. И въ огни
Ии окраденную збудять,
Охъ не однаково мени.

*Мени однаково гу буду
Зягитъ въ украини ти ни.
Чи оце збуде ти забуде.
Мене въ стнгу нагу зини.
Однаково вгнѣвка мени.
Въ неволи выривъ мене пуними,
И неоплаканныи своїми
Въ неволи тлннуги учирну
И все о собои забери
Малого слнду неможну
Ти мамми сластнй украини
На нннннъ не своій землн.
И не можнн батнво о сынонн
Нежкн оц сынови молннн
Молннн сыну зи украини
Його замучилн колысь.
Мыни однаково чи буде
Той сынъ молытнннннннннн.
Ии не однаково мени
Якъ украиницу ванн моде
Прнспнннннннннннннннннннннн
Ии окрнннннннннннннннннннннннн
Оце не однаково мени.*

„Мені однаково”, вірш 1847 р. Зразок Шевченкового
письма й правопису.

Взагалі, час Т. Шевченка ще був часом, коли тільки один П. Куліш глибше ставив питаня окремої системи правопису для української мови. Віроблення цього правопису йшло дуже поволі, і головно місячник „Основа” 1861—1862 років реально поставив цю справу на свій час.

Року 1841-го Шевченко сам признавався, що правопис йому затяжкий: „Тма, мна знаю, а оксію не втну таки й досі!” 62. Тут оксія — правопис взагалі.

Переводити Шевченків правопис на сучасний дуже трудно, бо сталого правопису Шевченко не мав. Напр., замість ѣ (і) він писав и (Днипро, слиду, снугу, мени, на могили), букви ѣ не писав. Але й замісти ы часто писав и: на могилі, своїми, широкий. Стародавне ы завжди писав: чути, молысь, колысь, ланы, але часто віддавав його через и.

На основі цього не все ясно, як віддати на сучасний правопис його: сынови, замучили, люде лукави, на могили, широкополи.

Назовний множини прикметників: злые люде, люде лукави, ланы широкополи, — не все ясно, як їх передати.

Сучасне і: своїми, з украины, на вкраини. А оце наше іі: іи.

Великі букви з початку слова Шевченко рідко писав, як то і в старовину було, а знаків розділових звичайно не ставив, хіба де ставив крапку. Кому (перетинку), про яку він згадує („Не минайте ані титли, ніже тії ко́ми” 252) він рідко коли ставив, і часто не там, де треба.

Через усе це при переведенні „Кобзаря” на сучасний правопис завжди багато суб’єктивного та неясного.

Шевченко тримався в своїх писаннях старовини, яка сильніше задержалася в правопису тодішньому російському. Шевченко писав: бенкетувати, муровали, купували, ратовав, сумували, хожу, вихожу, виїзжає, нужу, вибрати, умірати, випирати, инший, ирій, цигане, люде, зостріне, се, сього, пьять, пьяний, шо, шоб і багато т. ін.

Правопис український з бігом часу сильно мінявся, і кожне нове видання „Кобзаря” звичайно виходило новим сучасним йому українським правописом, і такі правописні зміни роблять в „Кобзарі” аж до останнього часу. Історія правопису в „Кобзарях” різного видання — це історія українського правопису взагалі.

В історії розвитку української літературної мови Шевченко закінчив ту її добу, що розпочалася Котляревським і велася його наслідувачами. Він став синтезою цієї мови, і він же поставив її на добру путь дальшого розвитку. По Шевченкові хоч іще й сперечаються за межі літературної спроможності української мови, але всім стало ясно, що Шевченко таки вивів цю мову на шлях ширшого літературного розвитку.

Глибше пізнати Шевченкову мову кожному конче потрібно, що я й роблю оцим моїм „Граматично-стилістичним словником Шевченкової мови”. Шевченкова мова — це основа нашої літературної мови, і нехай і позостається її основою і в нашому практичному ужиткові її.

Про Шевченкову мову див. праці: О. С и н я в с ь к и й: Елементи Шевченкової мови, її походження й значення, „Культура українського слова”, збірник I, Київ, 1931 р., ст. 7—51. — М. С у л и м а: Найяскравіші особливості фрази Шевченкового „Кобзаря”, „Червоний Шлях” 1924 р. кн. X ст. 216—221 — І. О г і е н к о: Значення Шевченка в історії української літературної мови, „Рідна Мова” 1935 р. ст. 97—102, а також: Шевченкова мова, „Р. М.” за 1934 рік, Навчаймося літературної мови від Шевченка, Словник мови „Кобзаря”, „Рідна Мова” 1935—1937 р.р. — В. С и м о в и ч: Про архаїзми в Шевченковій мові, „Записки НТШ”. — Г. Л е в ч е н к о: Місце Шевченка в історії української літературної мови. Т. Шевченко. Київ, Державний Університет, 1939 р. Т. В. З а й ц е в а: Стилістичне й граматичне значення пропуску та повторення присудків в поезіях Тараса Шевченка. „Мовознавство”, Академія Наук УРСР, 1947 р. т. IV—V, ст. 34—45. — П. П. П л ю щ: Нариси з історії української літературної мови, Київ, 1958 рік, ст. 236—242. — Г. А. Л е в ч е н к о: Нариси з історії української літературної мови першої половини XIX ст., Київ, 1946 рік, ст. 107—140. — Курс історії української літературної мови, т. I, Київ, 1958 рік, ст. 211—262. —

М. І л а р і о н: Історія української літературної мови, Вінніпег, 1950 рік, ст. 152—163. — Василь Ч а п л е н к о: Українська літературна мова, Нью-Йорк, 1955 рік, ст. 97—120. — Митрополит І л а р і о н: Поет на службі народу, „Віра й Культура” 1959 рік ч. 12 (72).

II.

ПЕРЕДМОВА ДО СЛОВНИКА.

Мова „Кобзаря” Тараса Шевченка лягла в основу нашої літературної мови, і вже тому вона має в нас велике значення, і знати її треба глибше й більше. І треба знати її і практично.

У роках 1918—1919 у Кам’янці Подільському я задумав був видати повного Словника Шевченкової мови, і для цього списав на окремі картки всього словника „Кобзаря”, видання В. Доманицького 1910 р. Виписано було понад 200.000 карток, але вся ця праця спинилася через мій примусовий виїзд, і позосталася в Бібліотеці Кам’янець - Подільського Державного Університету. Де вона поділася по моему виїзді на еміграцію, відомостей не маю.

До Словника мови „Кобзаря” його Кам’янецької доби була широко застосована статистична метода: при кожному слові і при кожній формі було подано, скільки раз вони вживаються в „Кобзарі”. Так пророблена була значна частина Словника.

За цю саму працю я засів удруге у Варшаві в роках 1932—1933, але вже вибрав із „Кобзаря” не все, а тільки те, що має головно практичну ціль при вивченні сучасної нашої літературної мови (тому відкинув і статистичні вказівки). Я задумав видати „Граматично-стилістичного словника Шевченкової мови”, і тому виписував із „Кобзаря” граматичні форми й ре-

чення головно з практичною ціллю, — випи-
вав те, що нам потрібне при щоденному писан-
ні літературною мовою. Я списав багато тисяч
прикладів, які знадобляться кожному, хто вив-
чає нашу літературну мову.

Так постав року 1934-го оцей мій „Словник
Шевченкової мови”, якого оце тепер я випус-
каю в світ, дякуючи культурній допомозі „Ін-
ституту дослідів Волині”.

Основою для моїх виписок служив „Кобзар”
Т. Шевченка, у виданні Василя Доманицького,
Спб. 1910 року, XXXIX + 600 ст., видання тре-
тє. Уважаю, що це видання для свого часу най-
вірніше передає Шевченків оригінал, бо сам
Василь Доманицький робив його з Шевченко-
вих оригіналів, а глибоке знання їх показав
своєю цінною працею 1907 року: „Критичний
розслід над текстом „Кобзаря”, Київ (відбитка
з „Кіевская Старина” 1906-го року).

Видаючи „Кобзаря”, Василь Доманицький
часом змінював Шевченків правопис, але де мож-
на було його дотримувати, він його тримався.
Коли щось змінював, то подавав його загально
тоді прийнятою т. зв. грінченківкою. Бо Т. Шев-
ченко писав головно правописом російським,
тому при дальших виданнях „Кобзаря” доводи-
лось таки міняти його правопис на сучасний.

Скажемо, Шевченко писав: об’явити, бу-
рян, п’ять і т. ін., — довелося це переводити
на панівне в Україні об’явити, п’ять і т. ін.

Для свого часу видання „Кобзаря” В. До-
маницького було найліпшим, тому й я, пишучи
цю працю 1934-го року, вибрав власне це ви-

дання. Воно й сьогодні для поставленої цілі
зовсім добре і відповідне.

Справа в тому, що всі новіші видання „Коб-
заря” що далі, то все більше й далі відходять
від Шевченкового оригіналу, і зміни в ньому
робляться без упину. І сьогодні можна сказати,
що через ці зміни текст „Кобзаря” у виданні
В. Доманицького часто буває ближчий до ори-
гіналу, як текст нових видань.

При складанні цієї праці я звернув особли-
ву увагу і на Шевченків наголос слів, і по-
даю його скрізь, де його можна було легко
встановити з віршового ритму або з першого
акцентованого видання 1840-го року. Це дуже
цінне при вивченні нашої літературної вимови.

Наголос Шевченкового „Кобзаря” я все-
бічно проаналізував і поклав його в основу лі-
тературного наголосу в своїй джерельній моно-
графії 1952-го року: „Український літературний
наголос”.

Вивченню складні Шевченкової мови я
присвятив багато літ свого життя і це вивчення
я поклав в основу своєї праці: Складня україн-
ської мови, з якої вийшла ч. I: Вступ до вивчен-
ня складні, 1935 р., і ч. II: Головні й поясню-
вальні члени речення, 1938 р. Ч. III: „Речення
й його будова” було складено, але р. 1939-го
навала Советів спалила цей том у Жовкві. Том
IV про Відмінки ще не друкований, але весь
час у „Вірі й Культурі” друкуються з цієї праці
мої складневі нариси. І по всіх цих працях від-
дається більша увага вивченню Шевченкової
складні.

Частина III друкувалася в місячнику „Рідна Мова” за 1938 і 1933 роки.

Шевченкова мова часто відбігає від нашої сучасної літературної мови і правописом, і формами. Але я часто подав такі Шевченкові форми, а біля них подаю і форми літературні, щоб мій читач чи дослідник виразніше спостерігав їхній розвій, щоб було до чого рівняти і правопис, і форми слів.

Часто в цьому Словнику я подаю — при Шевченкових формах — і слова та форми місцеві, щоб читач міг легко знати, якої форми вживається в мові Шевченкової літературній.

Цей Словник Шевченкової мови має особливий характер, — він подає широкий матеріал для вивчення Шевченкової мови (власне мови його „Кобзаря”) взагалі, але разом з тим він складений так, щоб стати довідником і сучасної літературної мови, — як говорити й писати по-літературному. В основі цього Словника скрізь покладено Шевченкову мову, а де треба було — вказана й сучасна літературна форма.

Щебто, цей Словник має і виразно підкреслений практичний характер, як Словник граматично-стилістичний, для широкого громадянства, для його щоденного вжитку. Це довідник, в якому в основу покладена Шевченкова мова.

Я часом даю поправки до видання „Кобзаря” 1910-го року, — завжди на основі Шевченкових оригіналів. На жаль, ми ще й досі не маємо академічного фотографічного видання ори-

гіналів „Кобзаря”, а це в наукових працях завжди сильно відчувається.

Назріла конечна потреба видати „Кобзаря” точно за оригіналами, зберігаючи і Шевченків правопис. На жаль, такого видання ми не маємо й тепер.

Цей мій Словник дає багато матеріалу не тільки для повного словника української мови, але особливо для вивчення української складні, — для нашої складні тут багато цінного матеріалу.

Шевченкова мова — високо цінне джерело для вивчення української мови, і я це джерело подаю тут усім бажаючим, — і мовознавцям, і ширшій громаді, і плекаю щирю надію, що цей мій Словник багатьом стане в допомозі. У мовознавчій праці часто буває, що треба конче зробити потрібну довідку про яке слово власне з мови Шевченка, — цей мій Словник допоможе в цих потребах.

До цього Словника я вніс і вияснення менше знаних Шевченкових слів, і тому він буде довідником і при читанні „Кобзаря” взагалі.

Скорочення в цьому Словнику такі:

арх. — слово архаїчне, щебто стародавнє, тепер рідше вживане.

літ. — літературна теперішня форма.

місц. — місцеве слово чи місцева форма, тепер рідко або й зовсім не вживана в літературній мові. Це частіше західньо-українські форми.

мн. — множина.

не чи ніколи — невживані в літературній мові місцева форма чи місцеве слово.

рос. — слово російське чи русизм.

ст. сл. — слово старослов'янське.

ц. сл. — слово церковнослов'янське, старе взагалі.

укр. — слово сучасне українське.

Відмінки в цій праці зазначаємо початковою великою буквою їх:

Н. — називний.

Р. — родовий.

Д. — давальний.

Зн. — знахідний.

З. — зóвний.

О. — ору́дний.

М. — місцевий.

Числа в цій праці зазначаємо початковою малою буквою справа: о. — одинá, д. — дво́їна, м. — множинá. Напр. З. о. — це зóвний відмінок одини́, Н. м. — це називний множини́. Коли при відмінку числа не зазначено, то це одина.

Роди: ч. р. — чоловічий рід, ж. р. — жіночий рід, н. р. — ніякий чи середній рід.

Хронологія.

Щоб орієнтуватися в часі написання окремих творів Шевченкового „Кобзаря”, подаємо тут їхню хронологію, — по-сторінково:

Ст.	1— 32 — 1838 р.	56—143 — 1841 р.
	32— 53 — 1839 р.	143—148 — 1842 р.
	53— 56 — 1840 р.	148—150 — 1843 р.

150—180 — 1844 р. 466—488 — 1850 р.

180—270 — 1845 р. 488—519 — 1857 р.

270—274 — 1846 р. 519—523 — 1858 р.

274—352 — 1847 р. 524—555 — 1859 р.

352—431 — 1848 р. 555—578 — 1860 р.

432—466 — 1849 р. 578—580 — 1861 р.

Ця моя праця виходить для вшанування столітньої (1861—1961) пам'яті зо дня смерти нашого великого національного поета й борця за волю України і українського народу.

І я щиро прагну, щоб ця праця ширше пішла серед українського народу й допомогла розростові української літературної мови, бо цього завжди прагнув і великий наш Кобзар.

За видання цієї моєї праці складаю щирю подяку „Інституту Дослідів Волині” і всім його членам.

А в т о р.

Варшава - Вінніпег, 1934—1961.

А

Авіньóна шепочеться 187. Російське Ави-ньóн ч. р.

Автім, а в тім, це: однак, проте. Автім — як знаеш 461. Не оддалá б, автім — не знаю 473.

-áє закінчення 3 особи однини дієслів на —á т и з попередньою голосною, напр.: блукає 1, виглядає 2, привітає 2, запитає 2. Але в Шевченковій мові це закінчення -á є чи -я є дуже часто й зовсім вільно, як і в мові східній народній, губить своє кінцеве -є, напр.: Сердитий ві-тер завивá 1. Горами хвилю підіймá 1. І хто тее

зна 2. Соловейко задріма 9. Місяць ясніше сія 11.

А то обидві формі в одному реченні: Літає, шукає, дума — заблудив 2.

Ада́м. Ада́ме Праотче 515. Усі на цім світі Ада́мові діти 161. Місц. Адам, Адамів.

Аж уживається для збільшення сили того слова, перед яким стоїть. Аж голосить, аж плаче бідний 364.

Аж, аж по́ки. Часто вживається „аж поки не”, а в Шевченка є й „аж поки” (без „не”). Гуса проклинали, аж поки дзвони загули 189. Дівували, дівували, аж поки мохом поросли 217. Виглядала, аж поки побачила села 314. Така печаль оступить душу, аж заплачу 462. Див. **поки.**

Азбука, азбуку заходилось вчити 311. Літ. азбука, місц. азбу́ка.

Ака́фист найняти Миколі Святому 239.

Алилу́я — ц. сл. з гебрейського: хвалить Бога. Алилу́я 563, Російська вимова Алілуя, українська — Алілу́я. Шевченко писав Аллилуя. Див. **и.**

Алма́з мій чистий 487. Алма́зом добрим, дорогим сіяють очі молодії 496. Частіше перло, мн. перли чи перла.

Амінь, амінь 267, звичайно літ. амінь.

Амфора. Курять дим з кадил і амфор 508.

Ангел спить 547. Отак Ангели святії дивляться на Бога 438. Тепер частіше Ангол, мн. Анголі. Див. **Янгелятко.**

Ані. Не минайте ані тітли 252. Ані півня, ні собаки 91.

Апо́стол, Апо́стола прочитає серед Церкви 495. На апо́стольським престолі 194. Місц. апо́стольський.

Ареста́нти сидять в пу́тах 451. Літ. арешта́нт.

Аркуш, аркуш куплю паперу 338.

Армя́не 472, тепер. літ.: вірмени.

Ач, — бач. Ач яка вельможна пава! 218.

Б

Б тільки по голоснім, **би** тільки по приголоснім: Якби то далися орліній крила — за синім би морем милого найшла, живого б любила, другу задушила, а до неживого у яму б лягла 3. Пішла б же я утопилася 38. На Божее Слово вони б насміялись 43. Дурним би назвали, од себе б прогнали 43. Давно б досі заховали, заховали б та й сказали 62. Нащо б мав ховати 69. А то й вона б 100. Помолившись і я б заснув 151. Не плакали б діти, не чули б, і сонце б не гріло, і люди б не знали 249. А ми б і досі так жили 331. Чи ти б злякалася 379. Бо вже б пора 460. Хотілося б 492. — По голосному звуці нема **би** ані разу, **би** ставиться тільки по приголосному, і так в усьому „Кобзарі”.

Ба. Отим то й ба, що не чули! 344. 481. Чи чув ти? Ба ні 349. Хотілося б жить на світі, та ба! 492.

Бага́тий чим або багатий на що. Бага́тому 55, бага́тих 155. Багатий на лати та на дрібні сльози 66. Панською ласкою багатий 70. Бага́ччі стали 346. — У „Кобзарі” ніде нема багатий, літ. багатий.

Багач, багачами 527. Місц. богач.

Багно. В багні смердючому 359.

Баговіння 142. В баговінні 280. 374.

Бадьоріться 169.

Бажати чого. Чого бажаєм 334. Якогось раю на цім світі бажаєте 161.

Базар, з базару 102. 103. 118, по базару 105. 116, на базарі 110. 116. 128.

Байдак. Н. м. байдакі 147, вздовж байдака 34.

Байдики. Щоб дома байдиків не бив 437.

Байдуже 578. Байдуже їм 191. А москалям байдуже 29. Старому байдуже, ніби то й не чує 197. Ти все віддав приятелям, а їм і байдуже 227. А мені ще байдужіше 442. А їй байдуже 441. Мені байдуже 442. Байдуже, нехай собі не вінчає 439. Байдуже, співаєш чи то в годину, чи в напасть 461. Мені про те байдуже 522. Літ. байдуже і байдуже.

Байкал 519, назва ріки. А я долину на Сибір аж за Байкал.

Байстріок 369, Д. о. байстріоківі 30. 246. 373.

Байстрія 138. 271. 432. 471, Р. о. байстріяти 457, О. о. байстріям 139. 164. 388. 464, Н. м. байстріята 220, байстріят 377. 574.

Бакчисарай. Із Бакчисарая 408. Літ. Бахчисарай.

Балка, в-у балці 351. 450. 499.

Балкани 208 (місц. Балкан).

Банкір якийсь із Любська 426.

Барвіночок 296, З. о. барвіночку 443, в барвінку 153.

Баріло (з лат. barillus) й бочку набиває 543.

Везе червоного вина відер з трое у барилі 241.

Басує кінь, — от-от річку от-от перескочить 171.

Батіжок, з батіжками 402.

Батьківщина. Гине слава, батьківщина, немає де дітись 47. Літ. батьківщина.

Батьківської хати 285. Місц. батьківський.

Батько занедужав 74. Батько вже вмер 123. Вмер батько 492. Д. о. батькові 207. 251. 328. 372. 397. 427. 543, З. о. батьку 10. 34. 43. 95. 530, Н. м. батькі 150, З. о. батечку 18. 28. 480. Місц. батько.

Бач 74. Бо його, бач, тріхи 164. Он бач, — зо мною пан лежить! 278.

Бачиться. В селі убогим (мені так бачиться!) нічого не виросло 463. Та й більше, бачиться, нічого 523. Бачать 24. 87. 127. 130. 197. 491. Бачитиме 462.

Бачся = бачиться, здається, як видно. Світ, бачся, широкий 20. Чого б, бачся, старим сумувати 230. Нащо б, бачся, те згадувати 255. Дітей, бачся, годувала 284 (У Шевченка б а ц ь ц я). Та ми, бачте, співаємо 216. Слово місцеве.

Бгати — ліпити. Коровай сама бгала 284.

Бджола 413. (Шевченко писав: пчола).

Бібех! І бібех в могилу! 193.

Бевз (нерозумний). Який бо ти бевз! 84.

Безвічною 580. Літ. безвічний.

Безголов'я 9.

Бездиханий. Простяглася трупом бездыханим 466. Рос. бездыханный, укр. мертвий, неживий.

Бездітна 174.

Безконечний. На всій землі безконешній 254. Літ.: безконечний.

Безкраїй ряд 186. В степу безкраїм 335.

Безлюддя, на безлюдді 317.

Безталанный син Катрусі 128.

Бенкет козачий 146, з бенкету 162, на бенкеті 42. В селі бенкети загули 472. Літ. бенкет.

Бенкетували. Я гуляю, бенкетую 161.

Бердичів 334, з Бердичева.

Берег 141. 146 і беріг 391. 532. 563. Літ. тільки берег.

Берлін — велика карета. Їде шляхом до Києва берлін шестернею, а в берліні господиня з паном і сім'єю 31.

Берліг. Неначе з берліга ведмідь виліз 174. Літ. барліг, з барлігу. Місц. берліг.

Бивий фельдфебель 578. Ц. сл. бивий, цебто бувший.

Биліни навіть не осталося 354.

Билиця. Се не казка, а билиця, або бувальщина, сказать 489.

Біти, битий, б'є 42, б'ється 37. 138, б'єтє 502, б'ють 26. 43, б'ючі 396, бітимуть 492, бітий 68. Бітий шлях 83. 337. Повезли бітими шляхами 155. Дівчина спить під дубом при битій дорозі 5. Б'ються за Ганнусю 138.

Бігма. Діточок у їх бігма 229. Літ. бігме і бігма.

Бігти, біжі 65. 241.

Бідкувати. Так за ним бідкує 161.

Бік, на бóці 140. Заколело в бóку 14. У бóки взявся 194. Узявшись в бóки 362. 369.

Біленький. Хатки біленькі виглядають 322.

Білолиций (місяць) серед неба світить 72. І ти, білолиций, по синьому небу вийдеш погуляти 56.

Біля з відмінком род. тільки для зазначення місця, а не кількості: Біля того гаю, що чорніє над водою, щось біле блукає 1. Розбивши вітер чорні хмари, ліг біля моря одпочить 3. Під дубом зелененьким кінь замордований стоїть, а біля його молоденький козак та дівчина лежить 6.

Для зазначення кількості Шевченко вживає прийменників **з, зо, із:** Розлили з річку крови 218, Послав з табун я коней до обозу 483, Байстрят з десяток у год продержить до Хреста 377. Разів зо два ударив по рваних 128, Лежала не довго, щось седмиці з три 318, Кіп із вісім заробила 237. Див. **коло.**

Більше-більш. Більш нічого 58. 249. 250. 322. 327. 347. 375. 391. 393. 460. 475. 500. 511 — більше нічого 357. 379. 451. Більш немає 25. Більш од Бога 509. А більш ні од кого 496. Більше на землі 509. (Сам Шевченко писав більше чи білш).

Бір. Кругом борі та болота 165.

Бісеня 280.

Благати за тебе Господа 192. Зайшла благати благого Господа 548. „Благати” — ц. сл. просити.

Благо тому 262. Благо тобі, друже-брате, як є в тебе хата, благо тобі, як у хаті є з ким розмовляти 466. Благо вам 505. Згадав свої благи літа 201. І згадував літа свої давнії, благиї 325. Не творить благая 260. Братів благих своїх Гос-

подь не забуде 263. Ц. сл. б л а г о — добро́, га-разд. Ц. сл. б л а г и й — добрий.

В українській мові „благий” частіше визна-чає: кволий, слабенький, слабий, старий: Зга-дав свої благі літа́ 201.

Благові́стити, ц. сл. — звіщати про добре. Свою любов благові́стять 389.

Благоволі́ти, ц. сл. — зволити. Дулю дати благоволя́ть 169.

Благодáтний ху́тір 232.

Благодáть (ц. сл., ласка) Божа 310.

Благодéнствувати — ц. сл. добре жити. Все мовчить, бо благоденствує 245.

Благодéнствіє 269, ц. сл. добре життя.

Благоду́шне, присл. 500.

Благорóдний. Болота засипав благородними кістками 172. Літ. ще й шляхéтний.

Благосло́ві моїх діток 63. Благосло́ві не-тверді́ руки 184. Боже тебе благослови 437. Благослови мене 579. Благословіть дітей своїх 254. Го́спода благословляла 313. Цілував, бла-гословля́я 550.

Блаже́нний (ц. сл. щасливий) муж 257. Бла-женний той, блаже́н, блажен 269.

Благочі́нний (ц. сл. декан). Моліться, братія, моліться, так благочі́нний начина 87.

Блакі́тні гори здале́ка 322. Блакі́тний — це голубі́й.

Близе́нько. До Вифлеема не близе́нько 540, бли́зченько 280. Місц. близонько.

Блі́скавка хмару роздирає 92.

Блі́дий 1. Літ. блі́дій.

Блуді́ти. Блужу́ в снігах 45. Отож тая дів-

чинонька, що сонна блудила 4. Де ж Катруся блудить 24. Літ. блуджу́.

Блукáє за морями 192. Я колись блукав по тій Україні 123.

Бо. Ярема гнувся, бо не знав, що вирости крила 65. — Літ. форма: Ярема гнувся тому, що не знав..., місц.: Ярема гнувся тому, бо не знав. Див. **того**.

Бог, Д. о. Бо́гу 396. 455. 500. 504. 517 — Бо́гові 89. 307. 509. 513.

Богда́н, Р. Богда́на 87. Згада́йте Богда́на 81. З. Богда́не, О. Богда́ном. Батька Богда́на мо-гила мріє 325. Місц. Богданá, Богданóм.

Богобоязли́ве слово 152. Рос. богобоязли́вий, укр. богобі́йний.

Богосло́в 440.

Бода́й, постало з „Бог дай”, уживається як частка при приказовому способі: Бодай же вас, чорні брови, нікому не мати! 21. Бодай його не кидала лихая година! 29. Бодай не дивитись, бодай не казати! 76. На віки бодай задріма-ли! 89.

Болі́ти. Доки буду серцем боліти 258. Що в тебе боліть 178. 197 (а не: що тебе болить). Щоб голова не боліла в Ма́рка молодого 237. Може що в маленької на той час боліло 215. Місц. боліти кого, літ. болить у кого.

Болящий — хворий, недужий. Болящая пи-тається 240. Болящее серце 339. Ніхто й не за-гляне до грішного болящого 317. Катерина з болящо́ї і очей не зводить 240.

Боло́то. Н. м. болотá 165.

Бо́ндар 543, в бо́ндаря 532. Місц. боднар.

Бориспóль. У Бориспóля недалеко 432.

Бороніти кого-що: Зібрались волю бороніть 76. Не боронив їй на став іти 533. Місц. боронив волі, літ. боронив волю. Див. **стерегти**.

Босфóре З. о. 145, Босфóр 145. 147.

Бою́ся чогось 458, боя́чись 487.

Бо́ярин, у Шевченка мн. бо́яра: А де ж твоя пара, де світилки з друженьками, старости, бо́яра 17. Біжать і отроки й старі бояра із Литви князя зустрічати 366 (у вид. Доманицького бояри, зустрічати). Літ. мн. бо́яри.

Брак, ц. сл. і рос., укр. Вінчання. Брак окрадений 548.

Бра́ма. Свята брама одчинилась і знов зачинилась 333, бра́му 575.

Бра́тство — запорожці, Січове Братство. Може чванитесь, що Братство Віру заступило! 252. Цебто — заступилось за Віру Православну, яку нищили поляки.

Брат, Д. о. бра́тові 365, З. о. бра́те 43. 144. 250. 300. 331, на бра́тові 246, З. мн. браті́ 319, Р. м. братів 249. Брат названий оставсь на всім світі 124.

Брате́рство славне ожива 334. За честь, славу, за брате́рство 180.

Брате́рська наша воля 331.

Бра́ти що або чого. Дівчата вийдуть воду брать 10.

Бра́тик. Ані бра́тика я, ні сестрички не знала 294. Мій бра́тіку 28. 197. 270. 272. 529. Для себе, бра́тіки, спишú 391. Місц. братчик чи братик.

Бра́тія сипнула 174. З. м. бра́тія 318. 352. 397.

Бра́тнього 249, бра́тню 246, бра́тньою 247.

Бра́тства іскра тліла 182.

Бу́блик. А ось ще остало́сь пів бу́бличка 239.

Бра́тця З. м. 415.

Бресті́. Чи то плисти́, чи то брести 469.

Брехáти, брешú 352. 380.

Бри́дко диві́ться 438.

Бриль бере 440. Старий сидів в брилі 238. В солом'яному брилі 438. Накрила неначе бри́ликом свою голóвоньку 534. Бриль — солом'яний капелюх.

Бри́д, Р. о. брóду 109. 388. 418.

Бро́ви 130, Н. м. бровеня́та 31, бри́воньки 343. 489.

Бро́нза. Ковать із бронзи кесаря 509. Бро́нзовий кесар 509.

Брязчи́ть 561. Тепер.: бряжчи́ть.

Бува́ло — як вставне слово. Бувало, в неділю ба́тько діда просить 123. Дівчата, бувало, і днювали й ночували 289. Бувало, вигляне із хижі 480. Див. **було́**.

Бу́день 491. В неділю і в бу́день 138. 161. Темно всюди, як у будень 146. В будень і в неділю 233. Звінчав у будень 343. Місц. будень.

Буди́нок — панський палац. А над ним палають і хатина, і будинок: мов доля карає вельможного й неможного 102.

Будя́к 354. 530. 545, Н. м. будякі́ 577.

Бу́йй (ц. сл., нерозумний). Часто котяться голови бу́й за тее диво 330.

Була́ного (коня) осідлаем 197.

Бу́лла папська 185. Святою бу́лою цією 185.

Буква́р. Заробила півкопи на буква́р 457.

Було́ — як вставне слово, звичайно при діе-

словах теперішнього часу. Було́, як смеркає, защебече на калині 9. Було́, шляхта, знай, чваниться 63. А гетьманша, було́, вийде 212. Нащо мені (було́, каже) 289. Усе, було́, розказує 292. Виспівую, було́, та плачу 338. Було́, вночі сидить під тином 464. Було́, не спочине ніколи він 497. А він сидить, було́, на Єлебні 549. Теслу, було, і струг покине та й дивиться 538.

Щоб Дніпро і кручі було́ видно, було́ чути 269. Див. **бувало**.

Бульва́р. На бульва́р виходила 426.

Бурну́с (широка верхня одіж; з арабського). Вовну білую пряде́ на бурну́с йому святешний 532.

Бурса́цтво мовчки виглядає 332.

Бу́рта — земляний насип, холм. Насипала бу́рти на Орелі 219.

Бур'я́н топтала 159. А тут бур'я́н 340. Бур'я́но́м укрилась 157.

Бу́ти, бу́ду 405, бу́де 167. 341. 423. 469. 547, бу́дем 472, бу́дете, бу́дуть 547, була́, було́, були́. Місц. бу́ду, бу́де́м, бу́ла, бу́ло, бу́ли.

1. При „бути” присудок ставиться у відмінку назовно́му: Сам еси тепер москаль 376. Сотник був собі багатий 432. Сотник був жонатий 432. А був хазяїн 392. Був Максим трудящий, роботящий 495. Бу́деш щаслива 456. Хто в нас бу́де мати 235. Здоровий бу́де 470. Будь щаслива 17. Бу́дьте люди, а не посмішище 186. Схаменіться, будьте люди 249. Я була́ дитина 271. Я була багата 228. Як була я молодиця 277. Я була ще недобіток 213. Дурна була

молодиця 458. Було молодее 425. Я було трохи не голе 338. Вони ляхі були 358. А ми малі були́ і голі 480.

2. Рідше присудок ставиться у відмінку ору́дному: І я колись була молодою 385. То так бу́дем: я — сестрою, а ти бу́деш братом, і дітьми́ йому обоє, ба́тькові старому 207. Ти ще був маленьким 195. Посмішищем будеш в своїй хаті 438. Як була́ я люди́ною, то Прісею звалась 212. Як була́ я люди́ною, як я мордувалась 271. Буде собі московкою 13. Як була я молодою преподобницею 108. Чи буде та чорнобрівка сей рік молодичею 556. Див. **остатися**.

3. Назовний і ору́дний часом ув одному реченні: Вона була́ ще молодою і прехорошая собою 318. Мені Господь пристанище, заступником бу́де 252.

4. Передминулий час з був, була́ були́ (а не рос. було): Трохи була́ не втопилась 282. Чом вона вас до схід сонця була́ не втопи́ла 117. Мені було́ як хотілось 460.

Форма: Трохи було не втопилась — це була б форма російська.

5. Коли з „б, би”, то визначає умовність: Якби знала, до схід сонця була́ б утопи́ла 17. Якби знала, що покине, була́ б не любила, якби знала, що загине, була́ б не пусти́ла 36. Якби була́ знала, у колисці б придушила 149. Якби було́ сказано 458.

6. Бути за кого: Благов старий, щоб була́ вона за матір 236. Див. **за**.

Бу́цім гуляють 147.

В

В прийменник, що має в українській мові широке різномірне значення, яке й показує Шевченкова мова.

1. „В” з відмінком знахіднім для зазначення часу на питання *к о л и*? В таку добу під горою щось біле блукає 1. Близьке до „за”, див. **за**.

2. З тим же відмінком для зазначення ясно окресленого місця на питання *к у д и*? Зімою в Київ одвезли 473. Цугом в Київ повезли 471. Було колись, — в Україні ревіли гармати 33. Поїду в Київ, помолюся 475. Черниця в Храм пошкандибала 113. Ввійшла в хату 239. Завие звір в пустині 431. Захочаймось в своїм оазисі 537. В город в путях одвезли 477. Пішла в садок у вишневий 18. Прийшла топитися в Дніпрі широкому 324. Ішли в Суботів 222. Сидить собі в хуторі 80.

Це „в” значенням своїм збігається з „до”: Іде шляхом до Києва берлин шестернею. Див. **до**, див. **город**.

При неясноокресленому просторі вживається „на”: На полі, В Києві на вулиці. В хаті на покуті. Див. **на**.

3. З тим самим відмінком на питання *к у д и*, в що? Одягла його в чорний жупан дорогий 499.

4. З тим же відмінком може визначати посаду: Пішов я в писарі в громаду 318.

5. На питання „в чому” відмінок місцевий: Старий сидів в брилі 238.

6. Часта форма з відмінком місцевим на питання *д е*? Ми довго в морі пропадали 368.

Бодай тобі, доле, у морі втопитись 417. В степу виглядаю 461. Як той маяк у синім морі 461. Шукав доли в чужім полі 55. Вітер в гаї нагинає і лозу й тополю 55.

Але в цю форму дуже часто вривається відмінок давальний, випираючи місцевого. Ці форми, особливо в односкладових іменниках на -а й чол. р., дуже часті в Шевченка: У чужому країю 55. Неначе човен в синім морі 1. Сичі в гаю перекликались 1.

Ці форми з давальним такі часті, що літературна мова їх узаконила: в гаю і в гаї, в країю і в краї, в Раю і в Раї і т. ін. Але в словах ніякого роду на -е прийменник цей поєднується тільки з місцевим: в полі, в морі (а форми з давальним: в полю, в морю уважаються формами льокальними, цебто місцевими).

7. Прийменник **в** легко переходить на **у**, особливо по звуці приголосному: Хотів у шляхти одібрати 64. Іде чернець у келію 333. А по звуці голосному частіше буває **в**: Зімою в Київ одвезли 437. Але Шевченко, під впливом ритму, часто цього не додержував.

Вавилон 56. 263. 264. 569. Див. **и**.

Важко див. **тяжко**.

Вал, М. о. на валу 560.

Варнак — утікач з каторги, каторжник. Недомучений варнак 355.

Варт, вартий чого. Варт вона огня святого 460. Людей і долю проклинає не варт 335. Не варт жить на світі 342. Буде варт на світі жить 344. Не варт, не варт на світі жити 348. Не варт вона того жалю 467. Літ. **вартий**, **варт**, **варт**.

Вашінгтон. Коли ми діждемося Вашінгтона з новим і праведним закóном? 518.

Вважають на літа, на вроду 102.

Ввесь 333. 377. На ввесь світ почули 46. Воно тебе ввесь вік дурило 334. Ввесь похолону 490. Стародавне і рос. весь, українське ввесь, увесь. Орудний мн. всіма́, усіма́, арх. всіми. Див. **весь, увесь, цілий.**

Ввечері 521. Вранці Ярему вінчали, а ввечері мій Ярема покинув Оксану 114. Та ввечері й охрестили 232. Ніколи: ввечері. Місц. снóчі.

Ввіп'ється пазурами в саме серце 496.

(Вгород), на вгороді 107. Як маківка на вгороді 134. На вгороді коло броду 418. 419. На вгороді коло тину 419. Літ. навгороді, цебто: на горóді.

Вдвох 547. Довгенько вдвох поехали 170. Див. **удвох.**

Вдовá, 3. о. вдово́ 162, у вдівоньки 336; 3. о. вдовіце 174, О. о. вдовіцею 559, вдовівна 489, до вдовівни 343. 490. Осталась вдовою 129. Літ. вдовá — удовá.

Вдовѣнко 547, вдовічѣнко 348. 407.

Вдовж з родовим: Вдовж села 449. Літер. вдовж і вздовж. Див. **вздовж.**

Вдóма див. **дома.**

Вдóсвіта 233, — уранці до схід сонця.

Ведмідь 175, ведмѣдин 175, ведмѣжа 175. Див. **медвідь.**

Велелюдний. Плачу на розпуттях велелюдних 248. Слово арх., многолюдний.

Великомучениче Святий 478.

Величає мамою 234.

Вельми. Стрів я діда вельмі старого 355. Літ. вѣльми.

Вельмóжна 218, вельмóжних, 49, вельможного 102.

Вѣпр — дикий кабан. Іде вѣприщем за Рогнідою 367.

Вербá 463. Зн. вѣрбу, мн. вѣрби 1.

Верблю́д, на верблюді 356. Літ. на верблюді.

Верзлі нісенітницю 450. Що се таке верзѣте ви? 223. В е р з т ь — говорити нерозумне. ;

Верствá. Чумаки верству́ проходять 431.

Вернутися самому. Вернутися обіцяв 2. Мабуть мені не вернутись ніко́ли додому 452. Не верну́ся, — в далекому краю мене заховують 18. Ні, вже не верну́ся 39. До корчми верну́ся 67. А я поки до своїх верну́ся 124. Піду помолюся та й знову верну́ся 236. Не вѣрнеться чорнобрий 2. Була колись Гетьма́нщина, та вже не вѣрнеться 47. Не вѣрнеться знову 54. Може вѣрнеться надія 178. Вѣрнеться в некриту пустку 179. Веселеє слово не вѣрнеться, і я серцем до вас не верну́ся 269. Не вѣрнеться, що діялось, не вѣрнеться, сподіване, не вѣрнеться 331. До Бога не вѣрнеться 496. Не вѣрнеться на волю 412. Не вернутися 44. Не вѣрнеться, сподівані, не вѣрнеться воля, не вѣрнеться козаччина 44. Мої думи не вѣрнуться знову 268. Вони ж не вѣрнуться 474. Верну́сь вдовиченко додому 348. Верну́сь і Ма́ксим безногий 349. Верну́сь в село своє 394. Верну́сь наш запорожець 420. Не верну́сь із походу гусарин-москаль 424. Верну́сь сотник мій додому 444. Верну́сь з Києва Петрусь 474. Із прийому верну́сь додому 494. Вернулася —

і раденька 14. Зроби, щоб додому не вернулась 38. Чом ти вчора, як вернулась, навик не заснула 132. Вернулась додому 202. Благодать з-за гаю темного вернулась 235. І в осені вернулася 291. Княжна до їх вернулась 317. Вернулася, журилася 337. Вернулася через год, з байстрам вернулася 464. Якби ти вернулось 123. Вернулись москалики іншими шляхами 16. Вернулися од криниці 200. Вернулися люди з рушниками 235. Вернулися запорожці 329. Верніся до мене 66. Ой верніся, подивися 136. Верніся в хату 554. Вернітеся, дивітеся 44. Не їла, вернувшись з прощі 476. — Завжди „вернутися”, а не місц. „вернути”.

В е р т а́ ю с я із Києва 285. Вертаюсь в село 302. Вертаюсь восени додому 302. Поза горою вертаюсь 340. Вертається, несе йому сина 29. Настя вертається 436. Москалі вертаються 14. Не вертаються три брати 299. Вертався з-під Полтави 214. Вертався з Дону я 491. І в село вже не верталась 157. І раденька, Ярина додому верталась 203. Наймичка додому верталась 237. Молила Бога, щоб швиденько верталась 238. Чи вона верталась 349. Бодай те лихо не верталось 318. В Україну верталися 60. Щоб ви не вертались 249. Додому вертались 402. До нас не вертайся, дитя моє, з далекого краю 17. — Скрізь „вертатися”, а не „вертати”.

В е р т а́ т и кому що (а вертатися — то самому). Забірають, не вертають ніколи нічого 466. Може верну знову мою правду безталанну 151. Хто ж верне добру долю; колись Бог нам верне волю 260.

Вертоград — ц. сл. сад. А в саді, в своїм веселім вертограді 363.

Вёрхи кинуться 231. Хто пішки, вёрхи на ослах 187. — А не рос. верхом.

Верховодив всім 43.

Веселюся я тобою 113.

Вёсело жить 65.

Веселочка у Дніпра воду позичає 307.

Весілля 211. 235. Місц. весілля.

Весняний. В веселих хмарах весняних 300.⁴

Весь вік каралась 242. Слава тобі, Гамаліє, на весь світ великий 148. Цар хоче весь світ полонити 223. Весь день 455. Весь світ 465. Див. **ввесь, увесь**, Шевченко писав **ввесь і весь**. Укр. **ввесь** чи **увесь**, арх. і рос. **весь**.

Вётхий — старий. Божа Благодать на вётхую Єлизавету пролилась 536.

Вечёрня. Задзвонили до Вечёрні 113. Я остануся і на Вечёрню 443. Літ. Вечірня.

Вечёря 301, **вечёрю** 536.

Вечеряти 3. Сама **вечерять** сядеш 507. Звичайно **вечеряти**.

Вечір, **вечорами** 372.

Вечірня, **вечірня** 307. Моя зоре **вечірня** 192. Вечірне 325, **вечірнюю** 418, **вечірньою** 470. Вечерня зіронька встає 601 (У Доманицького **вечірня** 1). Літ. **вечірня**.

Вечорніця. Козак іде, може, з **вечорніці** 91. Літ. **вечорніці**.

Вештатися (ходити скрізь без пуття). Він усюди **вештається** 41.

Вже не допоможе 6. Доведу вже до краю 124. Я вже **думаю** 132. Невже ж то покинув 136. Див.

уже. По голосній ставиться **вже**, а по приго-
лосній — **ужé**.

Взаперті княгиня сидить 309. Доня взаперті
сидить 315. Що робити взаперті 335. У пана вза-
перті сидить 387. Рос. взаперти, укр. сидіти
замкненим.

Вздовж з родовим: Вздовж базáру 118. По-
хожає вздовж байдака 34. — Як прислівник:
Саул прогулявся та й ну свою ріденьку і вздовж
і впоперек хрестить 571.

Взяти. Де ж нам, грішним, добра цього взя-
ти 395. Візьме 14. 244. 556. 570, візьмеш 233 Возь-
мú 20. 428, вóзьмем — вóзьмемо 232, возьме 22.
495, возьмúться 276, возьмím 195, возьмítь 20.
29. 286. 428, взявши 393. 544. 559. Возьмím за
дитину 195. Взявши відер, кандійок пішли на
ярмарок 547. Горщечок взяла́ та й пішла 290.
Літ. взяти, візьмú, візьмеш.

Взяти ніби зайве слово, часте в народній мові.
А то возьме та ще й прочитає Апóстола 495.
Взяла та повезли до прийому 401. Взяла та
в школу хлопця одвела 547.

Вибачáй, дідусю 124. За слово вибачай 345.
Вибачайте, люди добрі, що козацьку славу так
навманнá розказую 123. Так, далєбі так, виба-
чайте 126. Вибачáйте, мої люди 131. — Ніколи
нема місц. вибачаюсь.

Вибіра́ла 320. 410. Літ. вибирати.

Вівчив московської мови 174. Заповідь
вівчи 439. Літературне: вивчити що, кого чого.

Виганя́е молотить людей недобитих 315.

Вігапту́ю, подарую 176. Місц. вигафту́ю.

Вигляда́ла козаченька молодого 2. Дівчину

козак виглядає 72. Виглядала волю 149. Смерть
із стéпу виглядаю 461.

Вигравáють отамáни на вороних 59.

Відко і гладко на базарі, потанцюєм 110.

Відно Україну 324. Не відно й світа 27. Не
відно нікого 362. Нікого не видно, не чути 452.
З тюрмі не видно 500. Видніше 212. Щоб лані
широкополі було видно 269. — Завжди в Шев-
ченка „в и д н о”, а „в и д к о” тільки ст. 110.

Виїзжа́ють 457, виїзжа́е 5. Літературне ви-
їжджати.

Вийгравáли сурми-труби 336. Літ. вигра-
ва́ли.

Війняв 128. Орел війняв карі очі 2.

Вілає за те, що на світ родила 456-7.

Вінен хто 99. Чи вінен той голуб, що сокіл
убив 2. Чи вінна голубка 2.

Вино́, Н. м. віна 420. 492.

Віострю́ товариша, засуну в халяву 403.
Літ. вігострю́.

Випровожáла 336. Піду синів випровожать
в далеку дорогу 61. Літературне: випроваджáти.

Виринáти. Дивилась, чи не вірне знову ко-
машина із куряви; не вирнула 201. Літ. віри-
нути і вірнути.

Висить мов на небі 360. Місц. вісіть.

Висо́ко полечú 164. Далеко-вісоко сіяє 534.
Гори височéнні 223.

Вісохла 90. 213, вісохли 310, вісохне 264. —
Ніколи нема місц. „висхла”.

Віти. Сине море звірюкою то стогне, то
вие 34.

Вифле́ем 530. 540, з Вифле́ема 530, Вифле-

ёмом 505. Из Вифлеёмської Капліці 186. Вифлеёмську Каплицю 186. І город Вифлеєм 539. Див. далі **и**.

Вихо́жу 339, вихожає 413. 477. 534, вихожа́в 536, вихожаючи 564. Літ. вихо́джу, виходжа́є.

Вишнёвий сад 57. 307, вишнёвими 378.

Віва́т. Князь покрикує „віва́т” 308.

Від у Шевченка нема, тільки „од”. Див. **од**.

Віде́рце опускаючи 499.

Відкіля́ 125. 277.

Відро́. Чом я відер не побила 213. 347, Зн. м. відра 416. Відер з трое 241.

Відсіля́ 212, відсіль 343. 490. Див. **сей**.

Відтіль 216. 343. 490. Див. **той**.

Віза́нтія 145. 146. 148. В раю Віза́нтія 148. Місц. Віза́нтія.

Ві́йсько́ 164. 413, у ві́йську 200, ві́йськово́го 414. Ві́йськови́ свари 576. Літ. ві́йсько.

Ві́к, з ві́ку 122, 228. 254. 326. 393. 419. 459. Ц. сл.: Од ві́ка до ві́ка 263, Од нині до ві́ка 267. З ким дожить, добити ві́ку - ві́кового 201. М. о. на ві́ку 491.

Ві́кно́, Р. м. ві́кон 76.

Ві́л. Чужі воли поганяє 176.

Ві́льна, у Ві́льні 425, у тій Ві́льні 427.

Ві́льний розум 185. Див. **вольний**.

Ві́рувати. Ми ві́руем Твої́ силі і Сло́ву Жи́вому 243. Літ. кому-чому або в кого-що.

Ві́рша ж. р. і ві́рш ч. р. А я без ві́рші не уле́жу 431. Не вбгаю в ві́ршу сього слова 425. Літ. ві́рш ч. р.

Ві́сім 217.

Ві́сть, Немає ві́сти 420.

Ві́ск, з во́ску 203. 239.

Віта́ти. 1. Здоровити, привітати: І попросять тебе в хату і будуть віта́ти 410. За що ж вони тепер мене в палатах віта́ють 270. Гость, уклонившись, вітав Ма́рію тихо 536. Не вмре кобзар, бо навіки його привіта́ла (слава) 10. І вони (люди) його (серце) віта́ли 268. Я тобі не пара: я в сірій свитині, а ти — титарівна . . . Кращого вітай, вітай, кого знаєш 73. Прийми мою мову, прийми, привіта́й 10.

2. Архаїчне: Тихо носитися, ширяти: Молюсь тобі, Боже милий, що дав мені віта́ть над ними (горами) 325. Ти віта́єш, просієш надо мною 192. Ти, Присносущий, всюди з нами вітаєш Ангелом Святим 478. Святим Духом серед ночі понад ним віта́є 66. Нехай душі козацькі́ в Укра́їні віта́ють 51. Сам Госпо́дь вітав над нами 271. Сам Бог віта́є над селом 308.

3. Запрошувати: Музику наймає і нерівню титарівну у танець віта́є 370. Див. **привітати**. Арх. місц. витати. Ст. сл. витати — мешкати і здоровити. Була ст. сл. форма й вѣтати.

Ві́тер 247, з ві́тру 32. 72. 143. 395. 399, 533, З. о. ві́тре 7. 60. 143. 560, Н. м. ві́трі 33. 56, ві́трами 150.

Ві́тряк 463, Н. м. ві́трякі́ 308.

Ві́чі. Рай у ві́чі лізе 454. Зазирає в ві́чі 334. Око, мн. очі, у ві́чі чи в ві́чі.

Ві́чний ти (місяць) без кра́ю 56.

Ві́що. А за ві́що 20. 24. 498. Та й на ві́що 23. А за ві́що, за що люди гинуть 98. Бог карає, а за ві́що 312. Ві́що — за що, на що.

Вкра́їна заснула 151. Сироту Вкра́їну 227.

Свою Україну 248. 330. За Україну 295. За що я Україну люблю 460. На свою Україну 149. Перелечу на Україну 352. На Україні милій 269. Не на Україні, а далеко 488. На Україні в нас 493. Літ. Україна, часом у поезії Україна. Див. **Україна**.

Вкупі (разом) сумували (літ. сумували) 469. Нехай вкупі заховують 130. Будем вкупочці літати 297. Див. **разом**.

Власть великая 478. Немає там власти 164. Ц. сл. і рос. власть, літ. влада.

Вмірає 243. 290, вмірають 477, не вмреш 135, вміраю 525, вмер 445. Батько вже вмер 123. Без святої булли вмер 186. Вмер батько і мати 492. Ї вона вмёрла 215. Мати вмерла 216. Вона вже вмерла 302. І вмерла 318. Жінка вмерла 432. Вмерла Катерина 492. Див. **умірати**. Літ. умирати.

Вночі 372. 543. Пішла вночі до ворожки 78. Завтра вночі свячений достану 74. Вітер вночі спочиває 137. А вночі, дівчата, впливає з води мати 142. Вночі утікали 208. Сичі вночі недобре віщують 240. Вночі сльози точить 340. Див. **уночі**.

Внукам розказали 89. Нехай бачать сини і внуки 127. Внуча 488. Уже внучата зачались 573. Внучатам 239. З собакою унучок грався 238. Літ. частіше онук, рідше внук. Рос. внук.

Внучка в юпку одяглась 238. Літ. онучка і внучка.

Во тьмі і неволі 182. 261. 262. Во славі 264. Во Псалтирі 264. Вовіки 265. 375. Во дні они

361. Во Ім'я Господа 482. Во дні 517. — Тут **во** арх., літ. в чи у.

Вовкулак — перевертень у вовка. В ярү пається вовкулак 278.

Вода, З. о. вóдо 390. Я йшла за водою 213.

Возлісся (узлісся). Вибігає на возлісся 30.

Война́ 281. 362, войно́ю 482, на войні 388, Н. м. вóйни 576. 186. Літ. війна́.

Волинь ж. р. (а не ч. р.) Згадав свою Волинь святую 355. — У мові польській ч. р.

Воло́ки — зав'язки до постолів. Морщить постолі, плете воло́ки, озуває 570.

Воло́щина, рос. Валахія. А я в Воло́щині була́ 281.

Воля. Воле З. о. 378, волею 460. 526. 567. Квітку рве всякий по волі (цебто — вільно) 16.

Во́льний — старша форма, вільний — сучасна. Вольний козак 276. Світе вольний 564. Вольного 172. Вольного народу 251. Вольним 145. На вольнім морі 182. На вольнім світі 463. На полі вольнім вольно пас 568. Вольную 205. Вольную волю 412. Думу вольную 525. 572. Вольную душу і руку вольную 565. На вольній 181. 249. 522. В сем'ї во́льній 270. Н. м. во́льній 179. 193. 276. Вольній шляхи 526. На козацьких вольних трупах 252. Пишалася синами во́льними 330. Во́льними 208. 218. Вольними устами 254. З своїми вольними братами 482. Див. **вільний, невільник**.

Воно́ для зазначення чогось ближче неокресленого або й невідомого часте у Шевченка: Воно так і сталося 246. Якби я не друкував своїх „Гайдамаків“, то воно б не треба й передмови

126. Треба коло його піклуватись, та воно то „треба” 233. То воно й минулось 287. Воно було б не диво 390. Воно б, може так і сталось 397. Воно б то так 435. Не так воно буде 493.

Ворку́е, сумує 2. Як голубка, день і ніч воркує 32. 37. У свекрухи десь воркує 404.

Во́рог 258. 446, Д. о. во́рогові 205. 390, З. м. ворогі 165, ворожёнки 15, ворожёнків 50. Літ. частіше воріжёнки.

Воро́жий. Понесе кров воро́жу 270.

Воро́та, до воріт 231. 426, О. м. ворітьми 231. 237, ворітьмі 546. Літ. ворітьмі. Рос. воротá.

Восені́ 235. 493. Восени вернулася 291. Восені прийшла додому 288. Діялось не в осені 301. Вертаюсь восені додому 302. Снилось восені, восені ти вийдеш заміж 434. Ми восені такі похожі 465. Див. **уосени**. Місц. восені.

Восто́к ц. сл. і рос., укр. схід. Мігла (комета) з восто́ку зійшла 541.

Во́сьме літо 354.

Во́ша, Р. м. вошей 220. — Місц. вош.

Впе́рше 291. Заплакав впе́рше зроду 124.

Впились кров'ю брата 294.

Впйті́ся рідке, рос., звичайно вчепі́тися. Руки в поду́шку впилися 166.

Впо́вні шлях перейшла їм 213.

Враг. Скачи, вра́же, як пан каже 43. 44.

Вра́жий хлопець 437. Вражої наруги 259. Вражу силу 428. Вражою 279. У неволі вражій 408. Вражі ляхі 415. Руки вра́жі 258. Арх., нове — воро́жий.

Вра́нці забажає 371. А вранці поплáчу 8. Здивуються вранці люди 176. У неділю вранці

228. Іде до лавок вранці 426. Ходили вранці-рано 399. Літ. вранці або уранці.

Вре́м'я ц. сл. і рос., укр. час. Во вре́м'я Ірода царя 530.

Все пропало, все 96. Все твоє 244. І все те бачив, все те знаю 250. Все заснуло 266. Все село проклятого не нагодує 372. Все село 455. Все, все сплюндровано 545. Все те 577. Всьо́го 253. 212. 393. 508. 229. 382. 450, Д. о. всьому 247. 509. 531. Він один на всім світі мене вірно любить 112. Один тільки брат названий оставсь на всім світі 124. На всім світі 154. Нема раю на всім світі 180. На всій Україні 482. О. м. всіми 145. 189. 330, всімі 455. Літ. ввесь, вся, все, а не цілий. Див. **цілий**. Літ. всіма́, арх. всіми. Місц. всьо, рос. всё.

Все (за́вжди) співаю 277. Тут все степ 276. А уночі пани все їм снились 292.

Всемогу́чий (цар) 570. Арх., нове: всемогутній.

Всесві́тній 167, всесвітня 505, всесвітньо́ї 186. На розпутті всесвітньому 182.

Всиха́ла тополя 299.

Всу́е — ц. сл., марно, даремно. Марно, всу́е я сам занівечив свій вік 356.

Всю́ди 201. 411. 520. 549. Всюди є передслово 126. Темно всюди 146. Дурня всюди б'ють 341. Всюди хата 359. Всюди хилляється 394. Носило всюди 463. Всюди з нами 478. Всюди люди 499. Див. **усюди**.

Вся́кий день перед нами стид наш 259. У Київ їздить вся́кий год 377. Арх., новіше — ко́жний, ко́жен.

Втечу́ 435, втечеш 435, втекла́ 296. Див. **утікати**.

Втопта́ла стежку 371. Див. **утоптала**.

Вугілля. І свілок з словами на вугілля попалили 215. Літ. вугілля.

Вуді́ла. Заперли в щелеп уді́ла 552.

Вус чорний 475. Див. **ус**.

Вхо́жу 283. Літ. вхо́джу.

Вхо́питися. За одвірок вхо́пилась руками 235. Місц. вхо́питися, вхо́пилась.

Вчи́ти, навчатися літ. чого. Вивчати що: Азбуку заході́лась вчити 311.

Арх. і рос. **вчити**, навчатися чому. Вчи́ти почали́ письму панят 357. Настуся за́повіді вчиться 438. Звичаю не вчила 149. Всьо́му, всьо́му вчила 288. Див. **учити**.

Вчо́ра 4. 99. 132. 202. 410. Літ. вчо́ра чи учо́ра, місц. вче́ра, рос. вче́ра.

Вчорашне лихо 230.

Г

Гаврі́лович і **Гаврі́лич** 517.

Габá — біле турецьке сукно, а крім цього — край хустки, облямі́вка. Везе Ма́рко червону добру хустку з білою габою 241.

Гай, з гаю 1. 210. 398. 399. 409. 454. 463. 506. 526. 534. 535. 564. 573, З. о. гаю 280. 330. 535. 555, О. о. гаєм 533, М. о. в-у гаї 55. 115. 126. 142. 147. 154. 155. 158. 162. 173. 229. 272. 280. 296. 315. 411. 424. 479. 505 і в гаю 1. 65. 129. 316. 470. 559, в гаю 3. 67. 72. 79. 136. Га́йок 326, га́йчок 544.

Гале́ра — весляний великий чо́вен. Гале́ру показала 215.

Га́лич — вороння. Як та га́лич поле крила 187. Мов та га́лич 428.

Га́нна 236. 239. Арх. ц. сл. Анна.

Ганну́ся. І знай вчащаю до Ганнусі 302. Б'ються за Ганнусю 138. Місц. Гануся.

Гапту́е хустину 572. Гаптовані омети Ризи дорогої 263. Місц. гафтуе.

Гармі́дер, гáлас 315. Скрізь гармі́дер та реготня 228. — Місц. гармі́дер.

Гарні́ше. У гаї гарно роздягли́сь, та ще гарніше попились 505.

Гаря́чий 279, гарячих 244, гарячим 205. Місц. горячий.

Гасну́ти. Пожар не гасне 87. Місц. рос. поту́хнути.

Га́спиде З. о. 172. Аспі́д — отруйна змія, підступна лю́дина.

Геть — далеко. Попід льодом геть загурко́тіло 30.

Гетьма́н 334, гетьма́н 428. З. о. гетьма́не 152, за гетьма́на, 430, над гетьма́ном 430. Літ. гетьма́н і гетьма́н.

Гі́ну за неї 468.

Гич — зовсім. Гич не до речі 438. Слово місце́ве.

Гі́лля. Од гіллі 321. 462, на гілонці 216, на гілляці (у Дом. на гилляці) 4.

Гі́мн. І в лад співають гі́мн 506. 508. Гі́мн черне́чий 563 (у Дом. гі́мн). Місц. гі́мн. Літ. гі́мн.

Гірло (з горло): У Дніпровім гірлі 408. Дніпра гірло затопило 34.

Гірше дивитися на сльози 165. А ще гірше старітися 230. А ще гірше — спати 266. Ще гіршими стали 324.

Гішпáни Н. м. 246. Літ. Іспанія, зах. Еспанія. Ц. сл. Іспанія.

Послання Апостола Павла до Римлян: Поиду во Іспáнію 15. 24. Поиду вами во Іспáнію. — Грецьке *hi Spania*, лат. *Israpnia*, ст. сл. Іспáнія.

Глагóл — ц. сл. слово. Читаем Божії Глагóли 245.

Глибóкий яр 256, глибóкої 245, яму глибокую 416, Хату глибóку 121, В тюрму глибоку 553, Море глибóке 11, Загляне їм в саму душу глибоко-глибоко 250. В склепу глибóкім замуруй 557. Арх. місц. і рос. глубокий.

Глузувати з кого-чого. Глузу́еш з матері 138. Місц. — глузувати над ким-чим.

Глядь. Аж глядь — Її Хлоп'яточко сидить 548.

Гніздéчко. На калині одиноке гніздéчко гойдає 8. Див. кубелечко.

Гній, з гно́ю 249. 529.

Гнучий стан 379. 486, на гнучкíй стан 142. 153.

Год за годом три годи минули, на четвертий год 371. Другий год 381. Четвертий год 269. У Київ їздить всякий год 377. З десяток у год подержить 377. Вернулась через год 464. 494. Р. о. гóду 445. Не минуло гóду 445. З. о. гóде 269. Минають гóди 431. Два-три гóда (рима:

шкода) 194. Годóчок 309. 313. По сьомому годóчку 547. Давне год, нове рік.

Годíна. Байдуже співаєш чи то в годíну, чи в напасть 461. Годíна — добра погода.

Гóді (бити; дóсить) 68.

Гойда́тися. Дві тополі високіі гойда́ються 398. Місц. гóйдатися.

Голгóфи 549. Повели Гуса на Голгóфу 189. Ц. сл. Голгоѳа. Букву **ѳ** на Сході вимовляють як **ф**, а на Заході як **т**.

Голíти. Привезли до прийому чуприни голíти 156. Як бритвою старий голить 306. Рос. брить.

Голісінький 390, голісінькі 366. Місц.: голіський.

Головн́я уже не тліла 354. Головнію 386. Літ. голóвня і головéшка.

Головóнька 409, голóвоньку 17. 233. 272. 298. 533, головóньку 387, моя голóвонько 26. Літ. голівонька і голóвонька.

Голосíти — сильно плакати. А ті голосíти, та верещать, та як ревну́ть 170. Біга Катря боса лісом, біга та голóсить 30. То співає, то страшно голóсить 159. Аж голóсить, аж плаче бідний 364. Див. зарідав, ридати.

Проповідь чи виклада прочитав чи сказав, місц. виголосив.

Голубéе небо 320. Синє - голубíй 434. Гори високіі і голубíї 323. А там (гори) голубíї 340. Місц. голубíй. Голубíй — це блакíтний.

Горá, на гóру 355. 384. 413. Горáми хвилю підíйма 1. Гóрами 249. Місц. на горóу.

Гордіше самої цариці 455.

Гордувала людьми 572.

Гóрод обступили кругом і гóрод запалили 367. На багнищі город мріє 167. То город із стомá Церквами 167. То город без краю 167. Он пішов я город озирати 170. Чи то пригород чи гóрод 306. Де гóрод був або село 354. На завтра в гóрод одвезли 382. Дали в город знати 450. В город в путах одвезли 477. Город Вифлеєм 539. Із города із Глухова 172. У Вільні, городі преславнім 425. У городі Тиверіяді 539. Палають села, городі 354. В городі ходили 287. — Арх. гóрод, нове — місто. Див. **місто**.

Горóд. Капуста на горóді 348. Див. **вгород.**

Горщéчок взяла та й пішла 290.

Госпóда. Добрó, у кого є госпóда 368.

Господéва кара 313. Звичайно Госпóдня.

Госпóдній 496, Госпóдня 344, Господне 320, Госпóдньому 257. 308, Госпóднюю 42. 389, Госпóдньою 318.

Госпóдь 374. 464. Д. о. Господéві 260. 264. З. о. Гóсподи 300. 471. Рос. Гóсподеві. Місц. Гóсподь.

Гостінців брать не хоче 392.

Гóстри 264. Літ. гóстрий. Див. **острий**.

Гóстриць 161, гостріли 336.

Гость 535. 536. 537. 545, О. о. гóстем 535, Р. м. гостéй 145. 300. 308. Літ. гість, гóстя.

Готічеський (рос.) з часáми дом 377. Літ. готічний.

Грати на чому: Грає на кобзі 41. 42. В що: У піжмурки граюсь 212. У хрещика грають 404. Гратись з ким, чим: З собакою унучок грався 258. З нами гралася колись 464. Діти грались

собі крашанками 457. — І ту саму грали, що й позаторік 371. Гралась, веселилась 310.

Гра є море — бушує, шумить. Мовчать гóри, море грає 47. Там синее море вигравеє 54. Гай, гай, море, грай, реви, скелі ламай 144.

Греблі дівчата на луці 450. Літ. ще й громадити.

Гривня. Скупий жидюга дав би гривню 162. Це мідна монета вартости 3 або 2½ копійки.

Грімáла гармата 428. Літ. грімати.

Грошеня́т 343. 490, грóшей 286. 228. 237. 286, грішми 313. 314. 344, грошіма 517.

Грядúщий ц. сл., укр. будúчий. Грядúщим тиранам 500.

Губáтий. Багатого губáтого дівчина шанує 55.

Гуля́ти — забавлятися, весело проводити час, проходжуватися, нічого не робити. Понад шляхом, щирцею, ховрашкі гуляють 21.

Гуляють хмари 144. Танцювать та гулять таки з парубками 104. Було, роблю що чи гуляю, чи Богу молюся 458. Чи роблю що, чи то так гуляю 459. Весела гуляла 310. Я з дітьми гуляю 212. Місц. гуляти — танцювати. Див. **погуляти**.

Гуля́ти, гуля́тися — гратися в що, чим. У піжмурки в яру гуляють 322. Івась у коники гулявся 546. Гонта з свяченим гуляв 123.

Гульвіса — гуляка. Іде пан гульвіса 409.

Гульк. Аж гульк — з Дніпра повіринали малії діти, сміючись 3.

Гусáр. Як ті гусáри на постої 369.

Гуси, гуси білі 385. 448. Орел замість гуся 191. Літ. гуся, мн. гуси. Рос. гусь, гуся.

Гусла знову загули 312. Гусла загули 313. Літ. гусла, гусел. Рос. гуслі.

Г

Як усі письменники до Шевченка, так і він не рідкого в українській мові звука **г** звичайно передавав російським **г**. Інші письменники, напр. Куліш, уживали вже тоді для означення **г** латинської букви **g**: ганокъ, гузь.

У давнину з XIV віку, за грецьким звичаєм, **г** передавали в українському письменстві через **кг**, напр., кганок. Сама буква **г** взята з її грецької скорописної форми, і вона відома вже в львівській книжці „Аделфотис” 1591 року. А Мелетій Смотрицький закріпив цю форму у своїй Граматиці 1619 року назавжди.

Ось приклади, що Т. Шевченко українського звука **г** передавав через звичайне **г**: Коли ми діждемося Вашингтона з новим і праведним законом? 518. Бували Галагані 576. А потім крик, а потім гвалт 316. А раби без гвалту і крику позіходяться 526. Сірі гуси гел-гел! 158. А генерал був страх багатий 471. Передали свої Догмати 186. Німфа Егерія 192. А ми з колегою лягли 368. Розказать про одного магната 328. Фіг і родзинок мені понадає 212. Везе діточкам фіг 241. Понаставляли хвигури 224. І т. ін.

Звук **г** частий в українській мові, тому буква ще з глибокої давнини й запроваджена в українське письменство. На жаль, советський уряд тепер викинув її з української азбуки.

Гвалт. А потім крик, а потім гвалт (у Шевченка гвалт) 316.

Гел-гел. Сірі гуси гел-гел! 158. (у Шевченка гел-гел).

Д

Да (=та). Поки те, да се, да оне 579. Рос. да, літ. та.

Давить серце 179. Ні, не даві, туманочку 218. Змія люта давить душу 96. А за руку батько давить 283. А й мене давнули таки добре 170. Див. **задавити**. Літ. давити і чавити.

Давня 254. Давне лихо 230. З давнього давна 229. Давне - колишній 567. Місц. давний, літ. давній.

Далебі так 126. Далєбі, не знаю 349.

Далі 167. Що дальш буде 175. 284. Розказуй дальше 284. Рос. дальше, літ. далі (місц. дальше).

Дарданелли, протока. Із Дарданелів вітер віє. 148. Літ. Дарданелли, з Дарданелл і Дарданеллів.

Даремне пролетять літа 462. Даремне сила пропаде 534. У літер. мові тепер частіше даремно, рідше даремне.

Дарма шоніч дівчинонька його виглядає 2. **Даремний**, даремна. Дарма праця! 58.

Дасі 243, дасте 233. Не вміла щастя-долі дати 16. Карбованця дасть 82. Всі мови знаєте, а своєї дасть Біг 251. Даєтє 348. Дав би карбованця 84. Розум дався дурня одурить 305. Якби то далися орлині крила 3. Давайте приску 77. Місц. дасіш, дасьтє.

Дба́ти, — пильнувати. Рушники дбали 155.

Два, двома́ 382. Синів двох привела 229. Два-три го́да (рима шкода, треба б го́ди) 194. Два дива 220. Два ліхтаря (рос., укр. ліхтарі) горять 576.

Але форма два-три го́да, два ліхтаря́ це можуть бути й форми двоїни ч. р.

Прикметниковий додаток до числівника 2-3-4 у Шевченка в назовному множині, рідко в родовому: Дві тополі високи́ гойдаються 398. Два часові́ розмовляють 301. Два трупи невеликих взяв на плечі 120. Див. **три**.

Двадцятый. З двадцятю душі пропиває 164.

Двері́ 68. 409, дверей́ 300, О. д. двері́ма 155. 301. 491, дверми 353. Двері́ одмикає 316. Зачинених дверей́ 485.

Двір 238, з двору́ 472, по двору́ 366, в-на дворі́ 304. 358, на дворі́ 233. Літ. з двору́ і з двора́, на дворі́, місц. на дворі́.

Двісті. Не сто і не двісті 405. Місц. двіста. Ст. сл. двѣстѣ.

Двічі. 347 (У Шевченка двічі).

Де. Чорніє гай над водою, де ляхі ходили 5. Хоч подивлюся на ту Україну, де ходили гайдамаки 124. Заїхать у те найкращее село, де мати повивала 396. Де — в якому місці, а не куди. Див. **Куди**.

День і ніч мандрувати 327.

Дерево, Н. м. деревá 354. 561.

Дёрном 122.

Дэспот. Деспот скажений 508. Літ. дэспот.

Дешо, — щось, а не трохи. Може дещо і

остало́сь 352. В селі довго говорили дечого багато 20. Див. **трохи**.

Де́що — це займенник, а не прислівник „трохи”, як по західніх говірках.

Дзвін 334, дзвона́ 334. Задзвонили в усі дзвони 926. Всі дзвони дзвоня́ть 386. Дзвоня́ть 80.

Дзвініця, з дзвініці 334. 430, дзвіницю 403.

Дзвонкова́я. Іде чернець дзвонквю́ю у яр воду пити 333. Дзвонкова вода — джерельна вода.

Дзі́глик. Сіла мовчки на дзі́глику 170. Дзі́глик — стара назва стільця.

Дивлю́ся 163. 455, дивлю́сь 528. 573, дивлю́ся 192, дивилась 315, дивилася 316, дивитимусь 74. Дивись: горить на базарі 110. Дивилась я вже — ти дивись 280. Дивись: миша 286. Дивися 382. 387. Не дивись 386. Дивися: чорная змія 388. Дивись: це я 388. Дивися, як я полечу́ 388. Дивись лишень 433. Дивися: рай кругом 438. Дивися, — оце то богослов 440. Дивись: он гай зелений похилився 480. Дивися, дитино 482. Дивися — смерти сподіваюсь 490. Дивітєсь: вийшла погуляти 382. Дивітєся 438. Дивітєся, яка печаль 442. Дивітєся, о матері 542. Дивлю́чись 11, дівля́чись 549. Диві́вшись 487. Див. **подивися**. Завжди „дивися”, а не місц. диви.

Діво 330, Н. м. ді́ва 322, дивá 162. 315. 353. Літ. ді́во, мн. дивá, див.

Дивочний гость 536. 538. Слово рідке, частіш: дівний.

Дивува́тися з кого-чого і рідко на кого-що.

Дивуються з його 355. З мого цвіту дивуються 270. МАРКО плакав, дивувався 242.

Старий на сина дивувався 547. Довго, довго дивувались на її уроду 4. На пожар той дивувались 385. Дивувались його речам 548. І на дівча, і на цвіти дивується собі 559.

Дим, з діму 354. 421. 575, в диму 122.

Дитина 428.

Дитяти, Р. о. 427.

Диякон 88.

Діброва 21. 85, діброву 125. 436. 556, дібровою 10, у-в діброві 4. 215. 465, по діброві 5, кинув діброві 10, з дібровами 468.

Дівча 303. 504. 555, Р. о. дівчати 504, Д. о. дівчати 504, Мн. дівчата 36. 291. Дівчинонька 404.

Дівчина. А дівчина спить під дубом 5. Як дівчина під вербою „Гриця” заспіває 46.

Дід — старий чоловік (а не прошак). Благодать вернулась до діда в хату 235. Внучка ніби йшла до діда в гості 238. З. о. діду 128. Діді нам розкажуть про давні літа 218. Побачите славу, живу славу дідів своїх 253. Спасибі, дідуся! 123.

Дідівщина. Свідок слави, дідівщини з вітром розмовляє 33.

Дійна корова 232.

Дійшов 461, дійшла 214. 274, дійшло 492, дійде 456. 534. Дійшла до хати 214.

Дійти до чого: Аж до погибелі дійшов 461. Дійшло до того 492. Не дійде до зросту дитина 456.

Діждати 204, діжду 166, діждуся 240 — дож-

дуся 302, діждусь 460, діждеш 106, діждешся 460, діждемо 83, діждемося - діждемося 518, діждалася 155, діждала 241, діждались 204. 229, діждалися 336. Петра діждати 204. Діждалася вдова долі 155. Вечора діждалася 282. Худоби діждались 229. Коли діжду краю 166. Див. **дожидати**.

Діло 473, Мн. діла 243. 254. 335. 348. 480. Місц. діло, мн. місц. діла.

Дім, з дому 147. 173. 254. 363. 394, в дому 263.

Дірочку 549.

Діти 397, дітєй 190. 230. 232. 284. 292. 362. Діток 108. 149. 163. 193. 306. 344. 489 — діток 229, дітям 247. 440, дітьми 207. 244. 313. 382. 480. 547 — дітьми 212. 313. 550. Діточкі 523, діточок 21. 149. 301. 382. 396. Літ. діти, дітєй, дітям, дітьми.

Дітись де — не знаю 9.

Діяти (чинити, робити) що 376. 431. Що діяти 392. І що їй діяти з собою 476. Молитву діяти до краю 521. Треба що небудь діять 195. Що тут діять 198. Що ж нам діять 425. Що вони, поганці, діють 307. І плакав Гус, молитву дія 186. Що діє 405. Чудно якось діється між нами 232. Місц. ділати. Літ. діяти, місц. діяти.

Для чо́го. Понаставляли ті хвигури от для чого 224. Мушу, а для чого 467.

Днеда́вний. Заспівав ту думу сумную, днедавну 470. Літ. днедавній, давній.

Дні́р ч. р. 1. 3. Дні́р широкий 51. 465. 470. На Дні́р поглядає 92. А Дні́р мов підслухав 92. І Дні́р дужий 96. 469. І Дні́р укрили бай-

дакі 144. На Дніпр поглядала 215. Арх. Дніпр, рос. Днепр.

Д н і п р ó 250. 269. 273. 295. 325. 389. 395. 563. 580. Тобі б зостався Дніпрó. Дніпрó на нас розсердився 59. Дніпрó висихає 149. 150. Москва Дніпрó спустила 172. Сивий Дніпрó 322. Дніпрó крутоберегий 342. Старий Дніпрó 397. Дніпрó розкінувся 528. Д. о. Дніпрóві 144. З. о. Дніпре 92. 560. Д. М. о. по Дніпру́ 208. 222, по Дніпрóві 215, в-на Дніпрі́ 274. 471, в Дніпрóві 564. У Дніпрóві утоплюся 475.

Дніпрóвою водою 273.

Дністрóвий цвіте 527.

До визначає останній пункт руху, а тому збігається з **в, у**: пішов до Києва = п. у Київ. Пошлем аж до Бога 165. Пішла вона до сусідів поради просити 154. І воно до школи ходило 155. Петрусь до школи та із школи з книжками ходить та росте 473. — Тепер йому не до співи 120. — По дієсловах із приставкою до- часто буває родовий без прийменника, див. далі дієслова на **до-**.

Іде шляхом до Києва 31. Див. **в**.

Добити — дожити. З ким дожить, добити віку-вікового? 201.

Тут непорозуміння, треба тут: „добути — віку”, цебто дожити. У Ш. „добити” — русизм.

Добіраю добрих хлопців. Літ. добира́ти.

Доборóлась Україна до самого краю 253.

Добрївечір в хату! 68. Це — добрий вечір.

Добрїдень 63. 269. 289. Це — добрий день.

Добрóдій. Як ці добрóдії (сторожі Шевченка) дознають 431.

Добросéрдним 558.

Добувáти чого. Поїхав слави добувати 147. 420. Добувати п'ятака́ 402. Долю добу́де 75.

Довгéнько 170. 326.

Довести до чого і чого. Доведу́ вже до краю 124 (=докінчу́). А як довести краю́ 211. Треба краю́ доводити 235 (=кінчати).

Довóлі. Щоб нагуля́тись дово́лі 4.

Доганя́ти 303. 388. Вітер доганя́ти 409. Догна́в 99. 537, догна́ла 304, догна́ли 205.

Догляда́ла нас 353. Догля́діла 546. Догляне 392. Догля́дані 167. Літ. догледі́ти і догля́діти.

Догма́ти передали́ 186. Літ. до́гмат, арх. догма́т. Але грецьке до́гма.

Догола́. Ми серцем голі догола́ 531.

Дода́є жалю 559.

Додóбу верби гне 1. Додолу 370. 409. 533. 561. Місц. долів.

Додóму не верну́лась 38. Поспішай додому 5. Хто додому 125. Привезли додому 177. Пішла додому 201. Додому верталась 237. Сама піду́ додому 286. Вертаю́сь восени додому 302. Пішов би додому 360. Прийшов додому 393. Додому вертались 402. Іде додому 443. Прийшли додому 544. Нехай летить додомóньку 398. Арх. домов, домів, рос. домой.

Дожида́ти кого-чого. Дожидає сина мати 157. Світу дожидаю́ 307. Дожидає в темнім га́ї дівчино́нька козака 157. Часу дожидає 181. Захода сонця дожидає 461. Дожидають великого свята 79. Дожидають кари 147. Пречистої дожидають 336. Москаля молодого в вишник дожидала 15. Дочку вечеря́ть дожидала 299. Сво-

го весілля дожидали 358. Дожидала рук твердих та смілих 182. Див. **діждати, чекати**.

Дожити чого. І дав дожить Господь їй радості на світі 310.

До ж и т и віку 419. Не дай, Боже, такого дожити 156. Не дали дожити віку 272. Одинокий вік дожити 325. Треба вік дожити 497. Є з ким вік дожить 61. Не дав дожить малого віку 321. Доживати віку 393. 429. Віку доживать 326.

Дожити до чого. Не дадуть до мови дитині дожить 26. Дожить до світу Божого боялась 476.

Дозна́ти 414, дозна́єтесь 165, дознають 260, дознаються 250, 265, дозна́ли 265, дозна́лись 381, дозна́вшись 335. Мудрости дозна́ти 414. Як ці добродії дозна́ють 431.

До́ки буду мучить душу 258.

Докопа́лися до муру 225.

Доку́пи позіходяться 527.

Доладу́ 424. Не доладу́ 209.

До́лі лежить 67. 290. Літ. до́лі і внизу́.

До́ма 281. Щоб дома не журились 22. Що діється дома 241. Ляжете дома спати 269. Нема дома 274. Чи дома журитись 424. Старого нема дома 438. Не осталося нікого дома 455. Дома ні на кого кинуть 540. — Звичайна літературна форма „вдома”, а тут у Шевченка форма архаїчна й російська „дома”.

Дома́шньому 358.

Домові́на. Із домовини воззову́ 525. Упала на постелю, як у домовину 137. Святий покой вели стерегти і в домовині 475. Див. **труна**.

Донесі́ти 565, донеслі́ 532.

Донітки звівся мій козак 392.

До́ня 315, Моя до́ню 17. 195. 240. 273. 544.

Допле́нтавсь до хатини 162.

Доплива́, 529, доплі́в 141.

Допомага́ти. Нехай вам Бог допомагає 204.

До речі — добре, до ладу. Молодій купить хусточку до речі 538.

Доріженька, з доріженьки 176, доріжечка 203.

Дорбо́га, в дорбо́зі 239, по дорбо́зі 332.

Дороста́ла вже до сотні 359.

Досві́та встає працювати 9. Місц., див. **вдосві́та**.

Досві́тною 413. Моя зóre досві́тня 192. Місц. досві́тний.

До́си 62. 125. 196. 215. 238. 281. 471. 538. Місц. до́си.

Дослужи́всь до чину 394.

Доста́ти 327, достать 277. 499, доста́є 146, доста́ну 74. 94. 110. 197, доста́неш 223, доста́не 408, доста́ла 39. 146. 237, доста́лося 285, доста́ли 32.

Доста́ти чого. Неба доста́не 65. Трути доста́ла 140. Руками берег доста́є 146. Літ. дістати і достати.

Достеме́нний — правдивий, такий самий. Достеме́нний син Катрусі 128 (у Дом. безталанний). Рідке слово.

Достобі́са — дуже багато. Що там таке? От їх достобі́са 27. Ту їх достобі́са 101.

До́стрбі́ти (добудувати). Дума, як би його до́строїть палати 279.

Дотанцюва́в аж до брами 333.

До́чїста все розказать 460.

Дочка́. 138. 201. 312, Р. дочкі 316, Д. дочці 246, дочку́ 426, З. до́чко 233. До́чечка 471.

Доше́нту — цілком, зовсім, цього слова нема в „Кобзарі” (це слово є в Гребінки, Марка Вовчка й ін.). У Шевченка: Ми серцем голі догола́ 532. Донітки звівся козак 392. Достебля́ все погоріло 346.

Дражнили совою 159. Іти собак дражніть 157. Щоб собак дражнила 456. 285.

Драти́ і з батька, і з брата 174. Будем драти онучі 114.

Дрижа́ла 276.

Дрія́да — лісова німфа. Дріядам нічого робить перед такою красотою 550. Літ. дріяда.

Дрібні утираю 60. Багатий на лати та на дрібні сльози 66. Дрібніми 247.

Дрімать 303, дрімає 363. 394.

Друг. Дружню жінку взяв до себе, а дру́га вбив 245. З. дру́же 91. 151. 167. 196. 227. 331. 340, З. м. дру́ги 319. Ти другом сіромі стала 519.

Дру́гий, числівник. Минув і рік, минув дру́гий 37. Один просить, другий проклинає 102 Год, другий минає 211. Минає рік, минає другий 345. Встає хмара з-за лиману, а друга́я з поля 47. Іде військо, іде дру́ге, а за третім везуть тоді лихо 337. В руці ціпок, а на другій заснула дитина 23.

Дру́гий (арх. інший). Забудь, що клялася, — дру́гого шукай 73. Немає дру́гого Дніпра 249. До другої не ходив 194. А може вже одчинила не мені, другому 5. Тому доля запродала, а другому оставила 20. Живого б любила, дру́гу задушила 3. Чи може з дру́гою, дру́гою ко-

хає 3. А може — вже в Московщині дру́гою кохає 16. У літ. мові — інший. Одна на другу позира́ли 217, — літ. одна на одну позирали.

Дружі́на — чоловік чи жінка. Люблю́ як ширу, вірну́ дружину 329. З дружиною Ярина гуляє 210. Той мені дружиною стане 408.

Дружитись. Кохалися б та дружились, та діточок виростили 563. Тут „дружитись” — побратись.

Дру́жнєє 248, дру́жню 245.

Дуб, до дуба 4, на дубу́ 5, на дубі 216.

Дулéвина — загартована сталь, криця. В дулéвину себе закуй 461. Слово місцеве. Сталь, з якої виливають дула для рушниці.

Думаю́ 174, думає 106. 313. 537, дума́ 324, дума́в 185. 393. Місц. думати́.

Думнеє чоло похмаріло 324. Цебто — задумане.

Дуна́ю 3. 280, в-у Дуна́єві 229. 281. 388, в бистрі́м Дуна́ю, по Дуна́ю 142, на тихому Дуна́ю 208, в Дуна́ї 280. Може вбитий чорнобривий за тихим Дунаєм 16. Дуна́й — річка взагалі, а то́й взагалі вода.

Ду́ти. Ду́нув вітер 30. 190.

Дух, Р. ду́ху 440, З. ду́ше 10 — душе́ 163. душе́ю 563 — душобу́ 52. 247. — Літ. душе́ і ду́ху: З. душе́, О. душе́ю.

Душа́, О. душе́ю 563 — душобу́ 52. 247. Літ. З. душе́, О. душе́ю.

Дішер — ц. сл. дочка́. Вавилоня дщере ока́янна! 264.

Дя́дько — старший чоловік.

Дядьку 99. 233. 344. Ба, ні, дядьку 99 (відповідно хлопчик молодому Яремі). Дядьки отчества (рос. отцы отчества) чужого 577.

Дякувати кому, рос. кого. А хто грає, того знають і дякують люди 41.

Дьогтю Р. 111. У дьогті купають 293.

Е

Е на початку слів в іншомовних словах Шевченко вимовляв як **є**, тому й пишемо їх: В Єгипет люди одвели 552. Єлеон 550, Єрусалим 550. Коли Шевченко вимовляє й початкове **і**, то все-таки далі вимовляє **є**, напр.: Дрімає Іерусалим 363, в Іерусалимі 362, Школа ієсейська 547, Євфрат 568 і т. ін.

Есаул — військова ранга, літературне „осавула” або „осавул”, рос. есаул. Будеш есаулом 93. За ним ідуть есаули 337.

Є

Є частіше, рідше архаїчне **є** сть. Їх уживаємо, коли вони мають самостійне значення в реченнях підметових чи безпідметових. Значення їх: знаходиться, існує, має

Є коли літати 53. **Є** з ким в світі жить 60. **Є** з ким заплакати, **є** з ким заспівати, **єсть** карі очі 65. Може **й є** 74. **Є** в коморі і на дворі 98. В оцім ярі **є** озеро 101. Всюди **є** передслово 126. Чи **є** така доля 154. **Є** в тебе хата, **є** з ким розмовляти 466. На світі **є** кого любить 475.

Форма „**є**” заступає всі інші форми однини й множини. (Форми „**с у т ь**” Шевченко зовсім

не знає): Ще **є** (а не **суть**) люди, котрі його знали 127. **Є** (а не **суть**) у мене дари — очі мої карі 177. **Єсть** (а не **суть**) карії очі 65. **Єсть** (а не **суть**) у вас 278. І рідня, і діти **єсть** у його 446.

Як зв'язка присудкова, „**є**” звичайно опускається: Нехай спиться тому, в кого доля 67. В руці ціпок 23. Дурні та горді ми люди 461. Я — Катруся твоя люба 28. Та я цариця — лютий ворог України 216. Я ще малий 481. Думав, що Ярина сестра тобі 196. Я чужий вам, тату? Та не чужий 195. Див. **бути, єсть**.

Євангеліє Правди 185. Місц. арх. Євангеліє. Літ. Євангелія.

Євфратом 508.

Єгипет. В Єгипет люди одвели 552.

Єдвобом застилає 332.

Єдиний — тільки один. Єдине слово 64. Брате мій єдиний 94. Боже мій єдиний 169. **Єсть** у мене брат єдиний 408. Єдина дитина 201. 387. Тебе, єдиную свою 313.

Єднати — приєднувати, шукати. Стала мати гадати та зятя єднати 129. За сивого, багатого тихенько єднала 37. Жениха їй єднала 311.

Єй-богу (божба) 68. 84. 162. 198. 199. 283. 335. 342. 461, **єйжебогу** 74. 105. 324. Літ. **єйбогу**, і **їйбогу**, **їйжебогу**.

Єрусалим 547, в Єрусалимі 539.

Еси арх., вживається тільки при дієсловах 2-ої особи мин. часу: Покрив еси знову срамотою свої люди, оддав еси ворогам проклятим 259. Широкий Дніпре, пробив еси високі скали, носив еси дружину 560. Спалив еси луги 560. Не дав еси мені долі, не дав еси ніколи 453.

Пішла еси, трохи не співаєш 511. Занапастив еси вбогу сироту Україну 227. Дурна еси ти, нерозумна... сліпа була еси, незряща 577. Прозрів еси в попелі 182. Проспав еси степи 151. Став еси на великих купах 182. Звів еси в'одно море 183. Тут еси з ц. слов'янського.

При дієсловах теперішнього чи будучого часу ставити „еси” не можна, у Шевченка тут непорозуміння: Добре еси, мій Кобзарю, добре, батьку, робиш 43. Сам еси тепер москаль 376. Сам еси... а може й сам на Небеси смієшся 480. Де з нею дінешся еси (рима: красі) 485. Умреш еси на самоті 507. — Кого ж годуєте есте 278. Слово „еси” визначає тут „ти”.

Есть — форма архаїчна, частіше „є”. Есть на світі доля, есть на світі воля, есть люди на світі 20. Есть у мене діти 56. Есть у мене щирий батько 62. Есть карії очі, есть серце єдине 66. Ще есть країна 165. Я не одна, — есть у мене і батько, і мати, есть у мене 228. А діти есть у вас 278. Чи в вас есть Бог? 285. А в тебе есть 368. Есть у мене брат 408. І рідня, і діти есть у його 446. Чи есть у Бога люте зло 479. Криниця есть коло дороги 498. Шевченко вживає і **е**, і **есть**, частіше **є**.

Єфреїтором своїм 577. **Є ф р е ї т о р** — перший нижчий військовий чин.

Ж

Ж по голосній, **же** по приголосній: За щó ж ти караєш 2. Кого ж їй любити 2. Чи винна ж голубка 2. Бодай же вас, цокотухи 14. Умивай

же біле личко 16. (По голосній у „Кобзарі” нема **же** ані разу!).

Жаданий давно 367.

Жайворонок 33.

Жалкувати на кого. Ні на кого не жалкую 356.

Жаль кого-чого. Жаль мені малому стало того сирóму сироту 375. Жаль малому було сиромі сироти 376. Стало жаль моїх дівчаток 383. Жаль України 428. Жаль матері небоги 457. Жаль малої билини 465. Жаль твоєї Божої краси 485.

Жаль на кого-що. Не жаль на його, на п'яного Петра кривого 377. Жаль великий на людей, на тих юродивих дітей 377.

Жаль ч. р., Р. жалью 12. 158. 372. 399. 423. 432. 467. 472. 462. 559. Жалю 331, О. жалем 300.

Жар, з жару 190. Спекло́ся бідне на жару 313.

Жартувати з кого (арх. і рос. над ким, тепер не вживане). Жартувати з панамі 68. Жартували з парубками 127. Недоля жартує над старою головою 41.

Ждати кого-чого. Ждати старостів 132. Волі, сонця, світу жду 341. Ради жду, поради 460. Чого ждеш 18. Ждеш того світу 446. А може жде козаченька 1. Як русалка жде місяця 136. Підпалу жде 181. Серце жде чогось; лихої, тяжкої години, мабуть, ти ждеш 523. Ми ждемо́ того весілля 358. Чого вони ждуть 145. Часу ждуть 524. Ждуть чогось непевного 538. Ждала світу 476. Не жди тії слави 323. У Шевченка зовсім нема форм: ждати на кого — на щє, бо це полонізм. Див. **чекати**.

Слово „ч е к а т и” — західне, з мови польської взяте, тому у Шевченка його нема.

Женитися з ким, рос. на кому. Не женися на багатій, не женися на убогій, — оженись на вольній волі, на козацькій долі 181. Літ. частіше одружитися з ким, рос. на кому.

Женіх той 202. Жениха їй еднала 311. Арх. женіх, звичайно — молодій

Жерці годувались 569.

Живіт 406. І яд находять в животі 477.

Живущої крови 243. Живущою силу 516. Живущою водою душу окропила 521. З тією водою цілющою, живущою 179.

Жіде 3. 68, жидівку 426, жидівочка 427, жидівочки 102, жидівочку 426, жидівською 102; жидюга 67. 162. Скупий жидюга дав би гривню 162. Степи мої запродані жидові, німоті 149. Запродана жидам Віра, в Церкву не пускають 48. Чи жидові на кров продать? 280. Жиди навіть нечестиві на мене плювали 272. Не на жидах Кров Його 502. — Ц. сл. і рос. форми „еврей” у „Кобзарі” нема.

Житейський — ц. сл. життєвий, земний. Од бур житейських Сина одвести 543.

Жити. Тяжко сиротою жити 32. Молодою, пренепорочною, святою в малій хатині буде жить любов та чистая 476. Живу 266, живе 356, живемо 480, живетє 348. 480, живуть 10, живу-чі 486. 309. Місц. жию, жиеш, жие і т. ін., літ. живу, живеш, живе.

Жінка 246, Д. жінці 195. 246, жіночка 169. 392, жіночку 393.

Жіночий регіт 315.

Жніва добрі 567. Літ. жнівá.

Жонатий 381. 368. 522. Ж. з ким, рос. на кому: Жонатий на вольній 522.

З

З Шевченко часто ставить поміж приголосними, замість **із, зо** (див. **із, зо**):

1. Із відмінком родовім на питáння звідки?: Пливуть з цього світа 404.

2. Із відмінком знахіднім для зазначення приблизної кількості (а не „біля”), див. **біля**.

3. Із відмінком орудним (соціятивним) на питáння з ким-чим: Вітер з осокою 142. Ярема з Лейбою прокralись аж у будинок 110. Попрошчалась з цигáнами 288. Як з братом, з сестрою розмовлять з тобою 56. Дивлюсь — гетьман з старшиною 213. Свóлок з словами 215. У яр тоді схóдилися батько з сином і брат з братом 255. Брат з сестрою 325. Серце збиралось з ним жити 20. Див. **із**.

4. Перед свистячими чи перед двома пріголосними Ш. звичайно пише „з”, не конче „зо” (див. **зо**): з жáлю 432, з Залізняком 102, З зорями 326, З серцем 65, З сестрою 67, з сестрами 273, з собою 111. 165. 171. 178. 273. 282. 285. 327. 329. 475. 482. 498. 526, з султаном 63, з сього 178, з шашликом 276, з чорнобривим 400, вставать з чужої домовини 145, з злодіями 501, з світом 333, з своїми 127. 218. 521, з своєю 475, з старим 533, з стодолюю 99, з шкурою 164, з шляху 100, з всього 224. 450.

В Шевченкових оригіналах в цих випадках звичайно знаходимо не **з, а с**.

Отже, Шевченко не знає в цих випадках ані „зо”, ані місц. „зі”. В українській народній мові форми з сестрою, з жалю, з зорями, з серцем, з шашликом і т. ін. вимовляються з уподібненим початком: с сестрою, ж жалем, з зорями, ш шашликом і т. ін. Тому Шевченко ніколи не писав „зі”, а „зо” писав тільки там, де справді треба. Бо „зі” — це штучна форма для нашої мови, постала на взір польського *ze*.

Про прийменника „з” із дієсловами насмішки див. сміятися, дивуватися, кпити, кепкувати і т. ін.

За в найрізніших значеннях.

1. „За” з родовим для зазначення часу дії (а не: при, під час): Ще за Гетьманщини старої давно се діялось колись 193. Ще за Гетьманщини святої 369. За Катерини за цариці москаль ту викопав криницю 489. Не за гетьманів і царів се беззаконіє творилось: либонь, за Деція царя, чи за Нерона сподаря, нехай за Нерона 504.

2. З родовим при порівнянні: Хіба краща є за тебе 74.

3. Зо знахідним на означення: стати, бути чим (=замість): Оддайте старому за сина 29. Возьмім за дитину 195. Благов старий, щоб була вона за матір 236. Ніхто не візьме за своє 244. Узяв сирітку за дитину 432. Хто за дитину стане 229. Йому стану за дитину 533. Див. **бути, стати**.

4. Зо знахідним для зазначення клопотання, див. дієслова: битись, бідкувати, благати, молитись, плакати, помолитись, понедужати.

4. Зо знахідним для зазначення причини: За що ж Ти караєш 2. За що кара, за що мені муки 166. Спасибі вам за слово ласкаве 128. А он розпинають вдову за подушне 164. За Україну його замучили колись 295. Я за неї гину 468. Дівчина не любить за те, що убогий 91.

6. З орудним для зазначення причини: За сльозами ледве-ледве вимовляє доні 17. За сльозами за гіркими і світа не бачить 19. А Мар'яна за сльозами і світу не бачить 135.

7. „За” з орудним означає мету руху (в теперішній літературній мові маємо тут звичайно „по”; це останнє маємо і в Шевченка, але рідше, див. „по”): Шлють за мною 212. Я побіжу за бабою 197. А я верхи кинусь за кумами 232. За старостами пішов Марко 235. Шле за рушниками 458. За рушниками пошлять 491. Якби знала, не ходила б пізно за водою 36. Иди ж, доле, за журбою, а ти, старий, за водою, а я — так до шинку 108. Обіцявся прийти за тобою 113. З відрами побігла ніби за водою 199. Ой пішла я у яр за водою 410.

8. „За” з орудним визначає рух слідом за ким-чим: Пливи, пливи, моя доле, слідом за водою 273. Плила за водою 273. Пливе човен за водою 142. Як лист за водою, пішов козак з сього світа 178. Літа за водою плывуть 404.

9. З орудним „за” визначає причинову послідовність, замість давнього „по”: Всю славу козацьку за словом єдиним переніс в убогу хату сироти 11. Див. **по** 4.

10. По дієсловах говорення Шевченко вживає тільки „про” (а не арх. о). Див. **про**.

11. Повторення „за”, що часто в народній мові: За сльозами за гіркими і світа не бачить 19. За Катерини за цариці москаль ту викопав криницю 489.

Забавляти кого чим: Забавляє себе калиною 140.

Забарівся Мάρко 239. Місц. забарів.

Забірають 267. 466. Літ. забирати.

Заблудів 2. Де ж ти була, що заблуділа 277. В степу, небога, заблуділа 341.

Забувати кого-що: Забув Катерину 28. Чи ти мене навик забуваєш 258. Її забува 3. Я вас не забув 131. Святу неділеньку забули 421. Забудеш Оксану 74. Забуде свою недолю 275. Забудь мої сльози, забудь сиротину 73. Забу́те 152, забу́ти 244. Забу́ли в Україні славного гетьмана 429.

Заваліти — ударити. Заваліть їм, — взяли й „завалили” 226.

Завдавати кому чого: Завдавати жалю 347. Хлопцям жалю завдає тими дівчатами 372. Жалю завдає 399.

Завернути. І в хутір лихо завершило 234. Літ. завернутися. Див. **вернути, вернутися**.

Завидує сироті 53. А мені ще й завідують 160. Не завідуй багатому 180.

Завтра 284. 308. 399. 419. 430. Завтра не побачиш 74. Я завтра покину тебе 198. Завтра серед ночі 273. Літературне частіше **завтра**, **узавтра**, **арх.** і **рос.** **завтра**.

Заголити — віддати в москалі. У москалі заголив би 225.

Заголосити. Покивала головою та й заголосила 19. Див. **голосити**.

Загострена 171.

Заграю іншої 89. Збуди його, заграй ти з ним 7. Заграй же нам якунебудь 128. Заграй нам щонебудь 128.

Задавили вдову 262. Нудьга його задавила на чужому полі 124. Чому мене не задавиш, у землю не вдавиш? Ні, не дави 228. За решоткою задавить 306. Лихо задавить 474. Див. **даввити**. Літ. **задавити** і **зачавити**.

Задзвонили в усі дзвони 413.

Задріжала земля 242. Літ. **задрижати**.

Задрижала наймичка 445.

Задумавшись 465.

Заїжджують 355. Літ. **заїжджають**.

Займалось вже на світ 360. Зайняла 535, зайнялась 483. 537, зайняли 568, зайнялися 385. Зайнялась (загорілась) Смілянщина 93. Скирти і клуня зайнялись 316.

Заквіччатись 434, **заквіччала** 434, **заквіччались** 279. Дитя **заквіччанеє** спить 559. Див. **уквіччати**. Літ. **заквітчати**. Шевченко писав: **заквічались**.

Заки — місцеве, в „Кобзарі” його нема, є тільки **поки**.

Закладає за чвертку 193.

Заківаний 456, **заківані** 250, **заковавши** 552. Літ. **закувавши**.

Закон Святий 540. А все по **закону** 502. Пишучи **закони** 559. Місц. **закон**.

Закохалися обидві в одного Івана 398.

Закрити книгу. Бувало в неділю, **закривши** Мінєю, батько діда просить 123.

Заку́рили люлькі 101. Будем люльки заку-
ряти 565, — літ. заку́рювати.

Залиця́ння 336.

Залиця́тися. Всі на мене залицялись 213. Літ.
залицятися до кого.

Залі́зну браму зачинили 514. Залізную силу
124. Залізній пута 512. Місц. залізний.

Залі́зо гартували 335. Гарячим залізом випі-
кали 205. В залізі руки 145. Місц. залізо.

За́між 38. 132. 401. Вийдеш за́між 434. Місц.
замож, замож.

За́міра́ти 266, заміраю 172, замірає 369. Літ.
замирати.

За́мість старого 414. Замість 107. Орел за-
мість гуся 191. Літ. тільки замість.

За́мкнута плаче в світлиці 384. Коло за́мкну-
тої брами 516. Замкнуті покої 285. І до дверей,
на ключ замкнутіх 300. Місц. заперта.

За́мок. В самім за́мку 405. Літ. з а м о к —
це палац, з а м о б к — це колодка.

Замордо́ваний (стомлений). Під дубом зеле-
неньким кінь замордований стоїть 6.

Заму́чений. І покапали сльобзи з старих очей
замучених 240.

Замчі́ще — залишки за́мку. На замчіще по-
дивився 529.

Занеха́й свою Борзну́ і Хвастовщину 334.
Все занехаїть 444, — літ. занехає.

Запанува́в над ляхами 64.

Запа́с. Переголили про запáс 477.

Запа́ска. Запасок навезли 386.

Запе́вне сказати не зумію 504.

Запе́ртися. В своїх світлицях, запершись,

плачуть 362. Літ. замкнувшись, зачинившись,
рос. і арх. запершись.

Запитáти. Кого ж сиротина, кого запитáє 2.
А він її запитáє 36.

За́пічок, в-у за́пічку 280. 402. 420.

Запла́кати за ким, рос. — над ким. Заплака-
ла Милосерда неначе за Сином 329. Над тобою
заплакала мати 132. Хто заплаче надо мною 17.
Див. плакати.

Заплі́гати 419.

Заплющивши очі 454.

Запо́ржець 333, Н. м. запо́ржці 33. 34. 59.
208. 327 (Ш. писав запорозці).

Запо́ржжя 207. 252. 323. 327. 407. 420. 494.
(Шевченко писав: Запорожьжя). Літ. Запоріж-
жя.

Запо́ржський 86. 429, запо́ржську 199, за-
по́ржським 420, запо́ржські 208. 335. Літ. за-
по́рзький і запо́рський.

Заприсягла́ 477.

За́раз — негайно, цієї хвилі. Коли живий ко-
заче́нко, то за́раз прибуде 39. Стривайте, за-
раз, зараз, дайте встать 68. Іду зараз і виручу
107. Плати не брала, а як брала, то калікам за́-
раз оддавала 289. Коли даси, бери хоч зараз
302. Стривайте, я за́раз 436. Марія за́раз захо-
дилась пекти опрісноки 539. Пор. **тепер**.

За́раз — statim, а те́пер — nunc, ц. сл.
ніні. У говірках „за́раз” і „те́пер” часом плу-
тають.

Заразо́м 267.

Зара́ні спати лягла́ 396. Старі зара́ня повми-
рали 463. Літ. зара́ні, зара́ння.

Зареготався дід наш дужий 144. Зареготавсь 514. І зареготалась титарівна 370. Та й зареготались 274. Літ. зареготати і зареготатися.

Заридав, як та дитина 395. Я заридав би, заридав 380. Заридала Катерина 18. Тяжко заридала 237. Заплакали, заридали 399. Див. **голосити, ридати**.

Заробіток 344. 445.

Заробляти 173. Гроші заробляє 134. На шовки заробляла 176. На свічку Богу заробляла 396. Зароблю 367. Зароблену 233.

Заручати кого з ким. Може й дівчину без мене з іншим заручили 177.

Засвітіло кругом 101.

Засихає 445.

Засіяв 536, засіяла 10, сонце засіяло 321, засіяли 49. 159.

Засміятися з кого (арх. кому). Засміються злії люди малій сиротині 30.

Засохли 268. 476, засохлу 562; засхнеш(?) 309.

Заспівати що, рідше — чого (а в мові літературній тепер навпаки: заспівати чого, рідко-що). Заспівать ту думу сумную 470. А тепер не ту, не ту заспіваю 89. Заспіваємо яку, заспіваємо не таку 469. Заспівали пісню 49. Пісеньку заспіваю 423. Пісеньку заспіваймо 3. Або нашу заспівайте 263. Третій півень заспіває 91.

Заспіває весільної 43. Якої ж ми заспіваємо 263.

Заставити рос., укр. змусити. Може ще нести заставлять 223.

Заступити. Братство Віру заступило 252.

Цебто, Січове Братство (січовики) оборонило Віру.

Засхнеш(?) 309. Літ. засохнеш.

Засяють зорі 579.

Затіхнути. Затихло все, — тільки дівчата, та соловейко не затих 301.

Затишок, М. в затишку 432.

Зато́го — незабаром. Зато́го будуть і могили 340. Твоє море зато́го вже буде повне 183. Зостаріюсь зато́го 460.

Затопіти. Пустку затопила 288.

Зато́пíти — сильно вдарити. Сатрапа в морду затопі́в 518.

Затрубіти. В поход затрубили 13. У труби затрубили 414. Місц. затрубіти. Літ. затрубіти і засурміти.

Захова́ти. Серце убоге захова́вши, ходить собі 430.

Захова́ти — поховати. Сама хоче мене мати в землю заховати 40. У якому краї мене захивають? 56.

Забо́да сонця дожидає 461.

Захожу́ся 440. Літ. захожду́ся.

Зацвіла́ в долині червона калина 453. Барвінок зацвів 434. Барвінок зацвіте 435. 459. Садочки зацвілі 421. Місц. арх. зацвив, зацвила. Див. **цвісти**.

Зачині́лась брама 333. Зачинених дверей 485. Місц. арх., рос. заперті або закриті двері.

Збіра́ти 550, збірає 193. 209, збіра́ла 158, збіраються 230. 378, збіра́лась 374. 537, збіра́лися 188, збіра́лись 336. Літ. збирати.

Збо́ку Хрест високий 501.

Збрѳя — збрѳя. Запорожську зброю старий виніс із комори 199. Несуть пани есаули козацьку зброю: панцир битий порубаний, шаблю золотую, а на зброї козацькая кров позасихала 337. Виносила зброю — шаблю золотую і рушницю-гаківницю 337. Зброе моя, зброе золотая 199. Літ. збрѳя і збрѳя.

Звати кого-що, ким-чим. Регочеться, що Іванами обох бѳдуть звати 222. Почали звати лілеєю-снігоцвітом 272. Кого будеш зятем звати 416. Кого б то їм своїм зятем звати 575. Гусаркою звать 425. А все таки покриткою і відомою звали 289. Матір'ю своєю святою її звали 314. Його Максимом звали 347. 492. Катрусєю вдовівна звалась 489. Як була я людиною, Прісеєю звалась 212. Паном звалося 359. Петрусем звалось 471.

І сонце спатоньки зовѳ 446. Пита пані, як зоветься 31. Марисеєю зовуть. Люди зовуть волохом 82. А як тебе зовуть 95. Зовуть заклятим 141. Як зовуть 228. Чому ж його не так зовуть 377. Зовуть покриткою, дурною 388. Зовуть її молодою 486. — Зови на пораду 430. Літ. звати, зватися, зву(ся), звеш(ся), звуть(ся). Форми зову, зоветься, зовуть і т. ін. в літ. мові тепер не вживаються, — це арх. рос.

Звертати з дороги кому. Оксамитом шляхи стеги і нікому не звертає 332.

Звичай — чемність, добра поведінка. Чи діточок непевних звичаю не вчила? Своїх діток доглядала, звичаю навчала 149. — Літ. звичай, рідко звичай, Р. звичаю.

Звичайно, Шевченко частіше писав звичай-

не. Звичайне, запорожці, пливучи співають 147. А йдучи — звичайне, вольнії — співали 276. Звичайне, дитина 353. Звичайне, паничі 358. Думало, звичайне, побратись 425. Звичайне, діти 426. Звичайне, на те вони люди 427. Пожуриться, звичайне, не дуже 430. Ну, звичайне, як дитина 433. Нісенітницю верзлі, звичайне, хлопці 450. І, звичайне, коло корчми стали 451. Звичайне, що не всі 465. Звичайне, мале 481. Звичайне, радість та хвала 481. Звичайне, люди 486. Звичайне, крадене 488. Звичайне, мати 489. Звичайне, діточки 546. Тепер у літерат. мові тільки звичайно.

Звичайно, дівчата 127. Бреше, скажуть, сякий-такий (звичайно, не в очі) 22. Звичайно, мати 343. Заспівав, звичайно, тихо 335.

Звичайний — чемний. А ввечері мій Ярема (от хлопець звичайний), щоб не сердить отамана, покинув Оксану 114.

Звір тільки виє 114. Голодний звір в пустині 431. Звірем 514, Н. м. звірі 354, О. м. звірмі 478.

Звіря. Своє скаженее звіря 552.

Звѳлити. Хоч позволив хан на пісках новим кошом стати, та не звѳлив запорожцям Церкву будувати 328.

Згага запекла 303.

Згадати кого-що. Згадав Степана молодого, згадав свої блага літа 201. Дочку згадала 274. Згадаю Енея 11. Я згадаю тебе 47. Як згадаю діла незабуті 254. Згадаю те лихо, степи ті безкраї, і батька, і діда старого згадаю 123. Згадаю своє стародавнє 481. Щонебудь згадає 65.

Мене згадає 152. Згадають ваші літа молодії 139. Може й мене згадають 379. Згадай свого друга веселого 430. Згадайте Богдана 81. Нащо б, бачся, те згадувать 255. Згадує літа свої 333. 326. Згадував літа лихії 321. А те, що минуло, не згадуйте 78.

Зглянутися на кого-на що. Зглянувсь Бог на ті сльози 329. Зглянься на людей 185.

Здаватися чим: Ніколи ти (воля) не здавалася мені такою свіжо-молодою і прехорошою такою, як на чужині 378. Веселеє колись село чомусь тепер мені, старому, здавалось темним і німим, таким, як я тепер, старим 463.

Здátися. Очі, очі, — на що ви здалися? 164.

Здáлека 170. 308. 328. 491. Літ. здáлека, здáлеку.

Здивувáти. Не здивуйте 175.

Здирає свитину 482.

Здіймає 205. 413. Старі руки до Бога здіймала 157.

Здорóв. Чи жив - здоров 38. Як сам здоров знаєш 45. Сам здоров знає 62. Здоров, свине 68. Нехай здоров бóде 123. Иди здоров 269.

Здоровий буде 470. Здоровшого 570.

Здóрово слава кричить за наші голови 484. Тут „здóрово” — це сильно.

Здорóв'я 252.

Здрігну́в 78. 540. Всі здрігну́ли 186. Аж здрігнули мури 187. Літ. здригáтися, здригну́тися.

Здúжати — бути в силах. Як буду здúжать, поставлю хаточку 580.

Зегзіця арх. — зозуля. Зегзіцею 559 (у Шевченка — зигзицею).

З'єдна́лись, мов брат з сестрою 325.

Зеленéнький гайок 326.

Земля, З. зéмле 162, О. землéю 325. 375. 469, М. на землі 478. 483. Місц. земльóю.

Зёмні́ поклони 414. Літ. зёмний і земний. Старе укр. зёмний.

Земнорóдний — арх., ц. сл., на землі народжений. Творять добро тварям земнородним 263.

Зернó 537, Р. зерна́ 473. 520. Літ. зёрно і зерно́. Старе укр. зёрно.

З-за, на питання звідки. З-за байра́ку 92. Сіло сонце, з-за діброви небо червоніє 19. Чорна хмара з-за Лимáну 34. Віє вітер з-за Лиману 97. Іде чумак з-за Лимáну 176. З-за гори червоне сонце аж горить 189. З-за Дніпра 397. З-за гаю 463. Див. **із-за**.

Ззámолоду гадину кохати 346.

Ззісти 80. 195. 574, ззісі 386, ззість 234, ззідять 278, ззіли 2. 45. 119. Тепер літ.: з'істи.

Зик — крик. Галас, зик, орда мов ріже 4. За зиком та за сміхом 381. Рос. зик.

Зирк. А то зирк! 390.

Зі́чно — крикливо, гучно. Зично гуляє 204. Громада зі́чно загула 477.

Зі — цієї форми нема в Шевченка. Див. **зо**. Але є **зі**, як дієслівна приставка, проте й тут частіша приставка **зо**.

Зібра́в 48. 187, зібралась 570, зібра́лися 79, зібрались 76.

Зійшлó вже сонце 3. 300. 384, зійшли́ 470,

зійшлися 76. 299, зійшлись 147, зійде 8. 82. 90. 424. 470, зійдемо 579, зійдемося 305. 329. 469, зійдуть 152, зійдуться 180.

Зілля 289, О. зіллям 287. 290. 399.

Зіма́ 21. 24. 88. 202. 350. 384. 472. 494. 571, Р. зімі 349. 489, Зн. зіму 88. 290, зімо́ю 272. 308. 373. 385. 473. 455. Велика Зіма наступила 494, — це зима 1787 року. Літ. частіше зима. Ст. сл. тільки зимá.

Зімува́ти 179. 291. 350. Літ. частіше зімувати.

Зірва́ла лопух 533.

Зіронько З. 192, зіроньки.

Зігну́ти. На чужині зотне́ 306.

Зіходити. Ще сонечко не зіходило 416.

Зла́то арх., золото. Зла́то - сребро 467, злата - сребра 534. У сріблі та златі (рима: пузаті) 169. Див. **злото**.

Злі́дні. Бодай же вас, цокотухи, та злидні побили 15.

Злі́ха якийсь лихий 375.

Зло́дій 167. Лютий злодій 376. Межи злодіями 505.

Зло́то — золото. Возьміть срібло-злото 20. Срібло-злото 147. Сріблом-злото́м сяють 20. Злото́м окула 449. Див. **зла́то**.

Зляка́тися. Чи ти б злякалася, чи ні? 379.

Зма́лку 164. 339.

Змі́й, З. людоїде-змію 173. Місц. змій. Ст. сл. змѣй, змій.

Змія́ люта 96. Змія́ хату запалила 158. Люта змія 461. Змією́ 410.

Знайшли́ вчора 4. А ми таки її знайшли

340. У Шевченка частіше арх., рос. найти, літ. частіше знайти.

Знак, Р. зна́ку 360. 553, по зна́ку 432.

Зна 234. Верзе біси-зна що 449.

Знай — за́вжди, постійно, все. Знай бігає 236. Ідуть дівчата в поле жати та знай співають ідучи 6. Було, шляхта знай чваниться 63. Із льоху та в хату знай шмигляє, а конфедерати знай гукають 69. Україна знай горить 114. І знай вчащаю до Ганну́сі 302. Під тино́м знай собі сидить 385. Сльози знай лили 389. Слово місце́ве, але воно часте і в Шевченкових попередників.

Зна́ти. Дурня знать по поході 425.

Зна́ть — видно, певне. Зна́ть, добре заснула 5. Зна́ть, добре спить, що не чує 5. Зна́ть, забула, що колись же сама дівувала 130. Зна́ть, од Бога 375. Добре, зна́ть, заснули 421. Там знову, зна́ть, читають 440. Слово місце́ве.

Знемі́г славний Дорошенко 429. Знемігся 392. Літ. знемагати і знемогтися.

Зніма́ти 149. Шапочку мужик знімає 377. Знімають 164. Знімало 425. Знімали 290. Стрічки зніма́ли 385. Знімуть 88. У літ. є ще й здіймати.

Знов і знову. Знов 230. 291. 292. І знов лечу понад землею, і знов прощаюся я з нею 165. І знов лечу 167. І знов заголосить 199. І знов пропадає 201.

Зно́ву 54. 116. 133. 136. 168. 235. 305. 326. 396. 428. 469. 491. 529. І зно́ву на небо 43. Зно́ву закипіло, зно́ву пожо́жає 35. Зно́ву до праці 65. Посипались зно́ву 68. Хрестять Лей-

бу зно́ву 70. Та й зно́ву німіли 73. Та й зно́ву, та й зно́ву 75. Обніму зно́ву 111. Воно зно́ву оживає і сміється зно́ву 243. А нумо зно́ву віршувать, нумо зно́ву 353. І знову ліри заревли, знов дівчата 359.

І зно́ву п'є, і знов гуляє 308. І знов веселий, зно́ву п'яний 364. І зно́ву ліри заревли, і знов дівчата навпрісьядки пішли 369.

Місцевої форми „зновá” ніде в „Кобзарі” нема.

Зно́сити, зношу́ 400.

Знуща́тися з кого, арх. і рос. над ким. Знущаєшся над сестрами 398. Кати знущаються над нами 243. Знущалася над красою 533. Літ. „знущатися” з кого, з чого. (Шевченко звичайно писав „згнущатися”).

Зо всього 498. 507. 508, разів зо́ два 128, миль зо́ дві 535, зо мною 111. 134. 172. 128, 214, 222. 268. 273. 275. 278. 330. 342. 356. 423. 439. 468. 469. 483. 579. 521. 529, зо львами 552. Див. біля.

Щебто, Шевченко ставить „зо” тільки перед словами, що в давнину мали ь (е) в першому складі. Таке зо історично оправдане, воно ж може переходити і в „зі”. Див. з.

Зобга́в тобі поему 488. Див. бгати.

Зов'ю́ йому кубе́лечко 297.

Зов'я́ла 299, зов'янула 387, зов'яне 472, зов'янь 265.

Зогна́ть оскому 361 (у Дом.: зігна́ть).

Зогне́ться 139, зогну́в 68.

Зозу́ля кувала 153. Кує зозуля 2. Сидить під тином, мов зозуля, та ку́кає 464. З. зозу́ле

154. Зозулею вже стала 388. Зозулею 562. Зозу́ленька 559. Закувала зозу́ленька 5. 404. З. зозуленько 154. Арх. зегзі́ця. Місц. зазу́ля. (Ш. писав зузуля).

Зомлі́в 242, зомлі́ла 200. 235. 546, зомлі́ли 73. 77. 130, зомлію́ 7, зомлі́є 76. 116, зомлі́єм 97. На серці зомлію́ 7. Бере зомлі́люю 77.

Зопсува́лась 128, зопсу́те 556.

Зоря́. Зо́ря 514. 534. Зн. зо́рю 341, З. зо́ре 73. 192. 307. 319. 378. 519. 579, зоре́ю 325 — зорью́ю (у Шевченка зорью́ю) 470, З. м. зо́рі 315. Літ. зоря́, зо́рю, зо́ре, зоре́ю.

Зо́ренька. Гориш ти, зо́ренько моя 521. Моя ти зо́ренько свята́я 525. Літ. зіронька, рос. зо́ренька.

Зоста́вся, зосталась 30.

Зоста́рілись 231, зоста́ріюсь 460.

Зострі́нути 421, зострі́не 21. 138, зострі́неться 12. 21. 57. 154, зострі́немось 66. 103. 443, зострі́нуться 21. 55. 76. Літ. зустрі́нути.

Зострі́ти, зострі́ла 133. 237, зострі́лась, зострі́лася 23, зострі́ли 358, зострі́лися 379, зострі́вся 80, зострі́вши 57. Літ. зустрі́ти.

Зострі́чати 409. 416, зострі́чать 128. 133, зострі́чає 372, зострі́чають 1115. 367, зострі́чали 374, зострі́неться 36. Літ. зустрі́чати.

Зотлі́є 492, зотлі́ла 215, зотлі́ло 422.

З-передсві́та до вечора 561.

З-під хати 201. Взяли землі з-під костра 191.

Зра́дити кому. Зра́дили б старому 360.

Зрі́ще — публичний розгляд, позор. В село

на зріще приведуть 554. Шевченків новотвір з рос. зрелище. Див. **позорище**.

Зрівняв землю 122. Місц. зрівнав.

Зріст, Р. зросту 155. 456.

Зріє Яріна 195.

Зроблю 104. 338. 352. І зробився я знову незримий 168. Місц. зрóbлю.

Зрóду. Заплакав вперше зрóду 124. 291. 368.

Зруйнували Запорожжя 494.

Зотній, поки не піднялось 531.

Зупинілись мовчки 231.

Зустріти, зустрів 535, зустріла 546, лихо зустріло 213, зустріли 227. 273, зустрівся 545, зустрілись 355. Див. **зостріти**. Шевченко звичайно писав зостріти, що видавці перероблюють на літературне зустріти.

Зять, О. зятем 416. 575, О. мн. зятями 416. Місц. зятьом.

И. І

Буква „и” в іншомовних словах у „Кобзарі” часта. Слова, часто вживані в народній мові, Шевченко передає по народньому і пише **и**, а не **і**: Архиерей 549, Понаставляли хвигури 224.

Так само через **и** (а не **і**) Шевченко пише назви географічні, добре відомі в народній мові з Св. Писання й ін.: Афини 511, Царі Вавилони мурували 569, На ріках круг Вавилону 263, Вифлеєм 504, І в Вифлеємську Каплицю пішов молитись вірний Гус 185, Єгипет 552, Єрусалим 362, Честь Кармилова і слава Ливанова 525, Мов сарацина воювать 188, Мемфиський 542, Нил 543, Не в Синопу поїдемо 34, Синопом га-

лушки варили 252, Рим 508, Скифія 507, Тиверіяда 533 і т. ін.

Народня вимова давно вже українізувала ці слова і вимовляє їх з виразним **и**. Писати тут **і** — це йти проти української мови.

І перед голосним у мові гебрейській вимовлялося як наше **й**, і для цього **й** у цій мові є й окремий значок, — йóта (пор. Єв. Матвія 5. 18). Грецька мова зовсім не знає звука **й**, і тому перекладачі Біблії гебрейське **й** (йота) передали зовсім неправильно, — через **і**. А перекладачі Біблії на старослов'янську мову порабському, супроти істотної слов'янської вимови початкового **і** — перед голосним як **й** — копіювали грецьку вимову. Так постали зовсім неприродні в нас форми: Іісус, Іерусалим, Іордан, Іов, Іосиф, Іуда, Іудея, Іеремія і т. ін.

Українська мова широко знає звука **й**, і він становить істотну ознаку українського вокалізму: ми легко й належно вимовляємо це **й**, а тому з давнього часу українська мова вимовляє (як і мова старогебрейська) ці слова так: Ісус, Єрусалим, Іордан, Іов, Іосиф, Юда, Юдея, Єремія і т. ін. Цебто, українська мова, маючи звука **й**, гебрейські слова з початковим **й** вимовляє правильно.

Шевченко йшов за старим написанням цих слів та за російською вимовою їх, а тому писав: Іісус 541, Школа ієссейська 547, Пророцтво (укр. пророцтво) Іеремії 541, Сумує Іерусалим 363, Лілея на Іордані процвіла 527, Іорданови луги 525, Іуда 492, Мерзенна Іудея 505,

Дивлючись на іудейську столицю 549, Возрадується Святий Іаков 260 і т. ін.

І тільки ц. сл. „Іосиф” Шевченко не відважився не українізувати, і писав за народньою вимовою: Йóсип, сидячи, мовчав 533, У Йóсипа у тесляра 532. І тільки з віршових вимог ритму писав: З старим Іосифом 533. — Так само Ісус, а не Іісус: Старий Кобзар „Ісуса” співає 31.

І. Шевченко, слідом за живою народньою мовою, вживає **і** і на початку речення дуже часто, і воно в нього має широке значення. Таке широке значення має **і** в мові біблійній (гебрійське *ve*). Напр. У „Кобзарі”: І широкою долину, і високою могилу, і вечірнюю годину, і що снілось-говорилось, не забуду я 418.

І ніби плеонастичне (зайве) дуже часто в українській народній мові, а тому воно часто і в мові Шевченка: Отож я ліг і спати 162. Кайзак і вкрав ту сокиру 354.

І—Й. Мабуть і згинув 2. Тільки і остались 125. Гордою і злою 160. Шкода і олово тупить 367. Мабуть і згинув 2.

Спала й виглядала 2. Та й це добра 369. У наймах, сестри, й умретé 480. Й вона з відрами побігла 199. Й поховали 399. Батько й мати одцурались, й чужі не приймають 164.

Звичайно по голосному звуці Шевченко дає **й**, а по приголосному **і**. Але з вимог ритму часто від цього відступає.

Так само міняються **і** **-и** на початку слова.

Іван - Йван. Наш Іван 222. З. Іване 27. Йвана отруїли 399. За сотника Йвана, умру за сотником Йваном 134. У Йвана 237. Сина Йвана 420.

Свого Йвана 455. Що Йванами 222.

Івас - Івась. Івасеві Д. 31. М. Івасем 545. А Йвася спитають 26. На Йвася 523. І Йвася 546.

Іерусаліме 3. 264. Див. літ. **Єрусалім.**

Іесєї, есеї — ізраїльська секта. Марія взяла та в школу Хлопця одвелá у ієссєйську 547.

Із гóрода із Глúхова 172. Із Лисянки 101. Охрещений із льоху та в хату 69. Виніс із комори 199. Мов із тісної домовини 166. Кошовий із Січі 327. Розлучили мене із тобою 6. А із яру 106. Осталась вдовою із волами, із возами, з малою дочкою 129. А із братства 332. Полине із чужини 356. Не із Литви 367. Див. **з.**

Із, повторення його: Із гóрода із Глúхова 172.

В літ. мові звичайно пишемо з по голосному звуці, а **із** по приголосному. Шевченко цього розрізнення не держався, див. **з, із.**

Ізгоріти. Де поділось? Ізгоріло 47.

Із-за лісу, з-за тумáну місяць впливає 78. Із-за хвилі сонце хвилю червоніть 248. Крались злидні із-за моря 155. Бог бачить із-за хмари 164. Встала із-за стола 240. Із-за Дністра 276. Встаєш із-за моря, з-за тумáну 378. Див. **з-за.**

Ізігну́тись. Жидюга дрижить, ізігнувшись 67 (Шевченко писав: *ізогнутись*).

Ізлізти. Як ізлізти 223.

Ізлякати. Підкralися, щоб ізлякати 6.

Ізнадвóру. Полізли свині знадвору 462.

Ізнемігся, товаришу 5. Ізнемігся козаченько 48.

Ізнищíла, ізмарніла 154.

Ізраїль возрадується 260. Сіє ізраїльський Архирей 549. Місц. Ізраїль, ізраїльський.

Ізріти. Не допуска, поки злому ізриється яма 262. Це арх., тепер вирити.

Ікóна. Храми, Ікóни 245. Храми, Каплиці і Ікони, і перед Образом Твоїм 246. Ц. сл. Ікóна, звичайно, — Образ.

Ім'я, М. іменем 330. 557. Рос. імя, укр. ім'я.

Іна́ко 342.

Інвалід сердешний 574.

Інде тирса з осокою в яру чорніє 354. Арх. інде, тепер „де-не-де”.

Індіки, Н. м. 174.

Інколи 191. 211. 319. 354.

Іноді 342. 356. 455.

Інший 455, іншого 433, іншому 313, іншим 177, в іншій 465 (в оригіналі: въ иншимъ), іншими 63. Див. арх. і рос. **дру́гий**.

Іосиф - Йóсип. Іосиф 543, з старим Іосифом 533, Йóсип 537. 540, Йóсипа 536. 542, Йóсип сидячи мовчав 533. У Йóсипа у тесляра 532. Місц. Йосіп. Літ. Йóсип, ц. сл. Йóсиф — Іосиф.

Іржа́вець 327, в Іржавіці 329.

На початку слова Шевченко звичайно писав, як тоді писали: иноді, индики, инший, Ирод і т. ін.

Ірій — тепла земля, куди пташки відлітають на зиму. Ірій 79, із ірію 290. Гуси, гуси білі полетіли в ірій. Побіжить наш ярчук в ірій їсти гадюк 222. Літ. вірій і ірій.

Ірод 282. 495.

Іскра 182, Н. м. іскри 533.

Іскупати. Нагодуй моїх діток, іскупай, ісповий 229.

Іспанія див. **Гішпани**.

Ісповіти див. **іскупати**.

Істина. За слово істини 246. Кадило істини 504. Живого істинного Бога Ти Слово Правди понесла 517. 542. Ц. сл. істина, звичайно — правда.

Іти — йти. Ішов 31. Щоб ішов 374. Я йшла з водою 214. Ідучі 297. 301. 549. Ідуть старі гайдамаки, ідучи співають 126. Ідуть та плачуть ідучи 337. Треба йти 140. Чи йти 424. Йде Ярема 92. Хто йде 352. Із Литви йде князь 367. Йде те 62. А третій горбатий йшли в Суботів 222. У город Вифлеєм ішли 539.

І́уда 492, З. Іудо 68, Іуди 89. Мов Іуди 188. Це церк. слов. і рос. форма, звичайно Юда.

Іуде́я, літ. Юде́я. Мерзєнна Іудея 505.

Ї

Їй Д. 2. 239, по їй 461, на їй 43. Їй Богу 278.

Імо́сть — пані, з польського. Біжи в Вільшану — їмо́сті треба 65.

Іствó. Усякі штучні іства 394.

Істи, їж 474. Їжте моє тіло 70, їсте 252.

Іх. Для їх 223, до їх 27, з їх 252, за їх 456, коло їх 524. 557. 558, кругом їх 367, на їх 531, у їх 65. 229. 457. 471. 569. Не по їх стало 130.

Літературна форма тепер: для них, до них, з них, за них, коло них, кругом них і т. ін.

Іхній — цього слова ще нема в мові Шевченка, — вона нова. У Шевченка їх: Та не по їх стало 130.

И

Ими ти їм віри 169.

Його. Без його 514, в його 422, до його 100. 255. 406, з його 151. 161, за його 111. 457, коло його 17. 232. 377, кругом його 81. 141. 495, на його 377. 452. 536. 547, обік його 169, од його 63. 350, про його 203, у його 446.

У літературній мові по прийменнику завжди „нього”.

Його плеонастичне, ніби зайве. Як би його достроїть палати 279. Як же його у неволі жити без надії 361. Як же його, що діяти 392. Пор. **воно, собі**.

Йому, в йому 376, на йому 189. 425. У літ. мові — в ньому, на ньому.

К

К архаїчна форма замість „на”, з давальним, при назвах Свят. Намистечко тобі к Великодню куплю 367. Тому к Святкам з лиштвою пошили сорочечку 457. — Таке арх. **к** замість **до** часте у виразах лайки: Іди к чорту.

Таке архаїчне **к** у місц. переходить на **д**, напр.: д хаті, д ньому.

Кабійця — піч у сінях чи надворі, вогнище. Горить огонь тихенько на кабіці 537.

Каблучку заходивсь плести на шию б то 559.

Кав'яр. Везе кав'яру з Дону 241.

Казати, кажú 168. 195. 381. Місц. кажу.

Кайдані 166. 167. В кайдані добре закували. Див. **пуга**.

Кайзак — киргіз. А кайзак украв ту сокиру 353.

Каламар — чорнильниця, писар крутій. Цур тобі, мерзенний каламарю 168.

Калачик, — всього понаносять 289.

Каліка - недоріка 156.

Калічені руки 395.

Калюжа. З калюжи таке диво 171. Полізли у калюжу 462. В калюжі серце прогноїла 152. В калюжі волю утопить 305. Купається собі в калюжі 477.

Камінь 97. 205. 267. 487, арх. камень 264, без каменю 45, О. каменем 171. 389, на камені 391.

Кандійка — миска з довгими краями, місцеве слово. Взявши відер, кандійок, пішли на ярмарок 547.

Канів 215, в Каневі 215.

Кануть сльози 319. А він канув, провалився 371.

Капúстниця (борщ із капустою) закурена 218.

Картóплю родить 253. І на Січі мудрий німець картóпельку садить 252. Літ. картопля. Місц. картóфля, бараболя, магдебурка, грули (Лемківщина).

Кат, З. кáте 139. 173. 398, Д. кáтові 491, Р. м. катів 221.

Катóваний 167, катóваних 172. Поспішайте матір катувати 150.

Католік 359, католики 117. 118. Літ. катóлик, католики.

Кáтря, З. Кáтре 240. 242; О. Катрúсею 489.

Кацап, — так звать росіянина в Україні;

каца́п — слово татарське, визначає різник. Ти кацапів закріпила у німецькі кайдани 219.

Ка́шляю йдучи 573. Місц. кашля́ти, кашля́ю.

Ква́питися. Не ква́птеся на панів лукавих 293.

Квасо́ля вилась 432. Літ. квасо́ля і фасо́ля.

Квилі́ти — тихо стогнати. Квилі́ть - плаче Ярославна 560.

Квито́к. На квіток повірив москалеві 169. Літ. квит, квито́к.

Кві́т, З. кві́те 198. Мій роже́вий кві́те 178. Роже́вим кві́том розцвіла́ 532. Діти як кві́ти 438. Потоптав веселі кві́ти 566. В садочку кві́тами повита хатина 528. А та в кві́тах 369. Місц. арх. цві́т. Ц. сл. квѣ́тъ, ст. сл. цвѣ́тъ.

Кві́тка. А без долі біле личко як кві́тка на полі 16. Кві́тками 338. Кві́точка 401. Літа, як кві́точка за водою, пливуть 404. Вигляне, як тая кві́точка з роси 490. Як кві́точка в полі 520. Доглядає як кві́точку 432. Місц. цві́тка.

Кебе́ти не маю 45. Кебе́та — хист, талант.

Ке́лія (чернеча мала кімната). Вона виглядає, чи не їде з боярами в гості, — перевезти із ке́лії в хату на помості 114. Іде чернець у ке́лію 333. Отак у ке́лії своїй правдивий Іван Гус думав 185. В довгій рясі по ке́лії старий чернець ходить 333. Місц. келія — в'язнична кімната.

Кепку́е з дурня 364. Надо мною, сиротою, сміється, кепкуе 55. Кепкувати з кого, архаїчне й рос. — над ким.

Керу́е байдаком 145.

Кеса́р. Колізей остався без кеса́ря 515. Указ од кеса́ря 539.

Ке — дай, подай, **кетé** — дайте. А тим часом

кетé лиш (дайте но) кресало та тютюну 22
Слово місцеве.

Ки́в (Шевченко писав: Киевъ, Киівъ, Кіивъ) 200. 237, з Ки́ва 314, по Ки́ву 208, у Ки́ві 202. 236. Літ. Ки́в, з Києва.

Ки́лим. Зелений по землі весна килим розстилає 290. Місц. килі́м, диван.

Кі́нути (полишити, позіставити). Дома ні на кого кинуть (кози) 540. Замовк, неборака, сиротами кі́нув 10. Хлопців кинув 128. Кі́нутая 466. Кинув хату і кі́мнату 195. Пішов козак сумуючи, нікого не кинув 55. Правобережне лишати. Див. **покинути**.

Див. ще: Малого сліду не покину 295. Слова „лишати” в „Кобзарі” нема.

Кита́й. В непробудимому Китаї 568. Місц. Хіни.

Китайка — шовкова матерія, що перше привозилася з Китаю. Накриває червоною китайкою голови козаці. Козацьке біле тіло в китайку повите 33. Не китайкою покрились козацькі очі 2. Породила мати сина, китайкою повила 152.

Ки́яни. Моїх святих киян і ваших чепурних киянок 518. Рос. київлянин.

Кі́л 408, кі́лбк 293.

Кі́мнату 195, в кі́мнаті 237. Місц. кі́мната.

Кі́нець — на кінці: Сидить батько кі́нець стола 16. Сидить собі кі́нець стола, тяжко-важко плаче 105. Див. **конець**. Сам Шевченко частіше писав **конець**.

Кі́нець 108. 186. 369. І в рай іди кі́нець-кінця́м 186. Див. **конець**.

Кінча́ти. Розійшлися з ножем у халяві жидів кінчать 125.

Кінь, З. ко́ню 5. 99. 556, М. на коні 171. 359. Побачив на коневі 200. На ворожим коні 78. На чорнім ворожим коні 460. Р. м. ко́ней 230. 483. 408, Д. м. ко́ням 451.

Кісникі́ ніко́ли не вплете́ш 434.

Кість, до кости 534, О. м. кістьми́ 561. Лягло кістьми́ 244.

Кладови́ще (цвинтар). Хрест високий на кладови́щі 502.

Кла́сти. Жито жали, в копи кла́ли 148.

Клеча́льний. У клечальну неділю 358 (Троїця).

Клі́че мати 3. Кличе її та цілує 6.

Клену́ 341, клене́ 65. 140. 199, клену́ть 362, клені́ 411, клені́сь 565, клену́чі 559. 411, кля́тий 67. 221. Клене свою долю 15. Клене долю, клене, умирає 97.

Кни́жечку 467. Зроблю маленьку кни́жечку 338. Зн. м. кни́жечкі 431, Р. м. кни́жечо́к 311, О. м. кни́жкָа́ми 473.

Кни́жньої справи 123. Літ. кни́жний.

Кнут, архаїчне, російське (українське батіг). Як плести кнуті́ узловаті 247.

Княжа́, Р. м. княжа́т 358.

Кня́жна 316. 317, Д. кня́жні 310, З. кня́жно 317, О. кня́жною 311.

Князь. На князя, спалив і князя 560. В галері́ князі́ і всі сили 215. Князя́ми 568. Літ. кня́зя, кня́зеві, кня́же-кня́зю, в кня́зі; мн. кня́зі, кня́зів, кня́зя́м.

Кобза — особливий музикальний прилад,

на якому грають кобзарі. Він (перебендя) усюди вештається, та на кобзі грає 41. Кобза зопсувалась 128.

Кобза́р 10, З. кобза́рю 43. 60. 104, Н. м. кобза́рі 131. 328.

Коби́ла — колода, до якої прив'язували засудженого на биття. Пропа́в і я, та не в шинку, а на кобилі 491.

Кова́ть із бронзи кесаря 509. Літ. кувати.

Коверзу́є королем 63. Над козаками коверзував 65.

Коворо́т — ворота при в'їзді в село. Сиділа коло коворот 157.

Коза́к, козака́ 391, Д. козако́ві 145. 331. 333. 410, З. коза́че 125. 339, Н. м. козаки́ 147. 481.

Коза́цтво 60. 79. 146. Од коза́цтва 58. Див. коза́чство.

Коза́цької плати 146.

Коза́чство (рос.) гине 47. Зібралось коза́чство 49. Коза́чству 49. Літ. коза́цтво.

Козе́ня, з козе́ням 535.

Козлі́в, в Козло́ві 408.

Кокарда́ (бляшана ознака військова чи уряднича на шапці). Раби́ з кокардою на лобі 531.

Коле́га — товариш, з лат. collega. А ми з колегою лягли та щось таке розмовляли 368.

Колі́шній 567. Колі́шне 255. 380, колі́шнеє 380, колі́шнюю 465.

Колізе́й (великий цирк у давнім Римі) остався без кесаря 575. По Колізею 514.

Коліно́, по колі́на 481, Р. м. колі́н 203, на колі́нях 546. Літ. на колі́нах і на колі́нях.

Коло з родовим для зазначення близького

місця або=навкруги: Лічить гроші коло ліжка 67. Сідай же ти коло мене 74. Коло мене сіли 59.

Часом для зазначення приблизної міри (а не „біля”): Коло осіннього Миколи ішли цигани 276. Коло полудня в неділю сидів 193. Десятків коло двох (Листи). Див. **біля**.

Коло́дочки — сила. В коло́дочки ще не вбились 218.

Колю́чий будяк 545. Колю́чу ниву 529. Колю́чим терном поросла 296.

Кóма (перетинка). Не минайте ані тітли, ніже тії коми 252.

Кóмин. Стоїть на кóміні 386. В кóміні 493. Сумують комині без диму 421. Місц. комін.

Конаю я в неволі 339.

Конéць 532. Див. **кінець**.

Кóник, на кóнику 95. 448.

Конкля́в, місц. конклавé, латин. *conclave*. Конклав схаменувся 187. А тепер святим положено конкля́вом 186. Луна в конкля́ві оддалась 186.

Конча́ти 114. Так по нашому звичаю, не думавши, кончають 382. Не кóнчили карі 104. До вечора не кóнчили 348.

Копá, Р. м. кіп 237.

Копита́на московського 214. Літ. капітан.

Копі́та розбиті 338.

Копі́йка 106, копійку 417, копійчину 343.

Кóрень 553. 563 (у Доманицького: корінь). Літ. корінь, кореня.

Кормига (стерно́, ярмо). Без кормиг прибило 205.

Кормі́ло (арх. рос., укр. стерно). Чбвен з добрим кормилом 183.

Корогва́. Прийшли Попи з Корогва́ми 6. З Святими Корогва́ми на поле йде 413.

Королéвий цвіт 272. 210. Цвіте королéвий 270.

Кóрсунь стародéнний 88.

Косá, мн. кóси дівочі, жіночі. Кóсу заплете 495. Розплітали коси та стрічки знімали 385. Літ.: у дівчат чи жінок к о с á, у чоловіків в о л ó с с я.

Косá, косити. А внук кóсу несе в рóсу 33.

Костéр арх., рос. (огнище). Взяти землі з-під костра́ 191. Літ. багáття, вóгнище, ого́нь.

Костьо́л, з костьо́лу 371, костьо́лом 120, в костьо́лі 71. 118. 358, костьо́лами 405. Місц. костьéл.

Котóрий. Ще є люди, которі його знали 127. Див. **що**.

Кохáтися в чому або чим. Кохатися в дітях 437. Кохалася мати сином, як квіткою в гаї 154.

Коч — карета закрита (слово з малярського *cocsi* віз, звідсі й фр. *coch*, англ. *coach*, нім. *Kutsche*). Із кóча пан мій вилізає 382.

Кошóленька (польське *koszula*, сорочка). Надінем вражим ляхам кошóленьку білу 405.

Кпíти з кого, з чого. Кпили з громади 369.

Крадькомá молилися 328.

Кра́й з родовим: Край села 479. Насипали край дороги дві могили 6. Шатро край шляху розп'яли 276. Край дороги курінь мріє 26.

Кра́й, Р. кра́ю 17. 57. 89. 124. 163. 166. 167. 235. 285. 317. 373. 503. 521. 532, з кра́ю 328.

553. В далекім краю 2. В чужому краю 11. 329. У чужому краю 55. 248. 251. В чужім краю 341. В забутому краю 210. В іншійм краю 465. В далекому краю 398. У біднім краю 355. У якому краї 56. В чужому краї 395. В іншому краї 313. Не в нашійм краї 504.

Краля (пані, красуня). Жіночка як та краля 392. Мов краля 382. Кралю молодую 382. А що за дівчина була, — так-так що краля 464. Таку кралю висватали 235. Хочеться хоч подивитися на жіночку, кралю карооку 393. Моя крале 522.

Крам, Р. краму 358.

Красу даеш 310. Нащо ж мені краса моя 32. Дівчата, Землі Козацької краса 87. Де ділась краса твоя тая 456. Зов'яне краса і молодість моя 472. Жаль твоєї краси 485. Такої Божої краси ніхто не ўзрить 533. Красу і серце засушить 310. Красу і молодість 382. Потреблю твою красу 554. Кресо моя молодая 309. Сіять Господньою красою 318. З своєю Божою красою 521. 475. Красою молодую 485. Див. **красота**.

Красний (гарний). Раю красного не зріла 577.

Красота архаїчне, нове — краса. Красота то, красота 489. Наша красота 537. Божою красотою людей веселити 309. І твоєю красотою серце веселити 325. Мале дівча, і красотою, святою, чистою красою, як тая лілія, цвіло 504. Дай твоєю красотою надивуватися на землі 527. Дріадам нічого робить перед такою красотою 559. Див. **краса**.

Красуватись буду я в голубім жупані 447. Красується цвітами 421. Літ. красуватися і пишатися.

Кращої немає! 75.

Крепачкою була 282 (у Доманицького кріпачкою). Літ. кріпак, кріпачка. Ц. сл. крѣпкий і крепкий.

Кривий. Один сліпий, другий кривий 222.

Крїжем — хрестом, навзнак. Оксана в двері та й пада крїжем 77.

Крїга, в крїзі 164.

Крик, Р. крїку 251. 526.

Крилó, на крилі 562, Н. м. крїла 65, Р. м. крил 429, О. м. крїлами 388. 463.

Крїлос. На крїлосі стане та й співає 495.

Крим, Р. Крїму 329. 402, в-у Крїму 327. 408.

Кринїця 489, до кринїці 39. 450, із кринїці 199. 337, з кринїці 536, кринїцю 155. 374, кринїцею 463. Місц. керниця.

Крїзь — через, зо знахідним відмінком: Крїзь хмару сонце занялось 26. Крїзь слъози дивилась 158. Крїзь сон подивлюся 124. 179. Крїзь верби сонечко сіяє 488. Рос. через.

Крїпость — фортеця, твердиня. Крїпость Орська (підпис під багатьма віршами). Вже і в крїпость завдала 220.

Кров, Р. крóви 243. 324. 359. 534. 514, О. крóв'ю 93. 99. 101. 166. 180. 252. 253. 262. 270. 357. 389. 508. 555 (архаїчне крóвію 164. 184. 243. 505), М. в крóві 542. 553, в крóві німіє 146. В праведній крóві 542.

Крoвáвої 503. 538, крoвáвим 243. 554, мн. крoвáві 262. 478, крoвáвих 300. 545. 557, крoвáвими 340. Літ. кривавий.

Крoвaть (рос., укр. ліжка). В кімнаті на крoвaті спочити лягли 448. Див. **ліжка**.

Кропива́ 577, кропи́ву 159. Будяк колючий з кропивобо́ю 545. Літ. кропи́ва і кропива́.

Кро́ткий — ц. сл. лагідний. Підняла очиці кроткії 535.

Круг — кругом, з родовим: Круг шиї 433. Сам пан круг тебе похожає 381. Кардинали в'ються круг тіары 187. Круг містечка Берестечка своїм трупом вкрили 412.

Кружа́ти — пити всім у крузі. Журба в шинку мед-горілку поставцем кружала 33.

Круторо́гий місяць. Віл круторогий. Дніпр той дужій круторогий 469.

Ксьондз 331, ксьондза 116. Н. м. ксьондзі 99. 331. 483, ксьондза́ми 218. 482.

Кубе́лечко зов'ю йому 297. Мов ласочка з кубелечка на світ виглядала 314. Див. **гни́з-дечко**.

Куга́ — оситняг, комиш на озері. Посунули поміж куго́ю 464. Слово місцеве. Див. **очерёт**.

Куди ти йдеш, не спитавшись 11. Куди хилить доля, туди й треба гнуться 67. Розійшлися гайдама́ки, куди який знає 125. Без весельця пливе собі, куди вітер віє 143. (Шевченко звичайно писав „куда”, але один раз: Де не підú, й вони за мною 278). Місц.: Де йдеш?

Кужіль ч. р., з кужіля́ 544.

Кúкати. Сидить під тином, мов зозуля та кúкає 464.

Кума́, З. кúмо 577, Р. м. кумів 232; О. кумо́ю 577.

Кумі́рові Д. 510.

Куня́ти — дрімати. Старий циган з люлькою куняє 279. Сидять, куняють 276.

Кúнштик — малюнок. Книжечо́к з кúнштиками накупила 311.

Купі́ли, куплю́ 104. 286. 367. 419. Куплю́ того дива 108. Купова́ла 458. Літ. купувати, купувала.

Купі́ль. Ще кúпіль гріли матері 542. Купі́ль 530. 473. Літ. купі́ль ч. р., з кúпéлю.

Курі́ти. Люльки закурили, і в пеклі не вміють отак курить 101.

Курі́нь 431, мн. курені́ 147.

Курні́кати — бурмотати, тихо співати. Бондар баріло й бочку набиває та ще й курні́кає 543.

Курча́та 109. 554.

Куто́к 381, в кутку́ 572, в-у куточку́ 536. 539.

Л

Лавка — крамниця. Жид старий іде до лавок вранці 426. Рос. лавка, укр. крамни́ця.

Ладан везуть 513. Ладон 366. Літ. ладан.

Лáдо — старослов'янська богиня кохання та весни, а її син — Лель. Перед богами Лель і Лáдо огонь Рогніда розвела 366.

Лазарёт зробили з його 425.

Лакéї в золотій оздобі 531. Завдав сина у лакéї 285. Раби, лакéї 517.

Ламáти. Ламá 55, ламáє 30. 146. 205, ламле 365, ламáють 107. 205, ламáли 425, ламáй 68. 144, ламáйте 68. Місц. ломати.

Лан — поле, нива. Вилітали запорожці на лан жито жати 148. Р. лану́ 228, на лану́ 574.

Ля́мпа, ля́мпада. Ля́мпада горить у ночі 474

(у Шевченка лампада з рос.). Рос. лампа, лампада. В Україні вимовляють звичайно лямпа.

Лановий — панський доглядач на полі (на лану). А лановий і не шукає, мов і не бачить 450.

Ласий до чого. До грошей я не дуже ласий 84.

Ласкаві дівчата 291. Поборгуй, будь ласкав 84.

Лаяти кого: Тебе лають 227.

Лаяти рос., укр. гавкати, брехати: На кого собаки на улиці лають 26.

Лев, зо львами 552. Літ. лев, лева, леву левові, мій леве, мн. леві, левів.

Легенькі діти 398. Місц. легонький.

Легшає 397. Легше 282. 344 — легче 413. Літ. легше.

Ледачий 515. Ледаче, ледащо 256.

Ледве-ледве дише 14. Ледве-ледве вимовляє доні 17. Ледве несуть ноги 91. Ледве-ледве несе ноженнята 128. Ледве ноги носять 236. Ледве-ледве встало 240. (Шевченко звичайно писав ледви).

Лежю 482. Творили б лежа епопею 579. Лежачого не б'ють 572.

Лепський — хороший. Сором, сором, лепська мати 238.

Лепта грецьке, ц. сл. Лепта удовіці 180. Привітайте і мою убогу лепту 183. Ти, знаю, лепту розділив 479.

Лечу 162. 163. 165. Летучі літа 503. Летючі 5 — летячі 485. Місц. лечу.

Лжеш, Іудо 68. Лжеш, собако 70. Роде лжівий 389. Арх. лгати, нове — брехати.

Либонь — певне. Либонь ідуть москалики 25. Либонь уже десяте літо 460. Уже либонь після Покрови 491. А під лісом, край дороги, либонь куринь мріє 26. Либонь за Деція царя 504.

Ливан. Честь Кармілова і слава Ливанова 525.

Лиман — морська затока, гавань. Чорна хмара з-за Лиману небо, сонце криє 34.

Лист (аркуш паперу). А я таки мережать буду тихенько білії листі 469. Див. **аркуш**.

Лихій (диявол) її знає 220.

Лиш — частка но, ж, = лишень, звичайно по дієслові приказового способу для його підсилення. Це не „тільки"! А тим часом кете лиш (=дайте но) кресало та тютюну 22. А ходім лиш (=а ходім но) з поляками биться 48. По-стрівай лиш 105. Побіжім лиш 231. Піди лиш скрипку принеси 435. Ну лиш іншу 85. Іти лиш в хату 437.

„Лиш" у значенні „тільки" в Кобзарі нема, — це західньоукраїнський новотвір.

Вираз „троха лиш" 432 („Сотник") стоїть зовсім відокремлений і сумнівний: Чи по знаку кому сей Оглав біля хати? Троха лиш 432.

Лишати див. **покинути, кинути**.

Лишень те саме, що й лиш, визначає частку но (а не „тільки"!). Дивись лишень, які побілілі 27. Цить лишень, здається дзвонять 84. Цитьте лишень 80. Стрівай лишень 100. А ну лишень про батька Максима ушквар 82. А ідіть лишень сюди 194. Іди лишень полуднувать лагодь, сідай лишень 195. Бери лишень та сповивай 231. Ходім лишень полуднувать 197. Ходім лишень

в малу хату 241. Подивіться лишень добре 252. Цить лишень 278. А сядь лишень та напиши 342. Дивись лишень: носи 433. Горнись лишень ти до мене 521. Стривай лишень 195.

Лицар. Заспівать про лицаря 470. Лицарські сини 396. Літ. лицарський і лицарський.

Ліврєя — одяг для лакеїв. В мережаній ліврєї 517.

Ліжко. На ліжко ляже 2. На ліжку 67. Рос. кровать.

Лік — число. Лічу в неволі дні і ночі і лік забуваю 466. Західне рахунок. Див. **лічити**.

Лікарі 290.

Лілея процвіла 527.

Ліра — осібний струнний музикальний прилад, в якому струн торкається кружок у середині. У неділю на селі у оранді на столі сиділи лірники та грали по шелягу за танець 369.

Лірник. Сиділи лірники та грали 369.

Ліс, Р. лісу 217. 360. 409 — ліса 101, М. в лісі 21. 51. По лісу завило 27. Пішла по лісу косо-виця 354. Неначе по лісу ходив 341

Літанія — молитва, Служба Божа, польське літанія з грецького. Чорт, панове, літанію співає 69.

Літо, Н. м. літа 154. 332. 341. 404 — літа́ 268. 341. Буду сто літ жити 153. Сто літ накувала 154. Чимало літ 234. Сім літ 354. Літечко 424. Див. **год**.

Літати. Літа́ 83, літатиму 162.

Лічу в неволі дні і ночі і лік забуваю 466. Треба лічить плату, зароблену плату 233. Не чує, як кує зозуля, не лічить, чи довго жить 5.

Лічить гроші 67. Лічить зорі 223. Хто не лічить, то той і не має 233. Зорі лічим 246. Лічать гроші 89. (Західне рахувати).

Лічіти = лікувати. Лічити ворога пішла 290. Ото ж взяли його лічить, лічили, аж у трьох лічили 290. Лічили, лічили, поки її, безталанну, в труну положили 312.

Ллються сльобзи 24. 53.

Лоб, з лоба 141. 175.

Лобо — груди. Лоно біле миле 363. До лона тихо пригортала 535.

Луг, з лугу 143. 333. 409. 413, З. луже 144, М. у-в лузі 36. 37. 129. 136. 553, Н. м. луги́ 525.

Луна́ — відгук. Луна в конкляві оддалась 186. (Рос. замість місяць: Луна червона побіліла 385). Шевченко часом уживав місцевого слова „руна”: Піде руна гаєм 9. Луна́ гуляє — Божа мова 10.

Лучилося недавно 425.

Лучче поміркую 22. Де лучче 196. Лучче по-лягаєм 224. Лучче в світі 263. Ї там лучче жити 324. Лучче й не благай 382. Лучче топиться 407. А ще лучче за горою 412. Ходімо лучче до Харона 580. Див. **получчали**.

Лучше часом писав Шевченко: Лучше одурить себе таки, ніж з ворогом поправді жить 568. Літ. краще, лучче.

Лучшее добро 363.

Люблю́ 56. 130. 329. 352. 460, люблять 180. 237, любітиму 192, любітимеш 457, любітеся 36 — любітесь 475. Місц. люблю.

Любува́лась — милувалась. Любувалась княжною своєю 311.

Любісінько все забрали 220.

Любо́в, любо́ви 505. Слово тихої любо́ви 183. Без любо́ви 400. Огнем любо́ви 485. Любо́в'ю.

Люд мовчав 186, Р. лю́ду 245. 251. Н. м. лю́ди (тут все так) — лю́де 115. 221. 223, до люде́й 22. 246, Д. м. лю́дям 343. 383, О. м. лю́дьмі 54. 275. 319. 358. 480. 553. 558. 564 — лю́дьми 350. 484. 541. 555. 572, на лю́дях 483.

Люди́на, люди́ною 212. 271. Місц. люди́на.

Людомо́ре, брешеш! 256.

Людсько́ю 164. 360, людсько́ї 165, людсько́ю 162, людсько́ю 164. 184. 275, людські́х 367 — людські́х 554, людські́ми 325. Літ. лю́дський.

Люлькі закурили 107. 147.

Лютішу силу побори 259.

Люціперові Д. 494.

Ляга́ти 247, ляга́ть 375, ліг 3. 162. 282. 285, лягла 135. 370. 396. 482, ляжу 73, ляжуть 89, ляже 269. Літ. ліг, місц. ляг.

Лях, 3. ляше 331, мн. ляхі 358. 415.

Львіня́ 552. Літ. левеня́.

Львічищ — ц. сл.: молодий лев, левеня́. Од реву львічища 552. Зробились львічища 552. А львічища не знають 553. Во місто львичищого рика 553.

Льон, з льону 135.

Льох, з льоху 65. 69. 111. 224. 574. 555, М. в льоху́ 225.

М

Магна́т, магна́та 328.

Ма́жа — чумацький віз. Ой з-під гори та з-під кручи ішли мажі рипучи 391 (тут може й „рипучі”).

В оригіналі: „Ішли можери п'ючи”. М. Костомарів у своєму виданні „Кобзаря” 1867 р. передав це: „Ішли мажі рипучі”. Тепер дехто читає: „Ішли можери п'ючи”, цебто за Шевченком, бо молдавське „можер” — це поміщик.

Ма́йстер 547, Д. ма́йстрові 509.

Ма́йструва́ти 546.

Ма́лім 455, ма́лим 245. Літ. ма́лій, ма́лім. Рос. ма́лий, ма́лим.

Ма́лоду́шіє — ц. сл., легкодухість. Малодушіє в неволі 340.

Ма́люсенські рученята 231.

Ма́льована́я хустино моя 176. Моя крале ма́льована 522.

Ма́мо 3. 37, ма́муню 472.

Ма́насти́р 318. 323, з ма́настиря́ 255. 413. Ма́настири́ще 323. Середньогрецьке manasterion.

Ма́ндрува́ли день і ніч 327.

Ма́ркові Д. 237. 239, 3. Ма́рку 236. 241. Ма́рком назвали 232. Місц. Ма́рко́, Ма́рка́, Ма́рко́м.

Ма́рне 356. 361. Я ма́рне молилась 285. Ма́рне, брате, не вигляне 304. Літа ма́рне пронесли́сь 418. Слава не ма́рне пішла 449. Ма́рне пролетять літа 462. Зов'яне ма́рне у палатах 472. Заговорили про ма́рне литу кров 478. Ви б ма́рне Бога не хвалили 479. На ма́рне гріли 542. (Тепер у літерат. мові звичайно ма́рно).

Мáрно 72. 163. 310. 329.

Маслáк. Гриземося, мов собаки, за маслáк смердячий 515.

Маслосвѣтіє служили 240. Літ. Маслосвѣття.

Матері́нські очі 253.

Мáтерне лоно 546. Мáтернього 554. Мáтерніх 244.

Мáю я оченята 528. Мáтимеш 344. Матиме 457. Малась воля, малась сила 341. Чорт-ма 217. Поборовся б і я, якби мáлось сили 45.

Мáти кличе 3. Мене мати породила 3. Стала мати гадати та зятя еднáти 129. Мати сміялася 132. Мати вмерла 216. Пишалася синами мати 330. 3. мáти 416. 528, Р. мáтері 446. Подивись тепер на мáтір 149. Поспішайте маті́р катувати 150. Тяжко мáтір покидати 165. Покинули стару маті́р 299. Хто маті́р забуває, того Бог карає 254. Жаль і батька, жаль і маті́р 267. Вбили мене й маті́р 272. Батька, маті́р погубите 292. Буде веселити свою маті́р 312. Уже маті́р поховали 394. О. мáтір'ю 215. 236. 302. 310. 314. 391. 386, Н. м. матері́ 548. 473, 3. м. матері́ 542, О. м. матеря́ми 155, 3. мáтінко 176.

В українській народній мові широко відома т. зв. множина пошани: Мати кличуть. Батько казали. У Шевченка нема цих форм.

М а т і р замість мати, ц. сл. матерь. Пошли тобі, Маті́р Божа, тії благодáті 153. Не плакала б Маті́р Божа 327. Заплакала б Маті́р Божа 329. О, Маті́р Божая 475. Ти, Маті́р Бога на землі 503. Плаче мáтір 548. У літ. звичайно Н. о. мати, а не маті́р.

Матні́я, О. матне́ю 332.

Мед-мід, Р. ме́ду 69. 502, меду! 372. Не п'ють-ся й меді́ 404. Ст. сл. медь.

Медáль і Хрест причепить 495.

Медві́дь, медвѣдя 286, медвѣдем 277. Див. ведмі́дь.

Межи плечі́ 170. Межи дітьми 313. Загинеш межи псами 457. Межи садами 489. Межи злодіями 505. Межи раввинами 548. Межи людьми 480. 553.

Межі́горського 202. 333. Літ. межі́гірський.

Мелька́ти — рос., укр. майнути. Дивляться: мелькає, щось лізе 4.

Мені́ або **міні́** писав Шевченко (форми м і н і у нього ніколи нема).

Мерѣжати́ книжечки 338. Четверту починаю книжечку, в неволі мерѣжати, змерѣжаю кров'ю 467. Я таки мерѣжати́ буду тихенько білі́ листи 469. Мережаю три ніченьки, мережаю, вишиваю 335. Книжечки мерѣжаю 431. Хустка мерѣжалась 304. Мережана 176, мерѣжане 556, мерѣжані́ 469. Занози мерѣжані́ 241. Гори зелені́, мерѣжані́ 340. Мережані́ вірші́ 397. Літ. мерѣжати і мерѣжити.

Мерзѣний Рим 503. Цур тобі, мерзѣний калама́рю 168. Мерзѣний старче 513. Мерзенна Іудея 505. Літ. мерзѣнний.

Мѣрти, мремó 563. Дитина мре 164.

Мерші́й же прі́ском посипай! 77.

Мѣстник безталанний 451. Свого мѣстника святаго привітала 452. Літ. месник.

Метáеш стріли 560. Арх. метати, нове кйда́ти.

Меч, О. мечѣм 554. 568. Ст. сл. мьчь.

Микóла, Д. Миколáєві 239. Коло осіннього Миколи 276.

Мйлиця. Коло пустки на мйлиці москаль шкандибає 304.

Мйловать і карать не буде 565.

Милосёрдий 189. 272. 360. 510, милосердая 290, милосерда 329, милосёрдому 352. О Боже мій Милосёрдий 237. Боже Милосёрдий 417. Назорей Милосёрдий 502. Див. **милосердний**.

Милосёрдіє (ц. сл.) 531, без милосёрдія 359. Літ. милосёрдя.

Милосёрдний 172. Див. **милосёрдий**. Місц. милосерний.

Милость душу осінила 383. Літ. мйлість, з мйлости.

Минати і минатися — обидві формі літературні, і Шевченко однаково вживає їх.

Минáє неясний день мій, все минáє 192. Минáє літо 201. Минá літо 337. Минáє тиждень 513. Минає рік 232. 543. Зіма минала 472. І той (день) минув 89. Лихо минуло 100. 123. Слава Богу, що минуло 127. Минуло літо 288. Не минуло году 445. Минуло все 576. Їх люди минули 126. Минули літа молодії 138. Минаючи 528.

Минула с я лихая година 113. Як та воля, що минулась 51. Минулась твоя доля, навіки минúла 132. Минулося 195. Минуло, дівчата, минулося 66. Минулося, а те що минуло, не згадуйте 78. Минулося, помагало слово 131. Те, що було, минулося, минулися мої сльози 210. То воно й минулось 287. Минулося, пропáло 358. Уже й літо минулося 384. Минулися мої дні і ночі, так собі минули 453.

Мині див. **мені**.

Минúта. Стихли на минúту 477. Місц. мінута.

Мир, арх. світ. Тієї Матері Святої, що в мир нам Бога принесла 455. Д. мйрові 183. Як править миром 480.

Мйрра — запашна смола. І мйрри дим 246.

Мисліте — ц. сл. назва букви „м”. Живі „мисліте” з товариством прочитаєш 196.

Мйша. Дивись: мйша, мйша 286. Мишеня 187, Н. м. мишенята 480, Р. м. мишенят 286. Арх. і місц. миш.

Між (Шевченко писав: м е ж ъ) людьми 54. 319. 484. Між ярами 162. Іде між стіни німії 333. Ходить між панами 377. Між скалами 390. Між вами 487. Взяли між себе 487. Див. **межи**, **поміж**.

Мізкатися — загравати. Чи з ким іншим мізкаєшся з нудьги та з похмілля 521.

Мій. Я посію мої сльози, мої щирі сльози 152. Один собі у моїй хатині заспіваю 59. „Мій” тут як свій: у своїй хатині. Див. **свій**.

Мілійóни вас, не сотні 51. Літ. мільйон.

Міркувати. Сердега міркує 392. Отак міркую, гадаю 61.

Міст, з мóсту 54.

Містéчко Берестéчко 224. Круг містечка Берестечка 412.

Місто. У славному місті 405. У славнім місті 406. Отак то чудо у тім місті преславному, у тій Вільні сталось 427. Див. арх. **город**.

Місяць, 3. місяцю 91, місяченьку 3. Див. **луна**. Пливе місяць круглоїций 515.

Мітла з востокy (комета) 541. А митла огненная світила 542.

Младѣнче З. 531 (ц. сл.), младѣнчі сльози 546. Літ. юнак, юначе.

Младїї (ц. сл.) вдови 362. Літ. молоді
Многострадалиця Святая 529.

Мов не своя стала 39. Орда мов ріже 4. Мов вимерли 91. Мов сміється 133. Мов сторбжа 163. У долині мов у ямі 167. Мов дитинка 193. Ясно, мов у Раї 289.

Моба хрещена — українська. Полонені давно не чули хрещеної мови 146.

Мовчки 4. 18. 35. 231. 332.

Моба, могти. Біжи яко мога 39. Та всі, яко моба, хлопців кинули 128. Стерегти яко моба 187. Ключуть, елико моба 428. Див. **яко**.

Могоріч, Р. могоричу 69.

Мобе, як слово вставне: Воно б, може, так і сталося 397.

Мойсей, Мойсея 540. Ц. сл. і рос. Моисей.

Молѣбствіе — Молѣбень. Грошей не стало на Молѣбствіе Варварі 237.

Молитися кому: Молитися Богу 196. Молюсь Тобі, Боже Милій 325.

За кого: Не за себе, не за батька молилась в неволі, а за його 111. Помолись за мене Богу 499. За Україну молитись. Ідуть молитись ченці за Гуса 189. Моблитись за його Богу 455. За пана, за ворога Господа моліла 291. Не молілася за мене 470. Все село за неї молилось 314. За неї Господа моліть 305. І за неї Господа моліте 319. Див. **помолитись**.

Молодїце З. 277.

Мордувати — катувати. І за що Його Святого мордували? 501.

Море, О. морем, М. в-у морі 368. 417. 461, на морі 560. 204, в морю 1, по морю 40. 147, Н. м. моря 326, морями 478. Місц. на морю.

Сине море — народня назва для кожного моря, так і в Шевченка; часто зветься так Чорне море. Ой заграй, заграй, синесеньке море 143.

Москаль — військовик, взагалі салдат московської армії. Коло пустки на милиці москаль шкандибає 304. Чого ж тепер заплакав ти, що сам еси тепер москаль 376. Максим з прийому пішов собі у москалі 494. Чи не бачив москаля - салдата 158. Д. москалеві 149. 169. 180. 428. Щоб він де-небудь прихилився, то оддадуть у москалі 463. Собаки не кусали москаля Максима 351.

Москаль — росіянин. Кохайтеся, чорнобриві та не з москалями: москаль любить жартуючи, жартуючи кине, — піде в свою Московщину, а дівчина гине 12. Все москаль позабирає 212. Москаліки, що зустріли, то все очухрали 227.

Москалева 342, москалеву 488.

Московка — жінка москаля. Буде собі московкою 13.

Московського 14.

Московщина — Росія. Московщину 12. Розпитаю шлях на Московщину 22.

Мох, О. мохом 217.

Мошечкою тільки — тільки мріє 201.

Мрїти — маячити, бовваніти. На багнищі гóрод мріє 167. Мошечкою тільки-тільки мріє 201. Батька Богдана могила мріє 325. Степї, ла-

ни мріють 162. А під лісом, край дороги, либонь курінь мріє 26.

Мряка. Вночі і бжеледь, і мряка 573.

Мста — помста. Всюди вас найде правда - мста 554. Арх. мста, нове помста — пімста.

-му, -меш, -ме... цих закінчень Шевченко вільно вживає в дієсловах майбутнього недоконаного часу: Матимеш кого любить 344. Але в „Кобзарі” значно частіші форми будучого часу з „буду”: Будеш, батьку, панувати 10. На дворі будеш ночувати 26.

Займенник -ся ставиться завжди по -му, -меш, -ме, бо вони цілком зрослися з дієсловом. Ось приклади з „Назар Стодоля” (том III Творів, видання 1949 р.): Люди все кланятимуться 17. Я молітимусь за його гріхи 52. Все любуватимусь тобою 53. Та й дивитись буду, — поки не вмру, дивітимусь 74.

По західніх говірках ці -му, -меш... ще міцно не зрослися зо своїм дієсловом, і тому можуть відділятися від нього, а -ся може стати й перед цими закінченнями: меш просити (літ. проситимеш), купатисяму (літ. купатимуся).

Мудрость. Якби вчилися так, як треба, то й мудрость би була своя 250. Літ. мудрість.

Муж той 257. З. муже 530.

Мужик — селянин. Шалочку мужик знімає, як флаг побачить 377.

Мужикі, його брати, ученики перелякались, повтікали 550. Пани дивитись будуть, як мужики тонуть 223.

Мундір. В неділеньку святую мундір наді-

ває 495. Князя у мундірі 312. Дворянства страшну силу в мундірах розплодила 220. Синемундірих часових 300.

Мур, з муру 225.

Мусим робити 125. Мусіла 508. Літ. мусити, рідше мусіти.

Мусянжовий (з польської). Над царем тим мусянжовим 173. Літ. мосяжевий.

Н

На для означення неокресленого простору. На селі зібралася громада 493. У Києві на Подолі 331. А я долину на Сибір 519. Бог создав вас не на те 249. У мене ще на жито орють 344. Мати на річці прала 544. — Що на мову на Петрову в глухій домовині усміхнулася 130. На Страшному на Судищі 173. Хочеться хоч подивиться на свій край на милий 393. Соромиться на гнучкий дівочий на стан голий подивиться 142. — На лихо 517, на світ 530, Нічого б на світі не знав 321, за правду на світі караюсь 341, на сміх 340, — у цих прикладах арх. наголос на **на** з рос. впливу.

Пішла на Тибр 516. Пішла на хутір бондарів 535. Як то мало Святих людей на світі стало 524.

Набратися чого. Звичая козацького набремся 196.

Наваріла каші 158.

Навезли намиста 386.

Навісний — кого Бог навістив карою: безумний, хто втратив розум. Навісна мати регочеться 222. Шляхетство навісне гукає 63.

Навмання розказую 123.

Навпрісядки 50. 60, навпрісідки 369. 372.
Літ. навпрісядки.

Навпростець до вдовівни 343. 490.

Навчати кого чого, **навчатися** чого. Багато дечого навчилися 245. Бо таки й письма москалі навчили 350. Гуляючи навчів Настусю заповідь 437.

Архаїчне (тепер не вживане) чому: Навчала добру і розуму 547. Звичаю навчала 149. Багато дечому навчили 62. Добру навчили 123. Добру не навчить 9. Всьому навчим 247. Див. **научати**.

Нагледів (побачив), клятий 392.

Нагодувала дитину 545, нагодівані 167.

Над. Пан я над панами 61. Мое найкраще над всіми 455.

Надбати чого. Всього надбав роботяга 393.

Надіває сорочку 233. В неділеньку святую мундир надіває 495. З нудьгою та з горем жупан надівають 20. Надів шапку 35. Надів бурнус 550. Наділа б жовті черевики 434. Ой надіну я сережки і добре намисто 407. Надінем вражим ляхам кошуленьку білу 405.

Надія, надіятися. Може вернеться надія. Місц. надія, надіятись.

Надо мною 17. 18. 55. 97. 121. 192. 273. 340. 359. 423. 521.

Надто той, хто дивиться 52. А надто вам розказать 75. А надто як згадаеш 127. А за молодую, а надто ще за вдовою, козаки ордою так і ходять 138. Б'ються за Ганнусю, а надто той рибалонька 138. Вже аж надто довготерпеливий 313. А дома надто вже пекло 321. Чи

вже ж йому любо людей мордувать, а надто сердешну мою Україну 328. А він так добре бачив, а надто молодую 381. Ти аж надто вже втомилась 554. — „Надто” — „над то”, над звичайне, більше, багато, особливо.

Назбірала 156, назбирали 232. Літ. назбирати.

Названий брат — побратім. Один тільки брат названий оставсь на всім світі 124.

Називати кого-що ким-чим: Не жаль і назвати Юпітером 511. Матір'ю себе назвать 310. Сином називає 158. Царівною називають 270. Називають хатину в гаї тихим Раєм; а хату Раєм називають 479. Дурним би назвали 43. Марком назвали 232. І долину, і криницю на пам'ять назвали москалевою 352. Назвав їх братами 502. І Бога Богом назову 479.

Наісися всіх хлібів 196.

Найдорогіших 302, найкращий 369, найкращі 323, найменший 299, найменшого 254. У літ. мові на „най-” прикметників ніколи наголос не буває (а місц. буває). Літ. найдорожчий або найдорогший.

Наймичці Д. 241, Р. м. наймичок 370.

Найняти 239, найняла 417. Найнялася носить воду 237. Найнялася 543.

Найстаршого 170.

Найтверезіший 162.

Найти 281, найшов 394, найшовсь 518, найшла 296. 533, найшли 293. 308. 399. 483, найдуть 298. 526. Мене найшов 113. Пари не найшов 461. Милого найшла 3. Найшла, що шукала 30. Найшла відьму 140. Зілля не найшла 229. Найшли,

несли 249. Найшли, найшли твого сина 374. Найду його 7. Найду кращу 55. Найду тобі рівню 153. Чи я найду 286. Найдеш долю, а не найдеш 95. Сина найде, у колисці найде 193. Може найдеться 57. Там знайдете 53. Може найдуть козака старого 61. Найдуть хлібець 223. Найдуть люди 286. Знайди її 17. Див. **знайшли**. Літературне частіше: знаходити, знайти, знайдуть, знайдеш, арх. находити, найти.

Накоїти — наробити лихого. Чого накоїв на землі 519.

Налагожує скрипку 436. Літ. налагоджує.

Намальована мов 369.

Намістечко 367. У добромu намистечку 392.

Намісто добре 407. Хоча б намісто було взять 387. Якби мені намісто 419.

Напійтися чого. Води Дніпрової нап'юся 342.

Напірає 428, підпірає 369. Літ. напирати.

Напували 237, напува 3, напоїла 476. І травми напувала 288. Шляхетською кров'ю напували Україну 128.

Нарадувать очей старих моїм дитятком 483.

Нарікати — прозивати, звати. Своє дитя без сорома байстрам нарікає 139. Гордою і злою злиї люди нарікають 160.

Нарікати на кого. Не нарікаю я на Бога 567. Місц. нарікати.

Наробити чого. Наробите слави 293.

Народ 80. 184. 185. 226. 256. 362. 366. 413. 453, з народу 251. 477. 508. Форми „на́рід” Шевченко не знає, — це форма місцева західньо-українська.

Народний, Д. м. народнім 500. Місц. народний, рос. народный.

Насажу 567. 580. Літ. насаджу.

Насілу мати говорила 291. Насилу вліз у хату 443. **Насілу** — ледве, з трудом, а не силоміць (місц.).

Насміятися з кого-чого: Насміялась титарівна з бідного Микити 370. В недобрий час з того нерівні ти насміялась 370. З мене люди насміялись 282. Чи насміхається з нерівні 374.

Архаїчне **насміятися** на що (тепер не вживане). На Божее слово вони б насміялись 43. Насміються на Псалом той 45.

Настоящі (рос.) християни 245. Укр. — правдиві, щирі.

Насте 3. 231. 435, 3. Настусю 437, О. Настусю 437.

Насущний хліб замість 243.

Научати, звичайно навчати кого чого. Научає сина, як у війську пробувати 200. Научай своїх малих діток, щоб не вчилися з малку віршувати 339.

Архаїчне (тепер не вживане) навчатися чому. І чужому научайтесь, свого не цурайтесь 254. Літ. навчати, навчатися. Див. **навчати**.

Находити, нахожу 423, находять 227. І яд находять в животі 477. Літературне: знаходити, нахожду. Див. **найти**. Місц. находіти.

Начинаю четверту книжечку в неволі 467. Благодинний начиня 87.

Начиняти що чим. Отакими злодіями тюрми начиняем 502.

Начита́ти. А я начитала, що все наше пропало 221. Тепер: вічитала.

На́швидку зібралась в путь 537.

Не. Коли присудок з „не”, то предмет у родовому, а не знахідному відмінку: Не дасть човна 11. Люди серця не питають 12. Тої слави козацької повік не забудеш 47. Не витерпів святої кари 77. Не вблагали лихої години 102. Сука мати не придбала нової постелі 122. Пари не знайшов 461. Серця не мати 139. Хіба ти не чуеш людського плачу 164. Кажуть люди, що Суд буде, а Суда не буде 287. А я вам кривди не робив 352. Ще не поставили Христа 318.

Але Шевченко, за живою мовою, часто не додержується цього правила й ставить по „не” предмета в знахіднім відмінку: Не вимили біле личко слізоньки дівочі 2. Не розплете довгу косу, хустку не зав'яже 2. Не мине калину 9. Запеклюю душу злодія не спинить 9. Не покажуй людям сльози 24. Оксію не втну таки досі 62. Не своє шукає 149. Собі ж на те, що не знають ні діти, ні жінка 246. Я ні з ким не поділю мою тюрму, мої кайдани 306. Не розплітай мої довгі коси 312. І широкою долину, і високою могилу, і вечірною годину не забуду я 418. Поклони не клала 470.

Подвійне заперечення: Ніхто ніде не гомонів 1. Ніхто любив мене, вітав, і я хилився ні до кого 321 (опущене не). Див. **поки**.

Небага́то прочитав 126.

Небо. По синьому небу 56. По всьому небу 165. На небі синім 319. Сам на Небеси смієшся 480.

Небо́га — жінка бідака. Такий талан твій латаний, небо́го 550.

Небо́же 3. 196. 342. 344; Д. небо́зі 483. 536. 3. небо́го 18. 233, Н. м. небожа́та 250. 327. 329.

Небора́к або неборака. Неборак як голуб 336. Оженився небора́к 277. Перехрестився небора́к 444. Сивоусий собі небора́к 481.

Небо́рака облизався 170. Умер неборака 124. Знемігся неборака 392. Вмер неборака 445. Замок небора́ка 10. Літ. мова знає обидві форми.

Невечі́рній — ц. сл., негасимий. Невечі́рній світ 255.

Невиді́мим огнем 519. Співає щось таке невидіме 172. Рос. невідимий, укр. невиді́мий.

Неві́дко. Довго-довго оглядався та й невидко стало 125. Див. **видно**.

Нево́льник. Раби, нево́льники недужі 565. Горе нам, нево́льникам і сиротам! 335. Сліпих нево́льників 532. Аж кишить нево́льника у Сиракузах 508. Див. **вольний**.

Нево́льничі руки 526.

Невсипу́ща нудьга 177. Наймичка невисипу́ща 234. Кара невисипу́ща 554. Безталання невисипу́ще 275. Невсипу́щу Ганну 234.

Недві́га — інертна людина. Сліпа була́ еси, незряща, недві́га серцем; спала день, і спала ніч 577. Див. ст. 28.

Недо́биток, недо́битків 3н. м. 327.

Недола́ду. Що то літа... ні вже... недола́ду 195.

Недому́чений варна́к 355.

Недо́світ — ранній мороз. Недо́світ перед

світом в садочок укрався: потоптав веселі квіти, побив, поморозив 566. Див. ст. 28.

Недотіка яка 218.

Незабаром 504. Незабаром і молодого привели 382. Незабаром батько прийде 440.

Незабутий 247.

Незámкнутий. В оцій незámкнутій тюрмі 395.

Незгірше — непогано, немало. Незгірше й миляхів карали 104. Та й москаль — незгірша штука 220.

Незна́емий князь 367. В незна́емому полі 501.

Незр́іме й нечуте сталося тоді 541. Уб'є незр́імо 554. Незр́яща 577. Ц. сл. незр́імий — небачений. Раби незр́ячії, сліпії 509.

Неї, Р. від вона. Без неї 238, до неї 291. 302. 314, за неї 319. 323, коло неї 240.

Неісході́мий (арх.). Одна Сибір неісході́ма 245.

Нема́ чого: Нема долі 32. Нема святої волі 368. Нема слов, немає слов 467.

Нема́є роду 368. Черевиків немає 399.

Немо́жний — безсилий. Доля карає вельможного й неможного 102. (Це приказка, див. Номис: Приказки . . . 1864 р. ч. 1729, дослівно).

Немо́щний, ц. сл. Я стар був, немо́щен 483. Стара і немо́щна 485.

Нему́дрий — звичайний. Прийми мою мову, немудру та ширу 11. Йї немудрую хустину несе 544.

Ненаро́ком інший гляне 455. Може й мене ненаро́ком діточки згадають 379.

Ненáтля — зажерливість. Що то роблять

заздрощі на світі і ненáтля голодная 346. Слово місцеве.

Ненáче чо́вен 1. Ненáче зна 78. Ненáче сплять одягнені 121. Ненáче скажений 145. Ненáче з берлога 174. Ненáче немає 197. Ненáче благає 231. Ненáче писанка село 307. Ненáче чума 362. Ненáче ворон той 382. (Шевченко часто писав н и н а ч е).

Не́ня, З. не́не 163.

Непові́нно гине 329. Цебто — неві́нно.

Непоро́чний. Зовуть її непорочною 486. Сам Бог розмовляє непорочними устами 466.

Непрі́язний. Людей непрі́язних благаєм 485.

Непро́щений грішний умірає 290.

Нері́вня, нері́вно Зн. м. 370.

Нері́дна мати 293.

Неситий гріхами 260. Неситий не віоре на дні моря поля 243, — пор. Книга Пророка Амаса 6. 12: „Чи хто виоре море худобою?“

Неро́н. Се творилось чи за Неро́на сподаря, нехай за Неро́на 504. Літ. Неро́н, Неро́на.

Несказáнно гарна нехрещена 67.

Несо́лений куліш 474.

Несподі́вано Мар'яна зостріла недолю 133.

Несті́ 390, несú 145, неслá 539. 573, неслó 546. 577, неслі́ 544, несучі́ 554.

Неха́й Попи заспівають 37.

Не́хотя — нехотячи. Не́хотя журюся 131. Учини, батьку, щоб не́хотя на весь світ почувули 46.

Нехреще́ний. Схамену́лись нехреще́ні (русалки) 4.

Нею, О. від вона: за нею 537, перед нею 291.

Нил — річка в Єгипті. Нил 544, з-за Нілу 543, у Нілі 543. Див. и.

Низенько сонечко спустилось 324. Ой високо сонце ходить, низенько заходить 333.

Ним, О. від він: перед ним 238. 459. 508, над ним 459, перед ними 276.

Ніні покрити еси знову срамотою свої люди 259. Ц. сл. нині — тепер (а не сьогодні). Укр. н і н і — це сьогодні.

Ние серце 19. 35.

Нітка. До нітки звівся мій козак 392.

Ничіпир, З. о. Ничіпоре 27.

Нішпорить понадвір'ю 497.

Нішком у куточку гострить ніж 161. Нішком розмовляли 170. Нішком віршують 353.

Ніщечком 187. 203. 339. 353. І ніщечком крізь сльози співає 158.

Ніщий — ц. сл. убогий. Сліпі ви, нищі душою 538 (пор. Єв. Матвія 5. 3).

Ні хати, ні поля (немає) 193.

Нівроку 315. Ач яке, нівроку 231.

„Н і в р о к у” — це: не наврочити б.

Ніде пригорнуться 67.

Ніж, ножём 100. 116. 303. 360. 386. 574. Місц. ножом.

Ніж. Легше, мамо, в труні лежать, ніж його побачить 38. Отже й там лучче жити, ніж нам 324. Легше умірати в своїй стороні, ніж в чужій 349. Лучше одурить себе таки, ніж з ворогом поправді жить 568.

Ніжé з родовим ц. сл., ані. Немає ніжé єдиного случаю 424. І нікому я нічо́го, ніже слова

212. Не минайте ані тітли, ніже тії коми 252. Не втік ніжé єдиний католик 359. Ні муки, кайдани, ніже літа 490. Було тобі ніжé анікого не зачепить ніжé ділом, ніжé яким словом 496. Ніжé Апóстола того 538.

Нікогісінько нема 571. Місц. нікогісько.

Нісенітницю верзлі 450.

Ніхто́ звичайно вживається з „не”: ніхто про це не знає. У Ш. ц. сл.: Ніхто любив мене, вітав 321 (цебто: Ніхто не любив мене, не вітав).

Ніхто, ніщо, коли вживаються з прийменниками, то прийменник ставиться по „ні”, а не перед ним: ні до кого, ні до чого, ні з ким, ні з чим, ні на ко́му, ні на чо́му, ні од кого, ні од чого і т. ін. Місц. вживають прийменника перед „ні”: Не нарікаю на нікого, — літературна мова таких форм не вживає.

Нікому помолитись, нікому заплакати 124. Ні з ким говорити 32. Ні з ким говорить 119. Ні з ким розмовляти 67. 135. 274. Не бореться ні з ким 372. Ні з ким долю поділити 105. Ні з ким заспівати 106. Я ні з ким не поділю 300. Не даєш мені й досі ні з ким полюбитись 417. Ні з ким не кохатись 417. Ні з ким пожуритись 420. Не радився ні з ким 433. Не ділить ні з ким 453. Маю серце широкее, — ні з ким поділити 453. Та ні з ким потанцювати 528. Ні до кого 269. Ні до кого в світі прихилитись 304. Не дїждешся ні од кого 460. А більш ні од кого 496. Ні на кого не жалкую 356. Ні у кого не прошу 356. Ні в кого спитать 395. Дома ні на кого кинуть 540.

Зносити брівоньки ні за що 489. 343. Не нарікаю ні на кого 562.

Ніч. Мандрували день і ніч 327. День і ніч воркує 37.

Ніченьку всю не спала 311.

Нічичірк 4.

Нічогісінько не жди 572. Місц. нічогісько.

Ніяко мені матір'ю сидіти 236.

Новий 151. 255. 450 — нівий 264. 503. 510. 512, ніве 550, нового 511, новім 518 — нівим 258, на новому 178, в нівій 270, новіх 170, новіших 170. Літ. новій, нова, нове, арх. нівий.

Ногá, з ніг 177, Н. м. ноженята 128. 528.

Норá, Р. м. нор 166. Літ. з нір.

Носіти, ношú 380. Місц. нóшу.

Нóта. Співали б по нотах 579. Місц. нута.

Ночувáти 412 — ночувáть 545.

Ну, цебто: став, зачав. З переполоху ну вті-кати 6. Та й ну частувати 48. Та й ну руйнувати 64. Охопили та й ну лоскотати 271. Та й ну го-стинці засилать 392.

Нумо — при множині: починаймо, ставай-мо. Нумо, гонімо, нум, брате Максиме 105. А нумо вставать 197. А нумо знову віршувать, ну-мо знову 353. Нумо, серце, лицятися 412.

Нуте — при множині: давайте, починайте. Нуте, хлоп'ята 34. Нуте, діти 93. А нуте іншу 369.

Нудити чим: Нудити світом 395. Чого нуду світом 51. Як я нуду світом 339. Я світом нуду 400. 51. Білим світом нудить 2. 3. 7. За що світом нудить 24. Нудить світом 312. Тяжко-важко нудить світом, не знаючи за що 62. Дівчина нудить світом 135. Літ. нуджу.

Нудити світом — сумувати, мучитися, го-рювати. Нудно — сумно.

Нудно. Чого мені нудно 178.

Нянька, Н. м. нянькі 577.

Няти. Їми ти їм віри 169.

О

О зо знахідним, замість „об”. О холодний камінь розбивають серце 267. Розіб'є дітей твоїх о холодний камінь 264. Довгі коси в реп'яхах о поли бились 277. Розбить о стіну голову 475. Брязчить шабля о шеломи 561.

Архаїчне **о** замість живого про: І хоч би на сміх де могила о давнім давні говорила 340. Бла-гав би я о смерті 342. Не даєте мені Бога о смер-ті благати 342. Шепочеться з долиною о давній годині 355. Восплач і о князях, і о вельможах, і о царях отих 537. Літ. мова тепер знає тут зви-чайно **про**.

Оáзис. Заховаймось в своїм оáзисі 537. Рос. оáзис, укр. оáза або озія.

Об землю вдарили 77. Об каміння ксьондзів розбивали 118. Ударивсь об поли 402. І о мур, об мур старою головою ударилась 515. Замість про (арх.): Розмовляли об „отечестві” здається, та нових петлицях, та об муштрах 170. Див. **о**.

Обідва закричали 118. І обідва спочивають 279. Розійшлись обідва 548. Місц. обá, обидвá.

Обирáти — окрадати. Той тузáми обирає свата в його хаті 161.

Обідраний 155. 420, обідрана 44. 128, обідра-не 377.

Обідрáвся я 105.
Обізва́вся 4. 18. 48 — обізва́всь 316.
Обійме 112, обіймуться 36.
Обікра́деним 314, на обікра́деній землі 529.
Обі́рва́ти. Широ́кі твої віти діти обі́рвуть 298.
Обі́цявся вернутися 2.
Обі́цався чорнобривий, обі́цався вернутися 13. Обі́цався — арх., обі́цявся — нова літ. форма.
Обмота́є круг шиї тричі 433.
Обо́є наїлись 171. Усюди обо́є 229. Заходи́лися обо́є 361. Помарніли ми обо́є 418. Ідуть сумуючи обо́є 540. Обо́х 358. Поклав обох 121. Хвиля обох покрила 140. Обох поховали 215. Обох будуть звати 222. Місц. обидво́є, обидво́х.
Обоз, з обóзу 156. 449. 483. Літ. та́бір і обóз. Див. та́бір.
Обок його цариця небога 169. Літ. обі́к.
Обоюдний меч — ц. сл., обосі́чний меч. Обоюдні ножі 152.
Обою́ду, ц. сл. — з двох сторі́н. Мечі гострі обою́ду 264. І мечі в руках їх добрі, острі обою́ду 512.
Обніма́ти 528, обніма́є 415, обніма́ють 66. 417, обніма́ла 129, обніма́лись 75, обніму́, обнімі́мось 97. 130, обнімі́те 254, обнімі́ться 255. Літ. частіше обі́йма́ти, рідше обніма́ти.
Образ Божий 465. Мов перед Образом Святим 455. Образо́чок червоний 239.
Обра́ли мене господарем 359.
Обу́ть панят недорослих 164. Нагодовані, обуті 167. — О б у в а т и — старіша форма, но-

віша — в з у в а т и. У літ. обидві формі. Див. о з у в а т и.
Обух, обух 427, літ. обу́х.
Обуча́тися — рос., укр. навчатися. Сина дав у бурсу в Київ обучатись 432. Арх. і рос. обуча́тися, укр. навча́тися.
Овні́й. Люті звірі прийшли в овні́х шкурах 190. Ц. сл., літ. овечі́й.
Оглу́хли 248. Всі оглу́хли 179.
Огляда́тися. Довго-довго оглядався 125.
Огненні́й 560, огненна́я 541. 542, огненні́ми 551, огненні́й 503.
Ого́нь — у Шевченка завжди без приставкового „в”. Огонь. 110. 147. 168. 211. 257. 456. 537, Р. огню 110. 181. 190. 277. 279. 302. 534; О. огнём 189. 389. 485. 500. 519. 554. Пала огонь 76. Огонь добрий 182. Огонь чималий розвели 276. Огонь небесний 462. Чи варт вона огня 460. Літ. огонь і вогонь.
Од завжди, а „від” у творах Шевченка ніколи нема. Це „од” вживається і як прийменник, і як дієслівна приставка. Од вітру 32. Иди од нас 18. Од реву 552. Од козацтва, од гетьманства 58. Все од Бога 392. Сусіди од страху, од жалю німіли 123. Нема кращої од тебе 75. **Форми від** у Шевченка зовсім нема.
Одбува́ти. За вас таке лихо треба одбувати 21.
Одвезлі 313. 382. 473. 477.
Одверну́вся 31.
Одві́рок. За одві́рок вхопілась руками 235.
Одвола́ти (польське й старе українське слово) — спасти від смерті. Бабусю Настю похó-

вали, і ледве-ледве одволали Трохима діда 234.

Оддати. В військо оддають 164. Завтра оддам 84. 104. Оддастé 377, оддадуть 79.

Оддячила. Доню моя, щó ж ти наробила?... Оддячила! 21

Одэжу справив 343.

Одеса. Из Одеси завезли чуму 406.

Одін 89. 407. Один собі заспіваю 59. Один я на світі 72. Один тільки мій Ярема на кий похилився 125. Один собі на вік-віки в снігу заночую 165. В старосл. мові було одинъ і одньъ, тому в українській мові є форми один і оден. У літ. мові запанувала форма „один”, а форма „оден” — місцева, хоч і дуже часта.

В літературній мові панує: один óдного, одна óдну; у Шевченка за рос. впливом архаїчне „один другого”: Згадуйте один другóго 305. Один у другого питаєш 334 Сповідались один другóму 356. Один на другого кують кайдани 524. (Це саме місце у О. Синявського, „Норми” 220: один на одного...). Див. **дру́гий**.

В одному білому хитóні 536. Стоїть одним-одна хатина 324. Одним-одна і виростала 473. Одним-одно хиталось зелене дерево 354. Одним-одно дитя було 383. Одним-єдине стоїть дерево 355. Див. **сам**.

Одина — самотність. В одині - самотині в садочку буду спочивати 567.

Одина́чка. Дочку свою одина́чку в хаті замикає 426.

Одино́кий. Я не одино́кий — є з ким в світі жити 60.

Одібра́ть. Єдине слово pierozwalam хотів у шляхти одібра́ть 64. Одібрали 66.

Одірва́лась од гіллі 312. Мене одірва́ли од матері неживої 214.

Одмика́є двері 316.

Одна́, як та пташка 2. Одна-одна, як сирота 35. Одна чорна серед степу могила осталась 125. Плаче мати одна в хаті 157. Одна на другу позирали 217. Я не одна 228. Одна одну хилить 398. Одної матері діти 127. Однієї шкури така сила 187. В одній свитині 25. Див. **сам**. Літ. одна́, з однієї.

Одна́ко. Усі ми одна́ко на волі жили 482.

Однаковісінько мені 295. 330.

Однесла́ 520, однеслі 467. 579.

Одніма́є 309, одніме 286.

Однісенький - один 547. Одна-однісенька 388. 532. 550. Одно-однісеньке 462. І ні однісінької хати 168.

Одно слово 10. 189. Серце одно 51. Одно було серце, одно на всім світі 73. Потекли в одно́ море 183. Звів еси в одно́ море 183. Дівча одно́ 303. Дивляться одно на другого 438. Літ. одне і рідше одно.

Однесéрдне стати 184. Літ. односердно.

Односта́йне стати 184. 187. 255. 327. 414. Літ. односта́йно.

Одпочі́ть 3, одпочі́неш 39, одпочі́не 24, одпочі́нь 73, одпочі́ньте 93. Пішов одпочі́ть. 559.

Одр — ц. сл. постіль Круг одра смертно́го 507.

Одружі́ться з ким, рос. на кому. Одружилась

би я з чорнобривим сиротою 400. Одружилася з безталанним сиротою 401.

Треба одружитись хоча б на чортовій сестрі 574. Тут „на” — русизм, літ. „з сестрою”.

Одспівала я вже 113.

Одста́вка (демісія). Його скалічено та на Україну повернено з одста́вкою 495.

Одт́яти. Козак по коліна неначе одт́ятий 481.

Оду́є прах з Його хіто́на 549. Одутий аж по синів 175.

Оду́тлий, поганий 445.

Одхожа́ти. У поле тихо одхожа́ють 315. Літ. одходжати.

Одцура́тись кого-чого. Сина батько одцурався 29. Не одцуравсь того слова 62. Кого мати одцуралась 30. Одцурається брат брата і дитини мати 250.

Одчиня́є ворота 241. Свята брама одчинилась 331. Брама одчинилась 516. Двері одчинились 174. Вікно одчинялось 432. Ворота одчинить 5. Одчиняй 68. (Шевченко писав: очинилась). Місц. рос. отворяти.

Одчура́ли 71 (ограбували).

Одяга́є жупан 200. В юпку одяглась 238. Червону юпку одягла́ 434. Одягла́ його в червоний в жупан дорогий 449. Помолились, одяглись 61. Одягну тебе 74.

Ожені́ть треба сина 278. Сина оженила 284. Літ. „оженити” кого з ким, рос. на кому.

Оженитися з ким, рос. на кому. Оженитися старому на такій дитині 438. Не женися на багатій, не женися на убогій, оженись на вольній волі, на козацькій долі 181. Оженився 85. 108.

Оженився козак 194. Зробив хату, оженився 194. Свекор оженився 276. Оженився неборак 277.

Оживе́ добра слава 255.

Озирну́вшись 450. Круг себе сумно озирну́лась 535.

Озове́ться 275, озовітеся 275, озовітесь 275. Де ти, озовіся 412.

Озувати — літ. взувати. Плете волокни, озува́є 570. Див. **обуть**.

Ока́йний мов, день і ніч плачу 248.

Око, див. **очі, вічі**.

Окови́та (горілка, лат. aqua vitae). Ні меді, ні оковита не пилися 492. Взяла квартиру оковити 451.

Окра́дену 296, **огра́дені** 323.

Окрі́п, Р. **окро́пу** 547.

Окрóме Папи і ченця 186.

Окро́пити, **окро́піте** 270.

Оксамитом 332. Оксамітові жупани 400. Оксамітних 332.

Окса́на, **Окса́но** 74.

Оксію не втну таки досі 62. Оксія — ц. сл. назва форми наголосу (з нахилом справа наліво, як у цьому Словнику).

Оку́ті 244. Кайданами оку́ті 167.

Оливо-о́лово — олівець. Ще раз те о́ливо потрачу 391. Шкода і олово тупить 367.

Олта́р, Р. **Олтаря́** 565, Н. м. **Олтарі** 569. Літ. **Вівта́р**.

Омет — край одежі. Шитіи омети ризи дорогіі.

Омочу́ 562.

Ому́рати — місцеве слово, літ. обмурувати. За що ж тебе, світе брате, оковано, омурано? 565.

Он щось ходить 4.

Он, оний, ц. сл. — той. Во дні они 361. А поки те, да се, да о́не (колишне) 579. Во врем'я о́но (того часу) 503.

Оновім 331.

Онуча́та Н. м. 251.

Опе́ньок засушений 169.

Опері́тися — рос., набратися сили, вирости. Твоє дитя, поки росло, в колодочки поки вбивалось, оперілось — і ти осталась стара і немошна 485. Літ. покритись пір'ям.

Опині́тися — спинитися. Залізник гайдамакам велів опинітись 97.

Опівночі падатиму 163. Ходя опівночі, спала й виглядала 1. Візьме відра опівночі 14. Умань обступили опівночі 116. Гуляю опівночі 273. Опівночі прокинулась 283.

Опла́кати — плакати за померлим. Не оплаканий своїми, в неволі плачучи, умру 295.

Опочива́ти пішов 488. Опочий 554.

Опрі́ч і опрі́че. Опріч пана 384. Ніхто того не чує, опріч Ма́рка маленького 234.

Опрі́че. Нема нікого опрі́че праведного Бога 485. Літ. опріч, арх. опрі́че.

Опрягті́ся — згинуті несподівано. Так наївся, що й опрігся 544.

Опустоші́ли убоге мое серце 267.

Опу́хла дитина 164.

Оп'я́ть — знову, арх., рос. Не встануть, прокляті, оп'я́ть дітей козачих мордувать 484.

Оранда́р 119. Літ. орендáр.

Ора́нда — шинок, корчма. У оранді на столі сиділи лірники 369.

Оре́л 158, 3. о́рле 11. 46. 130. 339.

Оремó 480, на о́раному 196. Літ. ора́ти, орю́, о́реш, о́рють.

Ори́ночці Д. 239.

Ори́х. У перéтику ходила по ори́хи 415. Літ. ори́х. Пор. **огонь, улица**.

Орлі́й. Орлі́м оком 182. Орлі́ми очима 188. Літ. о́рлі́й і о́рлі́ній.

Орля́, Н. м. орля́та 83, Р. м. орля́т 148.

Осідланий кінь тупає ногою 203.

Осіні́ти — ц. сл., покрити. Щоб милость душу осінила 383.

Осіні́тися — перехреститися. Я схаменився, осінився Святим Хрестом 576.

Осі́нній, осі́ннього 276.

Осі́нь 350. 373.

Осі́яла і степ, і гори 541.

Оско́ма, Р. оско́му 361.

Осмію́ть мене 248.

Осо́ка, Р. осо́ки 3, М. в осо́ці 3

Оста́нній 89. 166. 351. 443, оста́нняя 347, оста́нню 305 — оста́ннюю 450, оста́нньою 231. Див. місц. **остатній**.

Оста́нок славного Богда́на 87. Оста́нки збірає 209.

Оста́тися, остава́тися, оста́нуся і т. ін., завжди ці дієслова вживаються з -ся, ніколи без -ся. Місцеве західньо-українське часто без -ся, але в літературній мові ці місцеві форми не

вживаються. Ось на це багато прикладів, — у Шевченка форми ці завжди тільки на -ся.

Остануся тута 424. Я остануся і на Вечерню 443. Останеться й передам 332. Один тільки брат названий оставсь 124. Степан остався 207. Колізей оставсь без кесаря 515. Осталася, день і ніч воркує 37. Осталась яка погань 101. Ні корови, ні вола, — осталася хата 104. Я сирота, без матері, без батька осталась 112. Оксана осталась 113. Така й досі осталася слава 125. Одна чорна серед степу могила осталась 125. Бабуся осталась 214. Одна тільки і осталась хата 214. Осталась на сім світі 284. Там і осталась 293. Осталася я 401. А графіня без дитини, сердешна, осталась 427. Одна собі поки що осталась 452. А ти осталася, небого, і не осталось нікого з тобою дома 455. Осталася, навіки осталася дівувати 458. Моя душа, осталась 492. А ти, як палець той осталась 550. Згадай добре — серце в'яне: чому не осталась 8. Все осталося, все сумує 10. А дитя осталося, плаче 29. Більш нічого не осталося 58. Чому не осталося 66. Вас осталося трохи 81. Що осталося — пеклом запалало 110. Ніде не осталося 118. Душі не осталося 118. Все затрусилось, що осталося 175. А тепер осталося ось що робить 195. А ось ще осталося пів бубличка 239. До його і стежки не осталося 255. Були діти — і тих не осталося 284. Де що впало, там і осталося 316. Може дещо і осталося 352. Билини навіть не осталося 354. І малого знаку нудьги тії не осталося 360. Як би не осталося сліду 397. Добро осталося 444. Не осталося нічого 445. Не осталося

живого сліду 516. Осталися могили по полю 33. Осталися діти 98. На кару сироти осталися 98. Ні каліка, ані старий не осталися 102. Тільки і осталися, що пороги серед степу 125. Осталися і батько й мати 303. Тільки і осталися, що тополи 446. Зо мною осталися Данило та Пріся 483. Осталися жителі 576. Оставайся 207.

У „Кобзарі” всі ці форми завжди з -ся.

Остатися, оставатися ким-чим: Нерозмежованою останеться на віки земля 127. Остався я, та не сиротою 191. До побитого оставсь преблагосклонним 518. Осталась вдовою та й не молодою 129. Осталася сиротою старенькая матери 420. Живими осталися 130.

Рідше поостатися відмінок назовний: Ти осталась стара і немощна 485. Вдова осталась не сама 493. А ти осталася одна 514. 516. Оставайтеся здорові 443. Одна я осталась 112. 388. А ти осталась на землі одна-однісінька 485. Див. **бути**.

Остатняя кара 119. Остатня вечеря 119. Остатнняя 347. Остатню корову продав 174. Остатню 316. 532, остатнього 369. Минуть остатнії літа 341. Остатні штани 396. — Літературне тільки останній. Див. **останній**.

Остило волочить кайдани 429. Засівали трупом поле, поки не остило 52. І добро остило 393. Аж остило самим ледащо вихвалять 509. Отак живіть, недоуки, то й жить не остине 352. Рос. остилий, укр. остиглий. Тут „остило” рос., укр. обридло.

Острі мечі 512. Літ. гострий. Див. **гострий**. **Осьмий** 373. Літ. восьмий.

Отже таки й на чужині 321. Так **отже** ж що 223.

Отим то й ба, що живете, а не чули 344. Отим мені і жаль стане 457. Отим бо й ба 481. Тут „отим” — це тому, тим то.

Отії. Ото сестри чарівниці — отії тополі 398.

Отож я ліг і спати 162. Отож я й ходила 285. Отож взяли його лічить 290. Отож і вивчився я 357. Ото ж той самий 490. Ото вони собі ідуть 539. Ото ж тая дівчинонька 4.

Отоді ми заходимось 251 (Ш. писав отойді).

Отруїти 399, отруїли 399. Хто отруїв його 477. Я генерала отруїв 477. Йвана отруїла 399. Місц. отроїти.

Отрута. Уродила рута, рута, волі нашої отрута 151. Трошки в плящечці отрути 476. Московську отруту 247. Щось шепочуть про отруту 477. Уп'ємося отрутою 164. Див. **трута**. Літ. отрута і трута.

Отсе́ 174, отсю́ 380. Літ. оце, оцю.

Оту́т — це ближче, ота́м — це дальше. Отут з му́штри виглядала, отут розмовляла, а там... а там... 15. Оту́течки 212.

Охляп — без сідла. Не дасть коня вам охляп систи та утікать 554. Слово місцеве.

Оце́й 377. 391, оці́м 325, в оці́м 101, оціо́ 342. 431. 450, в оці́й 395. 396. 422, оце́ 221. 377. 376. 378. 420. 423. 425. 474. 481. 482. Хто ж оце я 198. Оце́ і вся моя дума 210. Оце́ тобі, а се тобі 217. Я оце літала 217. Оце збираються 230. Я все оце міркувала 231. Оце́ її свята могила 318. Чого зрадів оце 459. Оце дитина 440. Оці́ 397. 517, оці́х 325. 449. 576. Але частіше **сей**.

Оце́й ближчий, ото́й дальший.

Оча́ков 494. Літ. Оча́ків, з Оча́кова.

Оченя́та 16. 36. 51. 265. 528, оченя́т 131.

Очере́т, з очерету́ 543, в очереті́ 3. Див. **куга́**.

Очі́, очей́ 51. 209. 240. 334. 472. 533, очі́ма 188. 206. 214. 280. 323. 345. 370. 379. 390. 536.

Піду собі світ за́ очі 447. Див. **вічі**.

Очі́пок 241. 284.

Очу́няти. Люди трохи очу́няли 317.

Очухра́ти — позабирати, покрасти. Моска-лики, що зустріли, то все очухрали 227.

П

Па́да 77. 316. 331. 394, па́датиму 163. Тру́пом па́да 546.

Пай, паю́ 146. 320.

Пак — ж, же. Слово місцеве. Як пак його звуть? А де ж Ганна, Катерино? Я пак і байду-же! Чи не вмерла? 241.

Па́лець. А ти, як палець той, осталась одна однісенька 550.

Палі́ччя, з палі́ччям 159.

Пан, Д. па́нові 290. 373, Р. м. пані́в 472, Н. м. панове́ 414, панове́-моло́дці 34.

Панахі́ду за Петра служити 430. Ідуть пра-вить Панахиду над нашим гетьманом 430.

Пани́чём 425. 474, Р. м. пани́чів 472.

Па́ні 471. 477. Пані́ молодая 382.

Панува́ти над ким. А над дітьми козацькими поганці панують 47.

Паня́ 329, Р. м. паня́т 164. 357. 358.

Папі́р 352. 487, з папе́ру 338. 423, на папе́-рі 397.

Парі́ж, в Парі́жі 218. 313.
Парі́ти рос., укр. вітати, ширя́ти. Парили б скрізь понад землею 579.
Па́робок 369, Н. м. паробкі́ 369, паробка́ми 127. Літ. па́рубок.
Паробо́цтво 372. Літ. парубо́цтво.
Па́рус розпустили 464. Літ. вітри́ло.
Парча́. Везе на очіпок парчі золотої 241.
Па́сти свиней 471. Удвох ягнята пасли, 229. Я пас ягнята за селом 320.
Патері́цю взяв 334. **Патері́ця** — священний чи монаший кий, по́сох.
Певне (мабу́ть). Визирали і, певне, думали 319. Не тут, і, певне, не такими 469. Якби не те, то певне б пас свинар в толбці 478.
Пекельне́е свято 92. Огонь пекельний 534. Не спинила хуртовина пекельної кари 115. Пекельних мук 186. Місц. пекольний.
Пекло, по пеклу 93. 146.
Перебе́ндя 41 — хто любить поговорити, вередливий, кобзар. Перебе́ндя старий, сліпий, хто його не знає? Він усюди ве́штається та на ко́бзі грає 41.
Перебіраю 376, перебірає 377, перебірали 358. Літ. перебирати.
Передо мною 165. 322. 378. 519.
Передсло́во. Всюди є передслово 126. Тепер: вступ, передмо́ва.
Перезиму́е 350.
Перелечу́ 503. Місц. перелечу.
Перелі́г той може з'ору 157. 567, на перелобзі 151.
Перелічу́ і дні, і літа 341.

Переля́к, з переля́ку 328. 492.
Переплива́ 146. Які моря переплива́в 326.
Пересі́лити. Дав мені добру силу пересі́лити горе 325.
Перети́ка — лісок на межі двох володінь чи піль. У перети́ку ходила по орі́хи, по опеньки, по дрова 415. Слово місце́ве.
Перехожа́є 192. Літ. переходжає.
Перея́слав 529.
Пере́йна. Душно на перині спати 67. Ле́жить до́лі в перинах поганих 68.
Перо́, Н. м. пе́ра 487.
Пе́рси. Розкрилися пе́рси - гори 159.
Пе́рстень 239. Купила персте́ник 237.
Перш купалося 477. Було так перш, тепер дивись 10. Як перш мати 87. Я перш подивився 499.
Пе́рш е думав 576. Кинув, де перше вітав 10. А сонечко встане, як перше вставало, і зорі червоні, як перше плилі, попливуть і потім 56. Уже забула говори́ть, а перше добре говорила 277. Місц. раніше, раньше. Давніше — це колись.
Перший раз 39. Місц. арх. первий.
Пес. Убийте пса, а собачат своєю заріжу 117. Титаря пси замордували 94. Мов пси гризуться 330. Завили пси на дворі 385. Загинеш межі псами 457. Пся його личина 440. Див. **соба́ка**.
Петлі́ця (рос., нашивочки на комірі, що показують військовий чин). Розмовляли об нових петлі́цях 170.
Петро́, Д. Петро́ві 212. 474, З. Пётре 428; З. Петру́сю 472. 475, О. Петрусе́м 441. 471. 476.

Печаль охопить душу 455. Щоб печаль тебе до віку не збудила 297. Яка печаль 442.

Печінка, Р. м. печінок 462.

Піво, Н. м. пивá 406.

Пиліпівка, М. в Пиліпівку 213. 350.

Писаніє (ц. сл., Св. Письмо). Святе Писаніє читай 334. Читать Писаніє покинув 334. Того Писанія Святого 460. Див. **Письмо**.

Писанка. Село на нашій Україні неначе пісанка 307.

Писати, пишú 460. Місц. пішу.

Письмєнный. Максим, таки як письменный 350. Тепер все письменне стало 62.

Письмо. Бере Письмо́ Святе в руки 333. Див. **Писаніє**.

Письмо́ (арх. рос. лист). Де б того добра, письмо чи матір взять на світі 368. З ватаги письма принесли 368. А письма́ нема 368.

Питати, пита́тися кого, в кого. Пита́ 25. 31. В осоки питає 137. Очерети у Дніпра питають 44. Питала зозулі 153. Питало шлях у Київ 282. Ворожки литали 177. Не питайте свою долю 36. А дзуски вам питають мене! 218. Сам себе питаю 502. І в Тебе, Боже, і в Святих питає 501.

Пита́йсь 309. Щодень питається 240. Ганна діда питалася 238. Козак журби питається 527.

Пити, п'ю 162, п'є 273, п'ємо́ 502.

Пиша́тися ким-чим. Пишалася синами мати, синами вольними 330. Пишáлись своїми дітками 548.

Півень. Ані півня, ні собаки 91. Ще треті півні не співали 1. Поки півні не співали 39.

Півні співають приблизно так: перші півні — 10 година вечора, другі півні — 12 година, треті півні — по 1-ій годині до другої години ночі. Усе нечисте втікає до третіх півнів уночі. Треті півні „кукуруку!” — шелеснули в воду 4.

Північ. До півночі невесела на зорі дивилась 315.

Півчв́арта року 153. Цебто, три з половиною роки.

Піджидáв Настусю 432.

Підійма́ 1, підіймавсь 316.

Підніма́ти. На кого руки підніма́в 186.

Підійде 373.

Підночува́ть 535.

Підняла́ на той Фавор свої очиці 534.

Підня́тися (встати). І старий піднявся 194.

Підожда́ть 435, підожду́ 106, підожда́ла 240. підожда́ли 220, підождімо 579.

Підпа́л, Р. підпа́лу 181.

Підпіра́є 369. Плечмі підопру́ 533. Літ. підпирати.

Підпі́лий як засне, то хоч коти гармати 162.

Підстрелено праву ногу 495. Див. **стріляти**.

Підтопта́лась стара моя сила 195. Гуляла-гуляла, аж поки не підтопталась 138. Підтоптались 578, підтоптану 510.

Пізнава́ти 157, пізна́є 157. 206. 302, пізнаєм 28, пізна́в 31, пізна́ла 313, пізна́ли 31. 78. 429, пізна́є 456.

Пізно ходила за водою 36.

Пі́та — поет, стара назва. Пі́ти в одах вихваляти войну 349.

Пі́ймáли (матір) 274.

Піп — дуже поширена стародавня назва Священика, і її вживає Шевченко. Без Попа ховають 48. Прийшли Попі з корогвами 6. Нехай Попі заспівають 37.

Пірнұв, виринає 141.

Пір'я летіло 70.

Пісеньку заспіваю 423.

Після — потім, по чому, з родовим: Після Пречистої в неділю та після першої Трохим старий сидів 238. Не знаю, що і після чого 230. Після великої Зими вернувся і Максим 349. Після великої зими москаль ту викопав криницю 489. Після Покрови вертався з Дону 491. Місц. після мене — літ. на мою думку.

Післязавтра неділя 239.

Пісок, Р. піску 224. На голому піску 543. А тут бур'ян, піскі 340. На пісках 327. На пісочку 141. 142. Зострінуться жовті піски 29. Шляхи, піски, горе 2. Літ. мн. піскі.

Піті, підү 7. 278. 399. 403. 412. 424, підеш 411, підé 39. 371. Ой підү я боса 399, пішóв 5. 13. 65. 170. 302. 370. 420, пішла 15. 108. 154. 228. 236. 449. 472, пішли 382. Пішли постіль слати 452. Місц. піду. Літ. підү, підеш, піде, підемо, підете, підуть.

Ціль по дієслові „піти” часом може бути зазначена й не дійменником: Пішла б же я утопилась 38. Піди лиш скрипку принеси 435.

Піч топоти 565.

Плавай, плавай, лебедонько 40. Літ. плавати і пливати.

Плакати за ким, рідко за кого, по кому; рос. над ким. Чайка скиглить літаючи, мов за дітьми

плаче 44. Вона й досі плаче та за козаками 329. Заплакала Милосерда неначе за Сином 329. Не раз довелось за титаря плакати 123. Не плакала б Матір Божа в Криму за Україну 327. Плакали по батькові 328. Ходили плакати над Іваном 399. Очі плачуть 32. Плач же, серце, плачте, очі 32. Див. **заплакати**.

Плám'я (арх.), О. пламенем 504. Див. **пóлум'я**.

Плáта. І всім людям помагала, і платі не брала 289. Треба лічить плату, зароблену плату 233.

Плач, Р. плачу 146. 144. 164. 179. 451 — плачу 164, О. плачем 159. Літ. плач, плачу́, плачém.

Плесті каблучку 559. Плетучі 543.

Плечé, Р. м. плечéй 533, плечýма 200. 285. 345. 369. 436. 532, плечмі 533, плечáми 229.

Плисті. Чи то плисти, чи то бресті 469. Пливе чóвен 142. Пливають 143. 404. 466. Плила за водою 273. Пливи, пливи, моя доню, Дніпром за водою 273. І зорі червоні, як перше пили́, попливуть і потім 56. Улиці пилили кров'ю 93. Пливи, пливи, моя доню 273.

Плòть — ц. сл. плòть, тіло. Плòть старечу усмиряй 334.

Плугáтар — працівник плугом. Плугатарі Н. мн. 301. Літ. плугáтар і плугáтир.

Пляшка. В гаю все покотом лежало — пляшкі і гості 316. Трошки в пляшечці отрути 476. Місц. фляшка.

По дуже часте в мові й має широке значення.

1. Зо знахідним визначає ціль дії: Чомусь

дівчина до броду по воду не ходить 418. Пішла по воду 537. Ідучи у яр по воду 549. Потяг по дрова в зелену діброву 354. У перетику ходила по горіхи, ходила по опеньки, ходила я по дрова 415. (Але „за” з орудним, див. **за**).

2. З давальним (місцевим) на означення ціни: Грали по шелягу за танець 369. По шелягу брали 371. По чому хліб і сіль по чім 245.

3. З давальним (місцевим) при прикметниках — займенниках: По-вашому 285. 348, по-нашому 58. 322. 382, по-своєму 145. 251. 379. По-давньому 378, по-німецькому 251, по-старому 378. Та не по їх стало 130.

Або з місцевим: По-молодечій будеш Богу молитися, а не по-чернечій 196. Літ. частіше: по-молодечому, по-чернечому.

Або форми на -ки: По-батьківськи научати 414. По-московськи так і чешуть 174. По-московськи лає 226. Скаже по-московськи 497. Цвенькати не вчили по-німецьки 174. Літ. частіше, по-батьківському, по-московському і т. ін.

4. З давальним на означення причинової послідовності („на основі чого”, „згідно з чим”): Суди мене Ти по Своїй волі 260. Поховали громадою як слід, по закону 6. По закону (продаєм людей) 246. По якому правдивому святому закону і землею, всім даною, і сердешним людом торгуєте 257. А все по закону 502. Дурня знать по походу 425. Тепер літ. звичайно: Поховали за законом, Суди за Своєю волею і т. ін. Див. **за** 9.

5. З місцевим для зазначення дальшого часу: Що ж діялось по Шведчині 328. По мові —

передмова 126. По мові, по мудрій раді розійшлись 570.

6. З давальним (в чол. роді на -у, -ю) для зазначення місця руху (але ці форми часто з російського впливу): Ой по горі ромен цвіте, долиною козак іде 527. Пішов шелест по діброві 5. Корови підуть по діброві 10. По діброві вітер виє, гуляє по полю 35. Повіє вітер по долині — пішла дібровою луна 9-10. А Ярема по додині ледве-ледве ходить 72. Заспіває козаченько, ходя по долині 36. Йдуть по долині 754. Піде собі зажурившись гаєм по долині 465. Помагаєш по землі ходити 262. В довгій рясі по келії старий чернець ходить 333. Ходив по келії 334. Неначе по лісу ходив 341. Гамалія по Скутарі, по пеклу гуляє 146. По пеклу гуляють 93. По Поділлю Гонта бенкетує 93. А надію вітер по полю розвіяв, хвиля морем рознесла 151. Розносить по жовтому полю 422. Блукає по світу 367. Блукав я по світу 324. Підете й ви по світу 292. Ходив по світу 353. Він буде по світу ходить 375. Пустив по світу з байстрюками 381. Розігнав дітей по світу 444. Шкандибаю по світу 66. Нехай по світу погуляє 194. Не дай по світу валяться 266. По світу блукають 300. А дівчину покриткою по світу пускає 410. По всьому світу розійшлись 566. По селах ходила 287. Лізе по стовбуру 4. По Тибру із-за гаю впливає 511. Пішов Кобзар по улиці 50. По улиці вітер віє, по улиці вдова шкандибає 403.

Але частіше для зазначення місця руху Шевченко вживає правдиво-української форми — орудного без „по” (берегом, городом, гаєм,

лісом, лугом, полем, селом, степом, улицею, шляхом, яром і т. ін.): Ой підú я не берегом-лугом 443. Сова летить лугами, берегами та нётрями, та глибокими ярами, та широкими степами, та байраками 162. Ой підú я не лугами і не берегами, а підú я не шляхами 403. Чи городом, чи то селом мете собі як помелом 421. Пішла луна гаєм 5. 85. 136. Піде луна гаєм 9. Піде темним гаєм 9. Гаєм ідуть старі гайдамаки 126. Чорнобрива дівчинонька, ходя гаєм, плаче 135. Луна гаєм гула 295. Ой підú я темним гаєм 412. Пливи Дніпром 273. Поплив Дністром 393. Тільки лісом загуло 27. Біга Катря боса лісом 30. Мандрували гайдамаки лісами, ярами 92. Свище полем завірюха 24. Котить полем 25. Вітер котить полем 55. Гуляй, буйний, полем 47. Доля ходить полем 54. Гуляй, вітре, полем 60. Буйні вітри полем рознесуть 72. Пішла полем 248. Підú я полем 322. Полем-степом ідучи 456. Пішла селом 19. Уночі селом ходить 159. Пішов степом сіромаха 125. Степом ідучи 177. Пішли степом 287. Підú я степом лугом 361. Степом чумаки проходять 431. Гуля Максим степами, лісами 83. Кров степами текла 90. Блукає чужими степами 134. А я повертала степами, тернами 282. А степами та шляхами чумаки на Дін пішли 290. Темними улицями поніс Гонта дітей своїх 120. Іде шляхом молодича 22. Ідуть шляхом чумаченьки 22. Пішла шляхом 23. Іде шляхом до Києва 31. Йде Залізник Чорним Шляхом 83. Бендерським шляхом уночі ішли цигани 276. Пішли шляхом 429. Вернулись москалики іншими шляхами 26. Ти-

ми шляхами ходив я та плакав 123. Раби тими шляхами позіходяться 526. Пішов собі темним яром 391. Тече вода яром 575. Розлилося степами, ярами 78.

7. У множині по „по” Шевченко ставить місцевий, а не арх. давальний: По сінях 86 (а не: по сіням). По горищах, по коморах, по льохах, усюди 93. Ударив по рваних 128. Хилялась по шинках, по станах, по чернечих переходах, по келіях 185. По струнах 194. По кутках 170. Розійшлися по трапезах 190. По болящих 288. По кунштिकाх 311. По жидах і панах 394. Бігали по улицах 159. Водили по улицах 185. По улицах 170. 349. 421. 550. По веселих селах 468. Скрізь по селах шибениці 28. По селах 114. 322. 369. 483. 484. По шиночках 460. По шинках 522. По нотах 579. У цих випадках у „Кобзарі” це по тільки на -ах, ях, ніколи рос. -ам, -ям.

8. В чоловічому та ніякому роді по „по” звичайно маємо в іменниках закінчення -у: по за́кону 6. 246 . 257. 502, по шматочку 239, по по́ходу 425, по шелягу 369. 371, по лісу 27. 341. 354, по світу 292. 324. 353. 367. 375. 381, по Тибру 511, по начальству 325, по пеклу 93. 146, по полю 35. 151. 422, по Поділлю 93.

І тільки два рази -ові: плакали по ба́тькові 328, Їхала Катерина в Канів по Дні́прові 215.

9. Подвоєння прийменника: По своїй по землі свою кров розлили 294.

Побáчиш світа 196. Побáчать 53. 75. 526.

Поблагослови́ла свого Ма́рка 236. Арх. благословила.

Побратися. Удвох ягнята пасли, а потім по-брались 229, — поженились.

Побудували Храми 569.

Пова́плений, — ц. сл. повапити — пофарбувати. Де власть великая? в склепах, в склепах поваплених 478.

Повезла́ 348, повезлі́ 371. 471.

Повеліти (арх.). Царя вам повелів ізбрать 389. Літ. звелів, наказав.

Повен чоґо. Повен Рим байстрят 186. Пливе чоґвен води поґвен 142.

Поверта́ти. А я повертала в Україну 282. Назад з возами скифи поверта́ли 516. Повернули у ліс 97. Гайдамаки попід яром з шляху повернули 100. Див. **вертати**.

Поверта́тися. Швидче повертайся 200. От я повертаюсь — аж кінь летить 171. Не барися, швидко повертайся 200. Літ. по верта́ти кого-що, по верта́тися самому.

Повз. Я ішла повз хатину 214. Місц. арх. мимо.

Пові́нен. А більше нічого не повинен знать 357.

Пові́с на короні 190. Самопал повис за плечима 200.

Пові́тись. Місяць хмарою пові́всь 326.

Пові́тий жидовою 151. Тьмою повітий 363. Якимсь листом голова повіта 171. Гори хмарами повіті 243.

Пові́нчатись із ким. З паном повінчалась 233.

Повміра́ли 496. Вони з холери повмірали 423. Старі зараня повмірали 463. Літ. повмирати.

По́води кинув 99. Веде коня за по́води 200.

Пово́лі рік минає 467. 473.

Повсиха́ли 299. 396.

Повстава́ти. Прокинулись ляшки-панки, та й не повставали 52.

Пога́ний 70. 100. 155. 172. 327. 553, пога́на 70. Пога́не серце 152, пога́ного 209, пога́них 68; поганше 397. Вимова — паґаний. З лат. *paganus* — мешканець села, неохрещений, злий.

Пога́нин. Ми не пога́ни 245.

Пога́нці пога́ні 218. Що вони, пога́нці, діють 307.

Поґа́няти. Чужі воли поґаняє, поґаняючи співає 176. Місц. поґоняти.

По́гань яка осталась 101.

Пога́снути. Поґасає каґанець козачий 110. Поґасає, — світла, діти! 109. Поґас місяць 61. Горіло світло, поґасало, поґасло 78. Поґас огонь 190. Огонь поґас 278. Пожар поґасили 182. Місц. потух.

Поґиба́ти. Де ти в світі поґиба́еш 206.

Поґна́ти. У лиман поґнало (мову) 144. Поґнало (козака) горе до моря жити 391. Під Оча́ков поґна́ли й Максима 494. Поґна́ли (козаків) на болото столицю робити 328.

Поґові́р 448. Щоб не було поґово́ру 117.

Поґуля́ння. Збірались на веселе поґуля́ння 336.

Поґуля́ти — розва́житись. Диві́теся: вийшла поґуляти 382. Ти, білолиций, по синьому небу вийдеш поґуляти 56. Ході́мо, серце, поґулять, ходім, Петрусю, в сад, в палати. Див. **гуляти**.

Подиві́вся Гус на Папу 189. На замчище подиві́всь 529. Подиві́сь 141. А подиві́ся та спи-

тай 481. Зірниця сходить — подивись 279. Подивіться 248. Див. **дивлюся**. Місц. подиві, диви.

Поділля, по Поділля 93.

Подлії раби 517.

Подружітися з ким. Якби ви з нами подружились 245. Літ. подружити кого з ким, подружитися самому з ким.

Подушка. Руки в подушку впилися 160. Місц. пóдушка.

Подякував за хліб і сіль і за науку добрим людям 490. Літ. подякувати кому (рос. кого) за що.

Поєднати. Сина з нею поєднать 433.

Пожар, пожару 359, на пожарі 60.

Пожаріще не вгасало 354. На тім пожаріщі 214. На пожаріщі небога згоріла 317.

Пожати. Як пшениченьку пожати 327. Пожнемó 537.

Поживеш 233. Див. **жити**. Місц. пожиеш.

Поживитись є чим 217.

Пожóвкля 395. Пожовкле листя 201. 266.

Поза валáми 339. 340, поза горою 340.

Позабірає 212. Літ. позабирати.

Позавчóра перед жидом гнувся 100. Позавчóра 112. 185. Місц. óноді, óногди.

Позад базáру 120. Пливе позад завзятий Гамалія 148.

Позасихáла кров 338.

Позáторік 371. Твою долю позáторік знала 39. Зайшла княжна позáторік 318. Позáторік заголили 403.

Позвáти. Чого мене позвáли 188. Літ. клікати і звати.

Позичати чого-що. Пшона позичáли 402. У Дніпра веселочка воду позичає 307. Позичать, та хто позичить 302. Півдинáрія позичив 530. Позич мені грошей 286.

Позіхóдяться докупи раби 527. Літ. частіше — посхóдяться.

Позóрище — публічний огляд, сором, позор. На позóрище ведуть 341. З позóрища у вечері у терми сховався цесар 515. Див. **зрище**.

Поз'їжáлись паничі 358. Літ. поз'їжджáлись.

Поїжáни, Н. м. 451. 452. Літ. поїжджáнин, -áни.

Показáти, покажú 179. Місц. покажу.

Покепкувати з кого. З вороженьків покепкую 50. Рос. форма — над ким.

Поки відьми ще літають, поки півні не співають, посвіти нам 4. Не дві ночі карі очі любо цілувала, поки слава на все село недобрая стала 13. Виспівує та щебече, поки місяць зійде, поки тії русáлоньки з Дніпра грітись вийдуть 7. Нехай він лютує, поки сам загине 9. А лихо ще буде-буде, поки заховать 132. Спи, гетьмане, поки встане правда на сім світі 152. Порадимось, посумуєм, поки сонце встане 163. Ходили, ходили, поки вночі, жалкуючи, хату запалили 346. Ходили, поки самі потруїлись 399. А поки я заробляю 419. Брати на панщину ходили, поки їм лоби поголили 480. Виглядять, аж поки його поженуть 508. Ходив, аж поки одурів 570. Місцевого „заки” або „нім” Шевченко не вживає.

Поки не. Буду ходить, буду любити, поки не загину 129. Буду вам співати, поки не загину 131. Гуляла-гуляла, аж поки не підтопталась

138. Любитимеш, небого, поки не загинеш 456. Гуляли б, поки не смеркає, поки мир божий не засне, поки з вечірньою зорьбою (у Ш. зорйою) не зійде місяць над горою, туман на лан не прожене 470. Мир палили, поки їх в саж не засадили 478. Довго таке творилося, поки не в Варшаві запанував 64. Див. **аж**.

Покінути кого, що. На кого покінув батька 11. Не покидай мене 521. Покінувши 393. Покінутий 264. Покінуте 355, покінутої 296. Слова лишати в „Кобзарі” нема. Див. **кинути**.

Покірний, покірних 185.

Покланялися 505, покланялись 249. 569.

Покій — спокій. Святий покой вам стерегти 475. Хто стерегтиме твій покой 476. З. покою 192. 379, в покій 259. Літ. спокій, місц. арх. рос. покій.

Покійна Марина 125. Для покойної 437. Псалтир читає над покойним 350. Літ. покійний.

Покойова панна 382 (тепер у літерат. мові покоївка).

Покотом лежали 49.

Покотьоло — кружок, круг. Мов покотьоло червоніє, крізь хмару сонце занялось 26.

Покрай — край, з родовим: Покрай улиць поспішали заспані дівчата 173.

Покритка, Р. м. покриток 381. Літ. покрітка.

Покрów (ц. сл.). З пожегу вкрадений покрów 246.

Покрówа. Після Покрówи 491. Рос. Покрówа.

Поламаю 434, поламались 402. Місц. поломаю.

Поле, О. полем 339. 567, в полі 19. 33. 50. 97. 155. 160. 163. 228. 263. 275. 294. 303. 328. 399. 409. 540, на полі 16. 21. 115. 126. 284. 304. 308. 332. 522, у полі 229. 307, в чистім полі 4. 50. 387. 398. 422, в чужім полі 8. 55, На полі вольнім 568, На добрім полі 257, На чужім полі 73. 317, На чужому полі 2. 121. 124. 125. 193. 249. 263. 391. 393, На нашому полі 447, На третьому полі 205, по полю 33. 35. 42. 151. 181, По жовтому полю 422. Місц. на полю.

Полечу 164. 388. 559. 562, полетімо 216, полетіть 406. Місц. полечу.

Полівана водою 298, політа 166, політо 171, Н. м. політи 164.

Полічили, що достали 32. Див. **лічити**.

Полкóвником 327, З. пане полкóвнику 68.

Полбжать отамана в новій хаті спати 448. Мене мати породила, нехрещену положила 3. В чужу землю положила 124. В труну положили 312. Положи свого ти сина в домовину 521. Літ. частіше покласти, рос. положить. Див. **класти**.

Полудень. До полудня та й зав'яне 36. До полудня плакав 360. Коло полудня в неділю 193. Коло полудня 561. Літ. полудень.

Полуднувать 540. Іди лишень полуднувать лагодь 195. Ходім лишень полуднувать 197. Полуднувать посадила 239.

Полум'ям повіє 165. Сховається в полум'ї 103. Руки гріла на самім полум'ї 277. Див. **плам'я**.

Получчали? Ба, де то 324. Див. **лучче**.

Полупанок — дрібний панок, що сильно чавили селян. А Данта старого полупанком нашим можна здивувать 328.

Польша 253, Польшу 218. 253. 429 (рідко Ш. писав і Польша). Літ. Польша, рос. Польша.

Помагати 221. 250. 498, помагаю 38, помагає 236. 244, помагала 288. 314, помагало 131. 139. 240, помагай 436, поміг 262. Місц. помагати.

Помарнілая пустиня 466.

Помикає старим паном 445. Рос. помыка́ть, укр. попихати, зневажати.

Поміж бур'янами 70, поміж возами 79, 87, поміж садами 421. Див. між.

Поміркувавши, взяв Єлєй 569.

Поміст, — дерев'яна підлога в хаті. А в нашого Галайді хата на помісті 126. Перевезти в хату на помісті 114.

Помолітися за кого. Богу помоливсь 326. Помолившись Богу 196. За тебе тихенько Богу помолюсь 486. Помолись за мене Богу 499.

Поморщити — зробити постолі з шкіри. Поморщила постолі 158. Поморщив добре постолі собі в дорогу 544.

Пом'янути. Мене в своїй молитві пом'яне 469, Його в своїх молитвах пом'яніте 512. І мене не забудьте пом'янути 270.

Понад — край чого великого, довгого. Понад шляхом 21. 32, понад Дніпром 5. 44, понад ставом 30. 157, понад морем 43, понад ним вітає 66, понад яром 100, понад темним гаєм 136, понад землею 165, понад берегами 247, понад

полем 305, понад водою 308, понад Дунаєм 562, Крадуся понад Уралом 340.

Коли що мале, то над: над столом.

Понадо мною полинула 521.

Понадвір'ю все нішпорить 497 (у Ш. понадвір'ю). Літ. понадвір'ю.

Понаддніпрянські села 528.

Понаставляли ті хвигури 224.

Понедужати. Дівчата аж понедужали за ним 372.

Понести — зачати дитину. Будь проклята мати, і день, і година, коли понесла 76.

Пор. Книга Йова 3. 3: Хай загине той день, що я в ньому родився, і та ніч, що сказала: „Зачавсь чоловік!” Див. привести. Див. ст. 14.

Понесла 465. 517, понеслось 504, понесли 305. 327. 335. 485. 505. 546. 566.

Понік старою буй-головою 325. Понікли голови козачі 331. Арх. і рос. поникнути, укр. похилитися.

Понурить голову 355. Стоїть собі, голову понурив 175. Укр. похнюпитися, рос. понурить.

Попанувати 449.

Попенко, Д. попенкові 428.

Попереду отаман веде, куди знає 34. Попереду Гамалія 145. Попереду поїзжани рушили в дорогу 452. І то лихо, — попереду знати, що нам в світі зустріне́ться 36. Гірше попереду знать 133. Кого будем попереду зятем звати 416.

Попід гаєм 23. 72. 73, попід горою 26. 101, попід дібровою 79, попід льбдом 30, попід мос-

том 573, по під небесами 83, по під тінню 41. 162. Літ. по під і під.

Попіл 124. 181. 190. 258. 279. 354. 422, в попелі 181.

Попливу́ть 56, поплив 11. 393. Поплив Дністром 393. Поплила́ 508.

Поплюндру́є усе добре 221.

Поповчіли чимало 474.

Попоїв я їх чимало 196.

Попоміряв (шлях на Московщину) і я колись, щоб його не мірять! 22.

Попомуштрую ось я тебе! 440.

Попросіти. Талану того попросили та тієї долі 391.

Попросту забула взяти 238. Літ. частіше просто, рідше попросту, рос. попросту.

Попрощ́алась з циганами 288. Попрощалось ясне сонце з чорною землею 325. Сивий попрощався з світом 333. Місц. попрощати кого.

Порá, на ту пору 1.

Стати на порі — дозріти до заміжжя. На порі Марія стала 532.

Порва́ти. Серце порване, побите 376. Кайдани порвіте 270.

Поринути — впірнути. В Дніпро поринула 274.

Поріг, на порозі 536, У порогах чи у порогу стояти — бути пониженим. Найми́чка у порогу 235. Став у порогу 242. На твоїм порогу 63. Виріс у порогу 65. Форма „у поро́гу” — це стара форма двійні, тепер — у порогах.

Порі́зніли нас 331.

Порося́, Н. м. поросята 359. 388.

Порося́ча кров 359.

Посади́ти, посажу́ 74. 424. 551, поса́жене 257. Літ. посаджу́, поса́жене.

Посеред лісу 217, посéред шляху 487. Літ. серед і посеред.

Посі́дити, посі́жу 567. Не посі́дить в хаті 497. Посі́дять 333. Літ. посі́джу.

Посі́дають 352, посі́дали 128. 224. 276. 356.

Посла́нець 106.

Пасла́ніє (ц. сл.) Ша́фарикові 181. Дружнєє посла́ніє 248. Хиба самому написати́ таки посла́ніє до себе 460. Літ. посла́ння.

Посла́в свитку 74. Літ. посла́ти і постелі́ти.

Посла́в сказати́ 104. За рушниками посла́ть 491. Посла́в 144. 285. 294. 297. 389. 471. 483. 518, посла́ла 156. 402, посла́ли 172. 237. 429, пошлѹ́ 228, пошлѹ́ 260, пошли́ 468. 558.

Послу́хати. Послу́ха, як кобзар співає 42. А я й послу́хав 520. Вийшла в садок, послу́хала 133.

Послу́хати чого-що. Послу́хати моря, що воно говорить 43. А ти, сину, послу́хаеш вісті 195.

Послу́хати ся кого: Матері послу́хався.

Посмі́шище ченцям 186. Посмі́шищем будеш в своїй хаті 438.

Посмі́ятися з кого. Ми з тебе посмі́ялись 246. Місц. рос. посмі́ятися над ким-чим.

Поставе́ць — посудина для пиття. Мед-горілку поставцем кружає 33.

Постина́ть малих дітей 531. Бодай кати їх постина́ли 367.

Пості́ль і постѐля. Прида́ни пості́ль пішли

слати 452. Постіль весело слала 560. Та й упала на постелю 137. Кровавими сльозами не раз постелю омочу 340.

Постривай лиш 391. Постривайте 136. Постривайте, все розкажу 35.

Стривати — чекати, стривати — зустрічати.

Потечé 250, потечуть 350. 356, потекла́ 144, потеклі́ 183.

Потім. Заспіває про тополю, а потім — „У гаю” 42. І зорі червоні, як перше плили, попливуть і потім 56. Мати спершу сміялася, потім бачить, що не жарти 132. Пограються, поки схоцуть, потім собі подивляться 143. Довго похажали, а потім цариця сіла 170. Удвох ягнята пасли, а потім побрались 229. Ішли, ішли, а потім стали 276. Постояла, а потім сіла 277. По селах ходила, потім схаменулась 287. Час минає, а потім крик, а потім гвалт 316. Ходив довгенько коло хати, а потім Богу помоливсь 326. Ходив по келії ходив, а потім сів 334. Аж тижень так собі нудила, а потім трути розвела 476.

Місц. „в і д т а к” ніколи нема, завжди потім.

Потону́ти. Не дав ти потонути нашій правді.

Пото́п буде 223. Місц. потопа.

Потопа́є 204, потопа́ли 204, потопа́в 1.

Місц. потапати.

Пото́птати жидівського й шляхетського трупу 406. Потопта́в 566. Місц. подоптати.

Потреблю́ твою красу 554. Ц. сл. з’ім, знищу.

Потро́ху 268. Гриз потро́ху 335. Потро́ху діти виростають 455.

Потро́хи. Уже потро́хи і минають 553. Літ. потро́ху і потро́хи.

Потруї́лись зіллям 399.

Потура́ти кому-чому. Гріхам великим потурає 316. Потурай ім, брате 43.

Потя́г (пішов) у Вільшану 68.

Похвала́ 513.

Похі́лий козак 294, верби похілі 325.

Ялинка при долині похили́лась 200. Як той явор над водою Степан похили́вся 199.

Похід, з походу 572. Дурня знать по походу 425.

Похова́ти. Тепер старого поховаю та буду жить собі 476. Вдову давно вже поховали 550. Похована 293. Див. **похоронити**.

Похожа́ю 176, похожа́є 153. 308. 362. 382. 445, похожа́ють 438, похожу́ 567. Літ. походжа-ти, походжу́. Місц. походжу.

Похóжий. Ми восени похóжі хоч капельку на Образ Божий 465.

Похорони́ли (арх. рос.). Мученика праведного де похоронили 90. Мене похорóнять на чужині і ці думи зо мною сховають 468. Див. **похова́ти**.

Поцілу́ю 130, поцілу́є 142, поцілува́в 141, поцілува́ла 321.

Поча́їв 202, у Поча́єві 476. 202.

Почимчикува́ти (швидко піти). На той світ до Бога почимчикуем 578.

Почну́ 431, почнемо́ 319.

Пошука́ю раю 165. Піду я дружи́ноньки по-

шукати 412. Пошукую свою долю 399. Пошукайте долі 57. Пошукай броду 109.

Правити. Ідуть править Панахиду над нашим гетьманом 430. Молебствіє править 414. Може радишся з панами, як править миром 480. Тризну править по Сціпіонах 513. Україну правили (Україною керували) 517. Див. **служити**.

Правий (ц. сл., справедливий). Осудять судом своїм правим 265.

Прати. Пішла сороченята прати 544. Мати на річці прала 544.

Прафос. А вас оддав своїм прафосам п'яним 578. Рос. профос, профост, а з нього укр. народне лайвIVE прохвост. Нім. старе profos — тюремний сторож, тюремник.

Пре — архаїчна ц. сл. приставка, визначає: надто, дуже, сильно. Часта в Шевченковій мові.

Пребезумний 259, арх.

Преблагий був муж на світі 496, ц. сл.

Преблагосклонний (арх.). До побитого оставсь преблагосклонним 518.

Превелѣбную громаду до купи скликали 413.

Предвічньому 580. Літ. предвічний.

Предковічні гори 164.

Предотѣча (ц. сл.). Святії Предотѣчі 566. Див. **провозвіститель**. Ц. сл. Предтѣча.

Презавзятий патріот 377.

Прездоробий. Здоровий - прездоробий 425.

Прекрасний краю 328.

Прелатів лава 188. Літ. прелат, місц. пралат.

Прелютий 560, прелютая 414.

Премудрого 565, премудрих 250.

Пренеповінний гуляв собі 475.

Пренепоробчая 474. Молодою, пренепорочною, святою 475. Красною пренепорочно-молодою 485.

Препоганий пізнав 31, препогане 372, препоганим 400, препоганих 504.

Преправедная Мати 531.

Препрославлений 530.

Пресвітлий Раю 531.

Прескорбная 507.

Преславний 538. 560. У славному - преславному місті 413. У тім місті преславному 427. У горі преславнім 425. Преславної 406, преславній 337. 414.

Прехоробшая 318, прехоробою 378.

Пречистая 520. Єдина, думо пречистая 192. Моя думо пречистая 381.

При. Не кидайте хоч ви мене при лихій годині 306.

Прибіралась 337. Дівчата хату прибірали 289. Літ. прибирати.

Приблуда князь 308. Позирає на приблуду 279. Із шведською приблудою 219.

Привезла 434.

Привести — породити дитину. Будь проклята мати, і день, і година, коли породила, на світ привела 76. Дитину — сина привела 504. Див. **понести**. Див. ст. 14.

Привік до всього я 359.

Привітають 392 — поздоровлять. Привітаю вас 306. А молодого привітаю 476. Ти їх привітаєш 247. Не привітає 2. 21. 73. 112. 229. Привіта 61. Дітей привітають 398. Внучку привітав 238. Словами привітала 314. Свого местника

святого привітала 452. Привітала 10. 321. 330, привітали 360. Привітали мене 378. Привітай 183. Привітайте русалоньку 273. Привітайте товариша 333. Див. **вітати**.

Приданин, приданка — гість на весіллі від молодого чи молодої. Придани постіль пішли слати. 452. За вихилями придан ніхто й не бачив. Співає, неначе п'яна, з приданок додому йдучи, молодиця 276.

Придбала зіллячка 39. Придбає сірома грошенят 343. 490.

Призьба. На призьбі вдвох собі сиділи 230. Мати сидить на призьбі коло хати 544.

Прийма 43, прийняла 503. 517, прийнялася 297.

Прийом (рос. приймання рекрутів). Вдовиного сина в прийом громада повезла 348. Повезли до прийому битими шляхами 155. Та й повезли з дому прямо до прийому 394. Повезли до прийому 401. 493.

Примиренному присняться і люди добрі 275.

Принаймні вкупі сумували 469.

Принамені (літ. принаймні). Або втопи принамені 390. Або сховатись під водою, або принамені розбить о стіну голову 475.

Принесті 564, принесу 284, принесла 365. 435. 455. 504. 505, принесло 234. 463. 560, принесли 322. 363. 509. 541. 570, принеси 435. Принесли води погожої з криниці 536.

Пріпічок, на пріпічку 433.

Приплила із Сиракуз 509. Галера приплила 513.

Присносуший — ц. сл. завждисуший. Ти,

Присносуший, завжди з нами, всюди з нами вітаєш 478. П р і с н о — ц. сл. завжди, рос. вимовою присно.

Прісок — жар. Давайте пріску 77.

Приспій його 334. Присплять лукаві 296.

Пристанище (арх. рос., укр. пристановище). Нема пристанища 368. Мені Господь пристанище 262.

Пристріт, пристріту 197.

Притоптаний барвінок 445.

Притча — арх., ц. сл.. алегорія, тут — поговор. Притчею стати 444. Притчею стане 500.

Приходжу 174. Літ. приходжу.

Прічет (оточення). Пан у себе з прічетом гуляє 377.

Причинний — кому эле спричинилося, зіпсутий, не сповна розуму, божевільний. Її сама не зна (бо причинна), що такеє робить 1.

Причина — зіпсуття, божевілля. Отаку то її причину ворожка зробила 4. Звідси „причипний” — божевільний.

Прічуд. Сон на прічуд дивний 162.

Прізвище 95, прізвища немає 95.

Часта жива не літ. вимова п р и з в и щ е.

Пріся бідная моя 484. Зо мною остались Данило та Пріся 483. Пріся, донечка моя 483. Прісею звалась 212. Місц. Пріся.

Про вживається по дієсловах, що визначають говорення: Про волю говорять 33. Усе думаю про його 458. Думу про чеха святого, про славного Гуса 183. Згадайте про мене, про мою Мар'яну 131. Про волю згадувать 378. Не мені про тее знать 422. Щоб про неї люди знали 374.

Про сліпого кінчає 211. Питать тебе про тебе 411. Про Київ питали 237. Про його спитати 203. Ніхто про матір не спита 26. Хто про долю, про недолю, як я, розпитає 112. Розпитає про лютеє горе 113. Про Україну розмовляють 59. Про долю скаже 18. Хто скаже про Галайду 113. Якби розказать про одного магната 328. Розказує про весілля 211. Розказав про Коліївщину 123. Кобзарі нам розказали про войни і чвари, про тяжкеє лихоліття, про лютий кари 328. Слава про царицю 542. Стала слава про тую вдову 448. Ось слухай про Максима 497. Про Богдана співати 222. Про вашу долю співать 57. Заспіває про Чалого 41. Про Україну співає 62. Співа про Богдана 224. Про неї співають 52. Про своє все й співають, яка про це знає 127. Заспівають про лицаря 470. Про невольника співав 206. Співали про досвітки 127. Про Україну мені заспівай 11. Співай про Січ, про могили 45. Про неї і пісню проклали 349. Щось шепочуть про отруту 411. Див. місц. арх. **о, об.**

Як хочете, про мене 391. Переголили про запас 477. А про тебе, щебетухо, (нехай би Польща) і досі б стояла 218.

Провожать 516. Як провозжала сина мати 6. Тричі наймичку у Київ Катря провозжала, і в четвертий провела небогу 238. І чехи Гуса провозжали. Літ. проваждати, проваждити.

Провозвіститель — провісник, Предтеча. Стяли Провозвістителя Месії 539. Див. **Предтеча.**

Проганяє 290. І все на світі проженуть 340. Літ. проганяти, місц. прогоняти.

Прозябати (ц. сл., рос.). Вони, кажуть вам, прозябають, або по вашому ростуть 348.

Рос., ц. сл. прозябати, укр. животіти.

Проїзжачих у двір закликає 236. На прикмету проїзжачим 351. Літ. проїжджий.

Прокляну 323, прокленеш 265, проклина 30, прокленуть 365. 572, прокляла 396. І навіки прокленетесь своїми синами 250. Проклятий 68. 189, проклята 76, проклятуці 219. Літ. прокляну і проклену, проклятий.

Пролітих 244.

Пронесла 551. 527, пронеслась 514, пронеслі 503. Літа марне пронеслись 418. Пронеслися 423.

Пропадє молитва 467.

Проробк. Нехай пророка (= пророків), нехай усіх нас розпинає 513.

Проробчество збулось 541, ц. сл., укр. пророчтво.

Просіти чого. Пішла вона до сусідів поради просити 154. Прошу 356. 391. Місц. про́шу.

Просієш надо мною 192. Просіяло 310.

Просохли 343. 401.

Простати. Через Балкани простали ми в Україну 208. Літ. простувати — іти просто, ближчою дорогою.

Простому 186, прости́х 477. — прости́х 246. 364. Літ. прости́й, рос. прости́й.

Простіти кому або кого. Прости сироту 2. Прости мене 242. 291. Прости мені... нехай тебе Бог прощає 18.

Просто йшли 520. Погуляти просто 378.

Против лише з родовим: Против ночі Маковія 79. Не розкажу против ночі 76. Против Хри-

ста 188. Тут дав Бог мені близнята якраз против Спаса 282. Літ. прот и частіше, арх. прот и в. Місц. протів.

Протоптаний шлях 256.

Прохати чого. Поради прохати 48.

Літ. частіше про х а т и, рідше просити.

Прохожала села 288. Літ. проходжати.

Процвіла 272. 527, процвітеш 525, процвіти 525.

Прочитати. За мою грішну душу Псалтир прочитали 407.

Прощати кому що. Научайтесь ворогам прощати 395. Ідучи прощатись 476. Я прощаю, що ви католики 122. Я прощаю 283. 291. 352. Хай тебе Бог прощає 18. Прощай, світе, прощай, земле 162. Прощай же ти, моя нене 163. Прощай, убогий Кос - Ара́ле, прощай же, друже 465. Вороги, прощайте 165. — Місц. пращати.

Прощаюся я з землею 162. Прощаюся я з нею 165. Прощалась 39. Прощалася при долині 337. Місц. пращатися.

Проява. Найшовсь таки якийсь проява 518.

Пря (ц. сл., дискусія, сварка). Чи на прю по-звали 188. Чи нам на прю з Тобою стати 243.

Псалом той 45. Псалом новий 264. Псалом співаючи ступив 514. Воспою Псалмом тихим, новим 258. Одузив Псалмом 364. Воспою Псалмом 532.

Псалтир читає 350. Святий Псалтир 497. Псалтир читали 407.

Псар, Н. м. псарі 187. 385. 576, Д. м. псарям 244.

Птаство 390.

Пта́ха. Щоб не втікла тая пта́ха 187. Тих птах 362. Літ. птах і пта́ха.

Пта́шечка тихне 319. Виглянь же, пта́шко 72. 265.

Пугу — умовлений крик запорожців. Пугу, пугу! привітайте, святі ченці, товариша з Лугу 333.

Пудер — арх., пудра, якою військові посипали собі волосся. Кирило з старшинами пудром обсипались 208. Літ. пудра.

Пускати. А дівчину покриткою по світу пускає 410.

Пусті́ня заворушилася 166. Помарнілася пустиня 466. Пустиня вми́та 526. Звір в пустині 431. Нове — пустеля, його в „Кобзарі” нема.

Пустота́. Туман та пустота́ 165.

Пустува́ти. Настуся усами страшенними сивими пустує 433.

Пу́то, мн. пу́та. Закувавши в пута 552. Сидять в путах арестанти 451. Взяли Петруся молодого та в го́род в путах одвезли, в кайдани добре закували 477. Див. **кайдани**.

Путь, — арх., рос. чол. роду, укр. літературне ж. р. І не стане на путь злого 257. Путем терновим розійшлись 548. Літ. путь, пугттю.

Пучі́на (вир, безодня, арх.). В німецькій пучині не дав ти потону́ти 183.

Пшонó 108, пшона 402. 483.

П'я́вки, п'явки! 174.

П'я́ний 323. 364. 395. 505. 529, п'яного 523 — п'яного 377, п'яна 508. Літ. п'яний.

Р

Радесенька 537.

Ради — для, з родовим: Ради страху 203. За-співаєм проби ради 224.

Радий чому. Голоду раді 313. Літ. радий.

Радишся з панами 480.

Радість 560 — радість 548, без радості 453, З. радосте 503. Зн. м. радості 312. Літ. радість.

Раз, Р. разу 169, сто раз 440, разів зо два 128. Разóчок 239. Ясень раз-у-раз скрипів 1.

Разом. Всі троє разом заридали 200. Див. **вкупі**. Літ. разóm.

Рай, з раю 161. 180. 250. 290. 364. 382. 454. 577, З. раю 113. 152. 192. 531. 535, М. раем 479, М. у-в раї 162. 230. 288. 289. 363. 515. 529, У тім раї 164. 481, В тім раї 471, В хаті як у раї 153, У Святому Раї 185, В такім раї 230, У нашім раї 454. 480, Ми в раї пекло розвели 480, В твоім раї 535, В свойому раї 568; в раю 93. 129. 145. 546, у раю 180. 464. 479. 580, В твоім раю 471, В святому тихому раю 532, В раю веселому 577, У тім раю 321 (рима: згадаю), У світлому раю 498.

Ралець — дарунок, привітання. Кликнув в море на ралець 147. Ходімо на ралець 579.

Ранній. Раннюю 413, ранньою 163. Ранше буду 441 (у Дом. літературне: раньше).

Рагища стругали 255.

Ратовать 450. Ратуї мене, ратуї 475 (у Дом.: рятувать). Літ. рятувати.

Ребро, Р. мн. ребер 253.

Рев, реву 552.

Ревізія (перегляд). Щоб ви сьогодні, сей же час, ви на ревізію у гóрод ішли 539.

Ревностно (арх., запопадливо) заходимось царів любить 367.

Ревті. Ревуть собі і ревтнуть 125. Ревучий 269.

Регот 315. 506. Літ. регіт, реготу. А мати ре-гóчеться 222.

Реестер 95.

Ремінь 252, Р. ременю 544.

Республіку зробіть 390.

Ретязь — ц. сл. шнур, ланцюг. Який би ре-тязь ще сплести? 559.

Решітка (арх. рос. решетка - рѣшетка, гра-ти). І до решітки на вікні привик я трохи 300. Із-за решóтки визирали 318. За решóткою за-давить 306. Літ. гра́ти.

Рибалка — рибак або птах - рибак: Пливають собі та співають, рибалка літає 34.

Ридати (арх. ридати — гірко плакати). По-плакала стара мати та й стала ридати 157. Я ри-даю як згадаю 254. Молюся, плачу і ридаю 531. Чого серце плаче, ридає, кричить 178. Плаче старий та ридає 206. 419. Гетьман старий ридає 414. Нишком над ними ридала 57. Кричала, ри-дала 206. А мати плакала, ридала 384. Див. **го-лосити**.

Різа (арх. Різа, церковна одіж Духовен-ства). В ясных Різах 290.

Рим, з Ріму 515.

Рімляни 251, римлян 515. 559.

Ріфма. А я сумуючи списав (оповідання) та

рйфму нйщечком додав 488. Рос. рйфма, лйт. рйма.

Рйштувати — лагодити, приготовляти. Рештувати вози в далеку дорогу 578. Лйт. рйштувати.

Рйвня. Найду тобі рйвню 153.

Рйд, Р. рйду 62. 135. 141. 368. 468. 572, З. рйде 578.

Рйдёнъка — зменшена форма вйд рйдня: Саул прочумався та й ну свою рйдёнъку хрестить 571.

Рйдний син 115. Рйдного немає 62. Рйдного брата 206. Рйдної дитини 137. Мйц. рйдний.

Рйдня. Єлисавета була якась рйдня їм 545. Будеш панською рйднею 383. А сам Настусю пйдждава, щоб з нею собй зробитися рйднею 432.

Рйзнійлись брати 561.

Рйзниця. Из рйзницй святої вивезли тйла 516. Гуртом в рйзницю привела 514. Продасть в рйзницй москалевй 180. Мов у рйзницй кров потекла 513.

Рйч 16. 489. Не до речй 85. I гич не до речй 438. В речях 478.

Рйчка. Кйнь басує, от-от рйчку от-от перескочить 171. Розлили з рйчку крови 218. Мати на рйчцй (на Нилй) прала 544. Рйчечка 465. Лйт. часте рйчка, хоч би й велика; арх. рйка, рос. река.

Рйбйти, роблю 459. 460, робйтиму 472. 514, робйтймеш 475, робйте 268. Мйц. рйблю.

Рйботяга всього надбав 393.

Рйботящй у наймах вйрйс сирота 490. Рйботящйм рукам, рйботящйм умам 558.

Рйбчйм головам 557.

Рйдзйнки, з рйдзйнок 212.

Родйти. Хлйбець не рожав 313, — не родив.

Рожёвий 17. 198, рожёвая 378, рожёву 270 — рожёвую 446, рожёвйм 525. 532. 577, рожёвою 446, Н. м. рожёвйй 57. 167. 209.

Розбйть о стйну голову 475. Лйт. розбйтй що об.

Розйб'е 257, розйб'ють 340, розбйтй 338.

Розбййник 256.

Розвестй огонь 455. 456.

Розганье вйн їм тугу 41.

Роздавйти. Польща впала та й вас роздавйла 253.

Роздйлла, на роздйлли 389. 520, по роздйлли 465.

Роз'едйнйла сем'ю слав'ян 182.

Розйбгати — розвйати. Мое веселйе украв, в степу на тирсй розйбгав 560.

Розйбралй ножй 88.

Розйв'еться барвйнок 152.

Розйгнати 440, розйгнав 444, розйгналы 425.

Розййшлось 380, розййшлыся 125 — розййшлысь 177. 469.

Розйллётся червонеє море крови 190.

Розйпнеш 359, розйпнешся 554, розйпнуть 431. 527. 555.

Розйрвати 157, розйрвётся 97. 268, розйрвав 186, розйрвуть 555.

Розйслала 307.

Розламати 225. Мйц. розломаты. Див. ламаты.

Розмовляти 551, розмовля 42. 43, розмовляють 163. Буду знёву розмовляты 342. Мйц. розмавляты.

Рознесло́ 354, рознесли́ 323. 551.
Розпліта́ла 312, розпліта́й 312, розпліта́е 464.
Розпу́ття, на розпу́тті 353. Арх., літ. роздо-
ріжжя.
Розрі́знили (нас) люди горди́ї 401.
Розу́м, розу́му 461. 578.
Розхри́стана 140. 142. 158. Місц. розхристана.
Рома́н сей читала 426.
Роме́н (рос. Ромні́). Сулу в Ромні загатила
219. Книжечок в Ромні накупила 311. Журнал
купив в Ромні 344.
Розкажу́ 281. 482. Розкаже по-нашому про
свої гетьмани 58. Місц. розкажу.
Розко́шний кра́ю 328.
Розпита́ю шлях на Московщину 22.
Розпізна́ли 346.
Розп'я́тий за нас Син Божий 501. Твого́
Розп'ятого Сина 503. Літ. розп'я́тий.
Розто́птана змія 461.
Розтрі́пати. Коси, мов русалка, розтріпала
434.
Роса́, з росі́, ро́су. А внук, ко́су несе в ро́-
су 33.
Рот 460, з ро́ту 140, в ро́ті 34.
Руда́ (кров). Рудою весілля вмилося 358—
359. Засівали і рудою поливали 150.
Руйнува́ти. Тайну руйнувати 64.
Рука́в, мн. рука́ва 458, рукавча́та 311.
Руна, див. луна.
Руча́тись. За се не руча́юсь 127.
Руче́нята, Н. м. 66. 67. 141. 231. 458. 528.
Рушникі́ подавані 336.
Ря́дом. Старий батько іде ря́дом 200.

Ря́са (верхня одіж Духовенства, старосл.
раса). Покотились із очей на рясу сльози 334.
В довгій рясі по келії старий чернець ходить 333.

С

Савао́ф 326. 565. Ц. сл. Савао́фъ. Старо-гебр.
Савао́т — Господь Сил Небесних, Господь
Небесного Війська.

Сага́ — затока. Над Дніпровою саго́ю стоїть
явір над водою 563.

Сад. Ходімо в сад 473, Даеш ти, Господи Єди-
ний, сади́ панам 471. А в са́ді, в своїм веселім вер-
тограді 363. Гуляв собі в саду́ 476. Над Вавило-
ном, над його са́дами 56. В садах кохалися 330.
В літ. мові частіше — садок, для вищого стилю
— сад.

Садок. Вийшла в садок 133. Пішла в садок
136. Садочок 304. 319. 343. 372. 373. 393. 400. 432.
436. 464. В садочку 464. 567, У садочку 311 351.
373. У-в темному садочку 528. 296. По садочку
15. 132. 210. 281. 433. Див. сад. У літ. мові „са-
док”, хочби й великий, пор. річка.

Саж (хлівчик для відгодування свиней). А де
оті (непрості люди), невже в сажах годує хам
собі на сало 478. За нас, сердечних, мир палили,
поки їх в саж не засадили 478.

Сажа́є 297. Літ. саджає.

Салда́т — хто служить у війську. Чи не ба-
чив москаля-салдата 158. Сина в салда́ти поза-
торік заголили 403. Див. моска́ль. Літ. солда́т.

Сам. Не сам один, — толокою 498. Тяжко
мені косити само́му оці думи 453. Ніхто не спи-

тає, самá собі знає 36. Не пускають саму мене 400. Самó серце знає 36. — У са́мому серці 179. У са́мому тому журналі 344. Дулю дати благоволять під са́мую пику 169. Са́мо так у нас горить маяк 461. Н. м. самі 71. 256. 399. 563. 572 — самі 510. 561. Самій один-однісенький сидить собі у бур'яні 547. Див. **один, одна**. Літ. самі і самі.

Самойлович дурний 428.

Самóтній 318. 567, самóтню 376.

Сановіто (старосл. сановитий, рос. сановитий, важний, сан — звання). Максим сановіто прибереться у неділю 498.

Са́ни, О. саньмі 352.

Сараціна воювать 128.

Сау́л сердега одурів 570.

Свекрóвонька 194.

Свиня́. Перелізе ще живе в свиню́ 477. З. свіне 68, О. свинію 481.

Свій, сво́го 402. 416 — сво́йбо 508, на сво́єму 562 — в сво́йому 568, сво́єї 209. 404, з сво́єю 521. Ой я свого чоловіка в дорогу послала 402. Я на шлях невеселая виходила чумаченька свого зустрічати 416. Нащо ти несеш на легкому крилі своєму хановські стріли на моє єдине ладо й його вої? 562. Тяжко, тату, із сво́єї хати в сусіди прохатись 209. І я живу, і надо мною з своєю Божою красбо́ю гориш ти 521. Якби я не друкував своїх „Гайдамаків” 126. Благословіть дітей своїх 254. Див. **мій**.

Сві́т, Р. світа 143. 178. 196. 210. 221. 297. 404. 507 — світу 78. 135. 301. 341. 386. 446. 452. 476. До світа упилася 218. Од світу до світу 378. На

край світа 465. Д. світові 312, З. світе 148. 160. 298. 534. М. в світі 36. 57. 209. 289, на світі 310. На широ́кім світі 61. 149. Літ. сві́т, зо світу, на світі.

По світу. Шкандибаю по світу 66. Нехай по світу погуляє 194. Не дай по світу валятись 266. Підете й ви по світу 292. По світу блукають 300. Блукав я по світу 324. Ходив по світу 353. Він буде по світу ходить 375. Пустив по світу з байстрюками 381. Розігнав дітей по світу 444. А дівчину покриткою по світу пускає 410. Слава стала б по всьому світу 542. По всьому світу розійшлись 566.

Світа́є 163. На дворі світа́є 61. Вже світа́є 97. І світа́є, і смеркає 157. Світа́ло 341.

Сві́тло — огонь, лампа. І вимете, і виміє, і сві́тло засвітить (у хаті) 179.

Сві́точ (арх. свѣтичь, рос. свѣточь — огонь, факел). І засвітив сві́точ правди 182.

Свод (рос., звід, склепіння). Треба свóди розламати 225.

Своя во́ля ваша злая 553. Своя во́ля — сваво́ля.

Сво́лок немитий 445.

Святе́шний бурнус пряде́ 532. Літ. святко́вий.

Свя́тий дуже часте слово Шевченкової мови, з широким застосуванням. Див. вище ст. 11.

Свя́то. Велике Свя́то в Україні 89. Темно всюди, як у будень, а Свя́то чимале 146. В неділю або в Свя́то 351. Наступає Свя́то 430. Велике Свя́то 508.

Свя́чений (ніж) виймає і свяченим коле йо-

му 121. Завтра вночі у Чигрині свячений доста-
ну 74. Гонта з свяченим гуляв 123.

Себелюб. Не минали себелюби, та все жал-
кували 346.

Сéбто, бачили 180.

Седмиця (ст. сл. „седмица” тиждень). Ле-
жала седмиці з три 318.

Сей, ся, се, ст. сл. сь, си, се; ц. сл. сей, ся, се.
Літ. цей, ця, це, цьогó, цієї або цєї, цьому́, цій.
Множина: ці, цих, ціми.

С е й — це ближчий до нас по місцю чи ча-
су, а т о й — дальший, і Шевченко, за духом
нашої мови, виразно це розрізняє. Напр.: Тяж-
ко мені сиротою на сім світі жити 32. Люблю
тебе й на тім світі, як на сім любила 130. Я лю-
била його на сім світі, й на тім світі любитиму
192. Ото дочка по сім боці, по тім боці — мати
137. Пор. сюди — туди.

С е й 57. 122. 432. Поплив Дністром на сей
бік 393. Безславному тяжко сей світ покидати
57. Як сей неук 395. Сей рік 556. Ся (ослиця)
542. Ся рада 347. Де се ти зоріла? 74. Що се ти
говориш 75. За се не ручаюсь 127. Що се таке
131. 223. Хто се, хто се по сім боці 137. Чого се
ви раді 168. Хто ж се такий 171. Давно се дія-
лось 193. Що се йому стало 197. Чого се ти пла-
чеш 197. На яку се 217. Що ж се таке 277. Се не
марá, моя се мати і сестра, моя се відьма 277.
Се вже вранці 284. Бо се було б диво 313. Чи се
коли сподіється (станеться) 342. Недавно се бу-
ло 381. Такої як се 408. Що ж се зробилося
з старим, чого зрадів оце 459. Се я, се ж мóло-

дість моя 462. Хто се 479. Се не казка 489. Се
в перший раз 493. Се Бог судить 526. Який се
гость 535. Поки те да се 579.

Сьогó 365. 425 — сьогó 178. Ось на тобі сьó-
го дива 39. Випий трошки сього зілля 39. Пі-
шов козак з сього світа 178.

Сю ніч мандрую 72. Сю ніч погуляєш 82. Сю
ніч зареве 92. А сю ніч уп'ється 92. Сю ніч бу-
дуть 220. Розказував про сю криницю 488.

Вміла мати брови дати, карі оченята, та не
вміла на сім світі щастя-долі дати 16. Щоб
грішної на сім світі люди не займали 19. От
таке то на сім світі роблять людям люди 20. Чи
довго їй одинокій на сім світі жити 38. Його на
сім світі ніхто не прийма 43. Пекло йому на сім
світі, а на тім 52. Згадайте хтонебудь її на сім
світі 57. Може ще раз вони на сім світі зустрі-
нуться 76. Нехай на сім світі мене за вас пока-
рає 122. Не знала, як треба на сім світі жить 131.
Те лихо знаю, бодай на сім світі ніколи не знать
131. Отаке то бува на сім світі 132. Нема в мене
роду, нема долі на сім світі 141. Спи, гетьмане,
поки встане правда на сім світі 152. Нащо ж
мене Бог поставив цвітом на сім світі 272. На-
робите слави, злої слави на сім світі, а на тім . . .
275. Осталась на сім світі 284. Вже мене осуди-
ли на сім світі 287. Ти ще будеш покутувать
гріхи на сім світі 317. Такі то темні діла тво-
ряться нишком на сім світі 348. Не знатиме, де
дітись на сім широкім вольнім світі 463. От яке
твориться на сім світі 493. Подай їй долю на
сім світі 527. Вираз „на сім світі” визначає: на
нашому світі, на теперішньому світі.

Коли ми зійдемося знову на сій зубожений землі 319. 557.

Сі святі гори 325. Ці дива 552. Див. **оцей, цей.**

Сей же час. Щоб ви сей же час на ревізію ішли 539. Літ. зараз.

Сейми, сеймики ревіли. Місц. сойм.

Селище, мн. селища 368.

Селó 323. Уночі селом ходить 158. В селі 20. 293. 312. 369. 462. В чужім селі 138. У нашому селі 302. В тому Господньому селі 308. В селі 313. У тім хорошому селі 396. В однім отім селі 396. В селі убогим 463. В селі тому 489. Н. м. села 193. 233. 397. 456.

Семикрати (арх.) перелите 524. Місц. семи-кратно.

Семиліток син 343.

Семип'яденний самопал 200.

Сем'я 301. 359, сем'ю 182, з сем'єю 31. 191. М. в сем'ї 263 (Шевченко писав і сім'я: симья). Літ. сім'я.

Сенат, Д. сенатові 531.

Сенатор, Н. м. сенатори 510. Літ. сенатори.

Сердега Ярема 92. Поплакав сердега 73. У-пав сердега 77. Сердега міркує 392. За струг, сердега, не береться 533. Саул сердега одурів 570.

Сердешна мати 420. Свічечку, сердешний, становить 232. Сердешним людом 257. А в нас сердешна опочила 318. Сини сердешної України 252. Сердешну Україну 328. А сердешне (дитя) неначе благає 231. Заступали сердешну волю 244.

Сердітий на панів 380.

Серезжки. Ой надію я серезжки 407. Місц. кўльки, кóвтки.

Сэрце 34. 305, Д. сэрцю 331. 342. 472. Сэрце-ві не потурай 334. Сэрцем 182. 531. В сэрці 160. 162. 267. 199. 259. 476. 479, у сэрці 230. 524. У сá-мому сэрці 179. В сáмім сэрці 202. 479.

Сестра́, З. сестро 361, Р. м. сестер 510. Літ. сестра́, сестри́, сестру́, моя сестро, мн. сестри, сестёр.

Сивенький 324.

Сидіти 236. 508, сижу́ 277. 500, сидів 193. 238, сиділа 215. 279. 384, сиділи 230. 263. 349. 369. Отак сидя в кінці стола, міркую, гадаю 61. Сина забавляв, на призьбі сидя (цебто сидячи) 544. Над сином сидя задрімала 522. Сидючи 5 — сідючи 41. 429, сідай 195. 280. 345, сядьмо 128, сівши 484, сідаячи 420. Літ. сиджу́. Місц. седіти.

Сизокрілий 73. Орли ви сизокрілі 462.

Сикёр — ц. сл. хлібний напій. Раби принесли і кінву доброго сикёру 363.

Син, Д. сінові 155. 158. 295. 544, З. сїну 26. 59. 149. 196. 206. 228. 356. 475. 482 — Сїне Божий 246 — сїночку 200. 228. 242. 483, Н. м. сині 261, Р. м. синів 229.

Синій 92. 308. 434, сїнього 96. 560, сїньому 56. 60. 204, сїня 142, сїня 391, сїньої 204, сїню 140, сїньою 273, сїне море 7. 11. 33. 34. 143. 144. 172. 204. 250. 446, сїне небо 319, сїнеє 393, сїне - голубий 434, сїнього моря 143. Місц. сїний.

Синóпа і Синóп. Не в Синопу поїдемо 34. Синóпом галушки варили 252.

Сіпати. Ой сип сирівець 109. Літ. воду чи молоко лити, борщ сипати.

Сиракúзи, із Сиракúз 509.

Сир - Дар'я, в Сир - Дарью 464.

Сирівéць — хлібний квас. Ой сип сирівéць 109.

Сиротá. Ярема, сиротá убогий 65. 357. Багатий сивий сирота 201. У наймах виріс сиротá 490. З малім сиротóю 15. З чорнобрівим сиротóю 400. Р. м. сиріт 182 — сиріт 331. 345 — сирот 555. Сирітку 432. Літ. сиротá, сироті, мн. сироти. сиріт, сиротам, сиротами.

Сйтий чим. Ми малім сйті 245.

Сибір, рос. ж. р., укр. ч. р. Одна Сибір неісходіма 245. Ганнуся на Сибір пішла 302. Воно (серце) тебе в Сибір водило 334. Тут Сибір була колись 499. У Сибірі 354. На Сибірі опинився 499. Літ. Сибір, з Сибіру, Сибірові, Сибіром, в Сибіру і в Сибірі.

Сільце поставив 390.

Сіни 309. 484, в-у сінях 539. 544.

Сірісінький сіряк 346.

Сіріч, ст. сл. сирѣчь, цебто. А сіріч . . . як би вам сказати? 353.

Сіро́ма. Придбав сіро́ма грошенят 343. 490. Ти другом сіромі стала 519.

Сіромáха заплакав 73. 177. Пішов степом сіромáха 125. Стоїть собі сіромáха 175. Сидить собі сіромáха 193. Вийшов сіромáха 351. Стрепену́вся сіромáха 391. В іншого сіромáхи 193. Тяжко йому, сіромáсі 99.

Сісти, сіда́ти. Сіла мовчки на дзиглику 170.

Січ, на Січі 252.

Сія́ть красо́ю 318. Будеш сія́ть 56. Сонце сія 11. Сонечко сіяе 488. Сіяе 528. 534. 549, сіяв 326. 503. 536, сіяла 520. Сіяло сонце 230. Сонечко сіяло 320. Зорі сіяли 123.

Скаже́ний гукає 175.

Скажу́ 281. 348, скажіте 406. 477, сказа́вши 379. Місц. скажу.

Ска́ла і скéля. Неначе темная скала 512. Гай, гай, море грай, реви, скéлі ламай 144.

Скалі́чені старі ноги 157. Помарніла, скалі́чила 157.

Скве́рний (ст. сл. скверний — нечистий) гаде 326. Не скверніте 250.

Скі́петр (ц. сл. скипетр) 570.

Скі́рти гниють 313.

Скі́пка — тріска. Погралися чорні хвилі, та й скі́пок не стало 143.

Склеп — підземелля, погреб, але не крамниця. В пана у кайданах у склепу́ конає 97. Тільки у Скутарі, в склепу́, не дримають козаки-сердеги 145. В склепу́ глибокім замуруй 557. В склепи глибокі не муруй 557. Де власть велика? в склепах, в склепах поваплених 478. Місц. склеп — це крамниця.

Скорб (ц. сл. скорбь — печаль). Скорби забувати 259. Скорбні́ літа 330.

Скрі́пку принеси 435. А ти вже й скрі́пку принесла́ 435. Налагожує скрипку 436. Місце́ве як слово множинне: Грати на скрипках.

Скрéгіт 564.

Скута́рі. Реве гарматами Скутара 146. Ой при́хав Гамалія аж у ту Скута́ру 147. Скута́р, мов пекло те, палає 147. І Скута́р дримає 145.

Скучати — сильно сумувати. Так ворожка поробила, щоб менше скучала!

Рос. с к у ч а т ь — від нероблення, укр. с к у ч а т и — від печалі.

Славити. В добрі одпочили, сла́вля Господа 259. Місц. славіти.

Слав'яни́не З. 183, Н. м. слав'яни 127. 183, Р. м. слав'ян 145. 182. Літ. слов'янин, слов'яни.

Сла́ти — посилати. До царівни б рада слать старости 235.

Сла́ти — стеліти. Прида́ни постіль пішли слати 452. Постіль весело слала 560. У голови гори сла́ла 252. Барвінок слався, розстилався 566.

Слід, Р. сліду 30. 66. 110. 141. 165. 266. 295. 302. 308. 397. 422. 517. 529. Слідко́м 549.

Сло́во. Нема слов 467. Літ. — нема слів.

Служіти Панахіду за Петра 430. Див. **правити**.

Слу́хай дзвона 334. Верба слуха соловейка 72. Кобзаря слуха 96. Не слухала Катерина ні батька ні неньки 13. Не слухала моїх речей, то її послухай 17.

Слухня́ная доля 154. Слухняная збо́ре 378.

Случа́й, Р. случаю 424. Бог-зна колишні́ї случа́ї в душі свої́й перебіраю 376. Невесели́ї случа́ї 423. — Арх. і рос. случáй, укр. віпадо́к.

Сльоза́, сльозу́ 51. 474, сльозо́ю 139. 500, мн. сльо́зи 30. 42. 56. 240. 325. 467. 478, Р. м. слі́з 25. 234. 259. 331. 469. 560 — сльоз 244. 300. 359. 423. 467, сльоза́ми 45. 48. 60. 180. 228. 234. 235. 243. 247. 273. 275. 293. 297. 329. 394 — слі́зьми 164. 166. 357 — слі́зьми 380 — сльоза́ми 467. 468.

469. 480. 509. 560. Слізони́ки 132. Літ. сльоза́, сльозі́, сльозо́ю; мн. сльо́зи, слі́з, сльоза́м, слі́зьми.

Смердя́чий 577. Маслак смердячий 515. Смердя́чого гною 249. В багні смердячому 359. Літ. смердя́чий і смердю́чий.

Смерка́ти стало 384. Вже смерка́е 192. Благо́гаю Бога, щоб смеркало 341.

Смерка́ється 25. 216. Смеркло́ся 168. Не зчу́лися, як смеркло́ся 199. І смеркло́сь 452. Смеркало́ся 101.

У літ. мові смерка́ти або смеркатися — рівноживані форми.

Сме́рть, сме́рті 341. Покарав його́ Госпо́дь не сме́ртю 374 (арх., укр. смертю).

Смі́ливий. Козацтво смі́ливе літає 147. Літ. смі́ливий.

Смі́тник, по смі́тнику 444. Літ. смі́тнік, на смі́тнику́.

Смі́ятися з кого, арх. над ким, кому, на що. З тебе смі́ятися будуть 236. Стережі́тесь, дівча́точка, смі́ятись з нерівні́ 371. З тебе смі́ятись 411. Будуть з мене молодого козаки смі́ятись 447. Сміє́ться з неї́ 133. З його́ й сміє́ться 268. Смію́ться з Украї́ни 227. Чи з тебе смі́явся 55.

Архаї́чні фо́рми. Сміє́шся, батечку, над нами 480. Нехай не сміє́ться надо мною 273. Над нею, молодою, поганець сміє́ться 419. Москалі смію́ться над вами 13. Смію́ться люди надо мною 388. Смія́лися над ним 433.

Щоб не смі́ялись на обі́рванці́в 126. На наші́ сльози смію́чись 479.

І нам стали смі́ятися 263. Вороги смію́ться

ій 16. Літ. мова тільки: сміятися з кого, з чого.

Смутній іде, невеселий 91. Козак смутний ходить 409. Смутно-сумно позирає 533. Літ. смутній.

Смушіву шапочку 458.

Сніг, в снігу 51. 62. 165. 295. 329, по снігу 388, Н. м. сніга 334. — Літ. мн. снігі.

Соба́ка чол. роду, але в Шевченка за рос. все жін. Собака стара 450. Пропадаю, мов соба́ка 499. Ані півня, ні собаки 91. Панської собаки 357. Стара соба́ко 87. Собаки де-де загавкають 77. На розпуттях собаки 98. Осталися діти та собаки 98. Мов собаки кругом стали 190. І собаки не кусали москаля Максима 351. Щоб собак дражила 456. Цькують його собаками 409. Уже й собаками цькували 384. Див. **пес**.

У літ. мові слово **с о б а к а** тільки ч. р. Слово „пес” рідке.

Собі, як давальний т. зв. „етичний”, частий у Шевченка, бо він частий і в народній мові. Буде собі московкою 13. Стане собі під калину 14. Пливуть собі та співають 34. Стануть собі, обіймуться 36. Сама собі знає 37. Сяде собі, заспіває 41. Нехай собі ллються 53. Люби собі, кого знаєш 55. Сидить собі в хуторі 80. Іде собі 96. Ревуть собі і ревтимуть 125. Стоїть собі серед неба 132. Лежить собі на пісочку 141. Без весельця пливе собі 143. Потім собі подивляться 143. А братія мовчить собі 161. Стоять собі 163. Один собі заночую 165. Сидить собі сіромаха 193. Удвох собі жили 229. Нишком собі молилася 287. Аби собі ходило 280. Сидить собі коло пустки 304. Ще молоді собі були 308. Так собі

якось жилось 368. Пішов собі 370. А він собі гуляє 372. Пішли собі в покої 382. Мете собі 421. Піде собі сліпця водить 456. Сивоусий собі неборак 481. Я собі звернулось 481. Отож вони собі ідуть 537. 539.

Согрішають 441 (арх.). Тяжко согрішила 214. Літ. згрішила.

Солов'ї́ко 162. 301. 326. Верба слуха солов'ї́ка 72. А Карпові (привезла) солов'ї́ка 239. У Ш. звичайно „соловейко”. Літ. солов'ї́, солов'я́, солов'ю́, мн. солов'ї́. Місц. солові́й, соловія́, мн. солові́ї.

Сон, сном 380. 522.

Сонце 34. 325, сонечко 324. 354.

Сором 235. 238. 370, без — од соромá 138. 139. 373 — соромá 444. Пор. арх. **стид**. Літ. сором, сорому і соромá.

Соромитися, не соромся 86.

Соромітна, нехай їй лихо 349.

Сорочка, в сорочці 193. 238, в сорочках 322. Сорочечку до зносу носить 313. Сороченя 539. Пішла сороченята прати 544.

Сотворити (арх.). Такеє то сотворитьсá 499. Літ. створити, арх. сотворити.

Сохну 88, сохне 384. 387. 419. Сохне вона, як квіточка 37. Сохнуть дрібні сльози 9. Сохла і мовчала 38. Сохли 111. Місц. схнути, схну, схне, схнуть.

Сохрань (арх.) Боже 239. Літ. бороні́ Боже.

Соцький (нижчий служачий Волосного управління). А сам пішов співаючи соцькому сказати 374. Де соцький 372.

Спас — Свято Переображення Господнього

6 (19) серпня. Тут дав Бог мені близнята якраз против Спáса 282.

Спасі́бі 58. 235. 372. Спасибі вам, мої квіти, за слово ласка́ве 128.

Спати, сплять 78. 421. Спа́тоньки 446. А правда наша п'яна спить 243. А Медуза в шинку з старцями п'яна спить 508.

Спе́ршу сміялася 132. Див. **перш**.

Спис. І на спис похилився 295. — Не стреміли б списи в стрісі 327. Літ. спис, спіса́.

Спита́ти кого про що. Хіба спитать, спитать про Оксану 99. Треба Ма́рка самого спитать 235. Ніхто про матір на сміх не спита́ 26. Спита чорну го́ру 43. Люди серця не питають 12. Я спитав таки сусіду про Ганнусю 302. Спита́й сине море, воно знає 7. Спита́й Бога 40. Спита́йте тоді себе 252.

Співа. Тепер йому, мабу́ть, не до неї, не до співи 120. Це Шевченкі́в новотві́р, див. ст. 28.

Співа́ть чого і що. Співають тобі думу 56. Старий кобзар „Ісуса” співає 31. „Гриця” дівчина співає 61. Співа́ 36. 43. 58. Не співають веселої в далекій неволі 264. Співа́тиму 84. Ось що він співав 84. Співав би свої думи 468. Ще треті півні не співали 1. Поки півні не співали 39. Треті півні співа́ли 295. Співа́й, яку знаєш, співа́й якунебу́дь 83. Співу́ча 277.

Спітка́ло 425. Що се таке Мар'яну спітка́ло 131. Спітка́ється 21. Спітка́лося 12. Спітка́лось 138. 268.

Спліта́ю 465.

Сплюндрува́ти. Все, все сплюндрова́но 545.

Сповива́й 231, спові́та 216. 231.

Спода́р — господар. Кленуть Давида сподаря 362. За Нерона сподаря́ 504. Та вже такого сподаря́ 552. Літ. господа́р.

Сподіва́тися чого. Смерті сподіва́тись 341. Смерті сподіваю́сь 490. Йде князь сподіваний 367. Не жди сподіваної волі 523.

Споді́ятися — учинитися, статися. Чи се коли сподіе́ться 342. Отаке то споді́ялось 492.

Споконві́ку 243. Од споконві́ку 340.

Спо́мини. Зобгав тобі поему на спо́мини 488. Літ. спомин і спогад.

Спо́чїну 22. Спо́чїнем трохи 344. Не спочине ніколи він 497. Спо́чївши 554.

Спра́вді не так 57. 198. 438.

Спра́вив одержу 343.

Спроста́ таки своїх байстрят з десятків у год подержить до Хреста 377.

Спу́щу медведя 286.

Срамота́ (арх. рос.). Покрив еси срамотою свої люди 259. Літ. со́ром.

Срамо́тня (арх.) година 254. Срамо́тні співи 215.

Срі́бло-злото́ 74. 208.

Став, ста́ву 30, на ставу́ 448, ста́вом 481. До ставка́ 140. Ставо́чок 296.

Стано́вить свічку 232.

Ста́рець — прошак. Сліпий ста́рець сумуючи співає 62. Розкидав з долею лихою, мов п'яний ста́рець торбинки 323. Виймає гроші і не лічить, неначе ста́рцеві дає 530. Батько й мати одцурались й чужі не приймають, старці навіть цураються 164. Старці тебе цураються 456. Нарікала, говорила, а сама в старці пішла 304. Стар-

ців закликають на обіди 346. Ну лиш іншу, старче Божий 85.

Старець (ст. сл. і рос. старець — старий, особливо монах). І старець тяжко заривав, ходив по келії, ходив 334. О старче праведний 538. Частіше старій.

Старечий. Плоть старечу усмиряй 334.

Старій 355. 397, старого 151. 476, старої 193. Зброю старій виніс із комори 199. Старий промовляє 197. Старому байдуже 197. — Я стар чоловік 414. Я стар був, немощен 483.

Старіюся в чужій хаті 401. Старіюся 402. Літ. старітися і старіти.

Старина (ц. сл. старина, старовина). Співай про старину 46.

Старість. Покинь хоч на старість 317.

Стародавній. Стародавню Січ розруйнували 125.

Староденний Кóрсунь сумує 88.

Староста, Р. м. старостів 137. 207.

Стати вимагає по собі йменника в оруднім відмінку, а прикметника в відмінку назовнім: Притчею стати 445. І на диво серед поля тополею стала 41. Аж трупом стала 277. Наймичкою тобі стану 28. Покриткою стала 28. Покриткою стала 292. Не тією стала 310. Я зозулею вже стала 388. Ти другом, братом і сестрою сіромі стала 519. Щоб усі слав'яне стали добрими братами 183. Наймичкою тобі я стану 28. Той мені дружиною стане 408. Хто стане святим хранителем твоїм 485. Притчею стане 500.

Не та вже я стала 240. Ти не та, не та тепер, Маріє, стала 537. Тепер все письменне стало 62.

Багаччі стали 346. Неначе стане молодий 459.

З того часу стала невесела 314. Я стала стара баба 277. Не тією стала 310.

„Стати” з прийменником за: Хто за дитину стане 229. Йому я стану за дитину 533.

„Стати” в значенні: спинитися, осісти, забракнути, почати: Прийшла в Київ, не спочила, у міщанки стала 237. Та й духу не стало 215. Не стало сили 474. Смеркати стало 384.

Статися — трапитися. Диво дивнее сталося на світі 175. Трохи не сталося отак 392. Ох, якби то сталося 249. Отаке то чудо сталося 427.

Стеблo. До стеблa все погоріло 346.

Стéжечка 296, стéжечку 402. 417.

Стеліти. Стéляться слова на папері 397.

Степ ч. р. (рос. ж. р.). Р. стéпу 121. 125. 269. 406. 461. 461. 465, в стéпу 11. 35. 40. 42. 133. 151. 177. 247. 335. 341. 354. 395. 409. 416. 448. 461. 520. 570 — у стéпу 406 — на стéпу 133, по стéпу 572. На стéпу козачім, на тім стéпу 44. В стéпу безкраім 60. Степ широкий, край веселий. Літ. ч. р. степ, стéпу, по стéпу, о стéпе, на степу: мн. степі, степів, степам.

Степáн 194, Р. Степáна 201, З. Степáне 195, з Степáном 63. 194. 429. З. Степáночку 197. 206. Місц. Степанá, Степанóм. Ц. сл. Стефáн.

Стерегті чого й що. 101. 187. 475. Буде святий покой ваш стерегти 475. А вам треба стерегтись, стерегтись та й дуже, стережіться ж 276. Орляк стереже 148. Стерегтіся 476. Стережітьесь сміятись з нерівні 371. Арх. місцеве стеречі. Але „берегти” тільки що, а не чого. Див. **боронити**.

Стерня, в стерні 472.

Стид (арх.) наш перед нами 259. Стид на тебе понеслі 335. Див. **сором**.

Стинати. Сокира ліс стинала 354. Див. **стіяти**, **рубати**.

Стіха. 412. 488. Пливуть собі стиха 466. А рію мугикав стиха 475.

Стіл, із-за столá 240, по столу́ 69, на столі 369. Сидить батько кінець стола 16. — Літ. стіл, столá і стóлу, до стóлу, столу́ і столóві, на столі; мн. столі́, столів.

Сто, із стомá 167.

Стодóла (ц. сл. стодóла). Корчма тліє з стодóлою 100. Літ. частіше клу́н я.

Стократ (арх., сто раз). Розіб'ють на стократ серце 340. Місц. з польського стокрот.

Столітній, столітні́ очі 123.

Стоптана 48. Неначе стоптана трава 331. Місц. здоптана.

Сторіка (сто рік разом). І потече сторіками кров у сине море 250.

Сторона́, з трьох сторон 217, на сторóнці 55. Літ. Р. м. сторін.

Стóрож 385, О. стóрожем 377.

Сторóжа. Стоять собі, мов сторóжа 163.

Сторóнні люди 227.

Стóя — це стоячи. Не співає чорнобрива, стоя під вербою 37. Ляхі задумалися стоя 77. Черниця, стоя коло неї, зажурилась 112. А Яріна дає зброю, на порозі стоя 200. Я чув, як стоя під вербою, тихенько дівчина співала 375. Матрос, на вахті стоя, журився 375. Літ. стóячи. Пор. ходя.

Страдала вона 381.

Страх — дуже, сильно. Страх як любила 426. Аж страх погано у тім хорошому селі 326. Погано дуже, страх погано 396. Страх хороша була 471. А генерал був страх багатий 471. Р. стра́ху 123. 203. М. в страху́.

Страшенними сивими усами пустує 433.

Страшний Суд 166. Страшніми 543. Літ. страшній.

Стреляти, підстрелено 496. Літ. стріляти і стреля́ти. Старосл. стрѣляти і стреляти.

Стреміти — виставати, стирчати. Не стреміли б списи в стрісі 327. По західніх говірках створилося місцеве слово: стреміти — намагатися до чого, рос. стремі́ться.

Стрепену́в шкурою 144. Літ. стрепену́ти і стрепену́тися.

Стрі́га — острижена за втрату дівочого вінка. Розказує, як стригою ходила 292. Очіпок ключчям вимощала, щоб не знать було, що стрі́га 284.

Стрива́ти — ждати. Стривай лишень 231. Стривай же 139.

Стрімгла́в — стрімголов, рос. стремглав. На Хресті стрімгла́в повісили Святого 507.

Стрі́ха, на стрісі 307, в стрісі 327.

Стріча́ти свою Ганну 238.

Стрі́чка. Розплітали коси та стрі́чки знімали 385. А тій стьо́жку, тій стрі́чку купили 458.

Струг тесляр покине 532.

Сту́жа — рос., хóлод. Повиступала од стужі кров 277.

Стялі Провозвістителя Мессії 539. Див. **сти-нати**.

Стьожка. Тій стьожку, тій стрічку купила 458.

Субóтов 222, в Суботові 429. Летіли через Суботове 211. Літ. Субóтів.

Судіти. Не нам діла Твої судіть 243. Судить великій діла 186. За що мене судять 189. Суді землі 261.

Суеслóв (ст. сл. суеслов, марномов). Суеслóви, лицеміри 246. О суеслóви 502.

Суетá (ст. сл. суета, марнота). Ми не суетá 524.

Сумувáли 469.

Сурмá. Вийгравали сурми-труби 336.

Сусід ч. р. У сусіда 181. У сусіда виростала 357. Р. м. сусідів 154.

Сусіда ч. р. Зелений сад сусіди 363. Я спитав сусіду 302. Ж. р.: Багата сусідонька 410.

Су́щий (ц. сл. суший — існуючий). До всіх в Україні суших 248.

Схі́мник — чернець, що прийняв другий, більший ступінь чернецтва — схиму, затворник. Сповідаетесь у схимника 380.

Схід, схід сонця. Якби знала, до схід сонця була б утопила 17. До схід сонця умийся сльозами 24. Заплачеш до схід сонця 40. До схід сонця Умань затопили 116. Рано до схід сонця 149. До схід сонця воду брала 153. До схід сонечка рушали 336. До схід сонця у Хвáстові хлоп'ята гуляли 405. Помолились на схід сонця 32. — До схóду сонця 537. 541. 544.

Схопі́лися білєсенькі 216. Місц. схóпитись.

Схороні́ти (арх., рос., укр. заховати, сховати). Чого вони там шукають, що там схоронили 150.

Схоті́ти. Пограються, поки схóчуть 143.

Сцілю́щая. Пустиня, сцілющою водою вми-та 526. З водою цілющою, живущою 179.

Сюдí-туди 142. Ходи сюді 94. Ідіть сюди 194. 206. С ю ди — ближче, т у ди — далі. Пор. сей - той.

Сяє 3. 10. 5.5 65. 325, сяють 66. 72. 366. Сяють Храми Божі 360.

Сьогóдня 436. 439. 539 — сьогóдні 5. 74. 99. 224. Літ. сьогóдні.

Сьóмий 373, по сьóмому 547. Місц. сémий.

-ся і -сь в дієслівних закінченнях у Шевченковій мові вживаються зовсім вільно, залежно від ритму вірша. Така сама воля цих **-ся і -сь** панує в мові живій народній, звідки вона і в Шевченка. Граматично й історично панує закінчення **-ся**, але воно — особливо в словах довгих — легко й дуже часто скорочується на **-сь**.

Ось жмут прикладів, які показують, як легко **-ся** переходить у Шевченка на **-сь**. Пішла, вми-лась, напилася 39. Хрестітесь, дівчата, хрестіте-ся! 275. Озовітеся, озовітеся! 275. А вам треба стерегтися, стерегтися та й дуже 276. Дивлюсь, дивлюся, помолюся 501. І бились день, і другий билися 561. Додому гнулися, журились 561. І сотні ін. таких прикладів.

Т

Та—і. Реве та стогне Дніпр широкий 1. Сиділи лірники та грали 369. Такий хороший та багатий 372. Слава та голос 375.

Місц. „а”: Брат а сестра, в літ. не вживається.

Плеонастичне (ніби зайве) „та”: Отам вона й досі плаче та за козаками 329. Почорніло я, зелене, та за вашу волю 412. У неділеньку та ранесенько 416. Повій, вітре, та з Великого Лугу 143. Стару вдову до обозу та й не допускали 156.

Та й: Марія встала та й пішла 537. В тебе дочка чорнобрива та ще й не єдина 14. А то возьме та ще й прочитає Апостола 495. Літ. та й, а не тай.

Тáбор — оббз. Научає в тáбор не ховатись 200. Літ. тáбір. Див. оббз.

Такі найшовсь якийсь проява 518.

Талáн (ст. сл. талантъ). Талáн - долю слали 153. Талáн-долю та весілля з воску виливала 203. От і талáн, от і доля 321. І неталан наш і талан — все од Бога 392. Нема долі, нема талану 56. Р. талану 393. 464, З. талáне 228.

Тáнець 369. У танець вітає 370. Р. м. тáнців 105. Літ. тáнець, танок.

Танцювáти, танцювáли 369. 371. Лихо танцювáло 33. Ніколи — місц. гуляти.

Татáри 186. 203. 428.

Тáто, З. тáту 117. 195. 206. 209. 283. 402. 435; З. тáточку 197. 207. 283.

Твар (ст. сл. тварь, створіння). Лихую твар такую 381. Творять добро твáрям земнородним 263.

Тверд́иня (ст. сл. твердиня, фортеця, зáмок). Од споконвіку і донині ховалась од людей пустиня, а ми таки її знайшли, уже й тверд́ині поробили 340. По тім боці твердиня й дзвіниця 171.

Тв́ій, тво́його 503. 532. 551. Літ. твогó, тво́ему.

Творі́тель (ст. сл. Творитель, Творець). Хвалу́ Творі́телю неслó 577.

Творі́ти (ст. сл. творити). Таке творіть 450. Таки́ діла́ ми творимó 480. Добра чимало вони творили на землі 478. Нема добро творящого (арх., ц. сл.) 260. Діла творя́ться 348. Кругом тебе творі́лося, росло 577.

Текті́, текучи 560.

Телéнь. І всі уряд поставали, ніби без'язики, ані телéнь 169 (ні звука).

Темний — сліпий. А може я темний, нічого не бачу 11.

Тепер (цього часу, латинське *nunc*). Тепер же йди, подивися 39. Йдете в люди, а там тепер все письменне стало 62. Ти не та, не та тепер, Маріє, стала 537.

А „з á р а з” — це негайно, *statim*. Див. **зараз**.

Терно́вий. Путем терно́вим розійшлись 548.

Терпíти, терплію 352. 461.

Тесля́р (пор. тесáти; ст. сл. тесла — сокира). Тесля́р 532. 538. 532, тесляра́ 532.

-ти і **-ть** в закінченні дієйменників в українській мові від глибокої давнини вживаються однаково. У давнину в дієйменниках панувало закінчення **-ти**, як граматичне й історичне, але

рано воно стало скорочуватись, як ненаголошене, на **-ть**, і цей процес скорочення з бігом часу все збільшувався. І дійшло до того, що в мові російській запанувала скорочена форма **-ть**, а в мові українській вона дуже часта.

У „Кобзарі” Шевченка скорочене закінчення **-ть** дуже часте, але часте й повне **-ти**. Ось трохи прикладів: Їдем різать, палить, братів визволяти! 144. Що тут робить? Треба торбу брати! 156. Ні їсти, ні пити, нічого не хоче 197. Чи жать, чи не жать, а сіяти треба 197. І т. ін.

Українська літературна мова дієменники на **-ти** ся часто скорочує на **-ти** сь, але не на **-ть** ся, бо це живий русизм. Цей русизм у „Кобзарі” дуже частий. Напр.: Не так серце любить, щоб з ким поділіться 3. Ходімо гріться! 3. Нема куди прихилиться 54.

Літературна мова знає головні форми: поділитись, грітись і т. ін. Цебто, скорочується тільки **-ся** на **-сь**, а **-ти** позостається незмінним.

Тим часом із діброви виїжає 5.

Тин, Р. тину 419. 432. 434.

Тиняючи на чужині 355. Пішла тинятись під тинню 549. Літ. тинятися.

Тірса — рослина „ковиль”. Жита похились, де тирса шуміла 44. Вітер нагинає тірсу на полі 126.

Тиск нарбоду 503.

Тітар (ц. сл. ктиторъ: будівничий) 72, тітара 372.

Титарівна 370. 572, Д. титарівні 370. 371, титарівну 369, З. титарівно 370.

Тітла (ст. сл. титьла, знак скорочення святих імен). Не минайте ані тітли, ніже тії коми 252.

Тихенький 559. Тихенько 79. 287. 351. 358. 533. 539. 546. За сивого, багатого тихенько єднала 37. Тихенько заплаче 65. Горить огонь тихенько 537. Тихесенько 61. 73. 90. 134. 137. 229. 307. 339. 469.

Тихенько дівчина співала 375. Місц. тіхонько.

У малий райочок мій з-під тиха - тиха підкрадешся, наробиш лиха 567.

Тік, на току 346.

Тілько 153. 193 (форми „тільки” у Шевченка нема). Літ. тільки.

Тітка привезла 434.

Тіяра. Кардинали в'ються круг тіари 187. Літ. тіяра.

Тка́ти. Тка́лись рушники 304.

Тма, мна — склади в ц. сл. букварі, буквар. Дечому навчили: тма, мна знаю 62.

Товари́ство 333. 448. Місц. това́риство.

Това́риша понесем 177. Привітайте товариша з Лу́гу 333. З. това́ришу 5.

Тов́питися. Аж потіють та товпляться 169.

Товстий. До пана товсто́го 129.

Того плаче, що поради не подала мати 327. Чого зрадів оце? Того́, що, бачите, подумав 459. Рида того́, що сирота 487.

У реченнях з „того-що” в західніх говорах панує місц. форма „того-бо”: Того плаче, бо поради не подала мати.

Тоді 7. 13. 131. 208. 249. 417. Але Шевченко завжди писав по-місцевому „тойді”.

Той, та, те — це дальший, пізніший, а се й, с я, с е чи цей, ця, це — ближчий, за часом раніший. По тім боці (= там) моя доля, по сім боці (= тут) горе 40. Ото дочка по сім боці (= тут, ближче), по тім боці (= там, далі) — мати 137. Люблю тебе й на тім світі (= там, на Небі), як на сім (на землі, тут) любила 130. Любила його на сім світі (тут, на землі), й на тім світі (там, на Небі) любитиму 192. Долгоденствіє їм на сім світі (на землі), на тім (на Небі) Рай Небесний пошли 558.

Ось іще на все це приклади. Хвиля на той беріг козака виносить 391. Поплив би на той бік — човна не дають 11. Я поїду недалеко, а на той рік я до вас приїду 198. На той рік знову за своє 302. А що взяли на той світ з собою 171. Будем вкупочці уранці на той світ літати 297. На той світ тихий перейти, на той світ тихий принести 564. На той світ до Бога почимчикуєм 578. Сторбжа стане з того світу 87. Я вам з того світа серцем усміхнусь 131. А ви до мене з того світу прийшли 386. Злая доля може по тім боці плаче 11. На край світа, в Московщині, по тім боці моря 16. Рибалонька кучерявий мліє на тім боці 140. Випливає з води мати, сяде по тім боці, мовчки дивиться на сей бік 142. У туркені, по тім боці, хата на помості 144. По тім боці твердиня й дзвіниця 171. Пекло йому на сім світі, а на тім . . . 52. Душа жива, а може їй легше буде на тім світі 56. Наробите слави, злої слави на сім світі, а на тім . . . 275. І на тім світі тебе

не забудуть 411. А я й досі караюся і каратись буду й на тім світі 496.

Посходила т а я рута 424. Р. тії 47. 49. 234. 252. 304. 323. 360. 363. 423. 424. 456, Тії мови 133. 146, Води тії подати 421, Тії хатиночки 479; тієї 123. 391. 397. 403. 455; тую 144. 179. 252. 416. 452, Спустили Івана у ту яму глибокою 416. О. тією 179. 310. 398. Собак отруїла тію (у Доманицького тою) клятою водою 213.

Літ. той, та, те, тогó, тієї, томú, тій, тим, тією, на тім — на тóму, мн. ті, тих, тим, тїми.

Те реве, те виє 188. А у вдови одним одно (дитя), та й те як билина 155. І все то те зеленіє 163. Усе те заснуло 170. І все те бачив, все те знаю 250. І в мене те лихо, нащо б те згадувать 255. Перед ним опинилось те, що співало 276. А поки те буде 319. Небо і те помарніло 320. Чи те воно тоді було 323. І все те, все те радує очі 325. І все те лихо од Бога 328. Чи то на те Божа воля 336. На те літо 357. Село те 378. Та й те сказати 380. Одно дитя було та й те пропало 383. Довелось мені заїхати у те найкращее село, у те, де мати повивала 396. Вилає за те і за те 456. І все то те по добрій волі 461. Все те 577. Богові теє розказати 89. За теє диво 330. Ой не п'ється теє пиво 405. І все то, все то в Україні 326. А то б догодила 332. На собак тощо міняють 292. — Мн. тії 7. 31. 124. 191. 399. 418. 573. Літ. тут скрізь те, місьцеве то.

Той, та, те ніби член (articl) постпозиційний (по йменнику). Може зорю переліг той 157. Крадуся понад Уралом, неначе злодій той 340. Неначе вóрон той, летячи про непогоду людям

кряче, так я 383. Хоч огонь той розвести 456. Одинокий, мов гора та на полі чорніє Колізей той серед Риму 515. Пішла у Назарет той до вдовиці 545. Як роса та до схід сонця, покапали сльози 19. Було, мов жабу ту, на списі спряжем дитину на огні 359. Скута́р, мов пекло те, палає 147.

Поміж іменником і членом - займенником є ще слово: Огонь небесний той погас 462.

Препозитивне (по йменнику) місце займенника, з повною втратою вказівною характеру: Згину як той лист на сонці 55. Як той явір над водою, Степан похилився 199. Стала на все село слава, не так слава, як той поговір 448. Принаймні вкупі сумували, згадавши той веселий край, і Дніпр той дужий круторогий, і молодеє тее горе, і молодий той грішний рай 469. Ти вітаеш, як у того Ну́ми тая німфа Еге́рія 192. А гусяра того Давида трохи не вбив 571. Жіночка як та краля 392. Як та га́лич поле крила — ченці повалили до Констанцу 187. Виступили з-за Лима́ну з турками татари, мов та га́лич, вкрили Україну та й клюють 428. Заплачу як тая дитина 11. Як тая дитина 199. 291. І заплавав Дорошенко, як тая дитина 428. Нічо́го кращого немає, як тая мати молодая 454. Вигляне, як тая квіточка з роси, як тее сонечко з-за хмари 490. Чистою красобо́ю, як тая лілія, цвіло 524. Як те море біле поле 27. Кругом поле, як те море шиroke, синіє 35. А із Братства те бурсацтво мовчки виглядає 332. Отаке то чудо у тім місті преславному, у тій Вільні сталось 427. Кругом хвилі, як ті гори 34.

Отож, українська народня мова знає здавна ніби недорозвинений член той, та, те, з сильною утратою вказівної сили.

Тойді див. **тоді**.

Тону́ти. Пани дивитись будуть, як мужики тонутимуть 223.

Топі́ти піч 565.

Топо́ля шумить 60. Хілиться топо́ля 133. Як тополя серед поля 138. Мов тополя виростає 312. Топо́лю високою 417. Рядок топо́ль 432. Дві топо́лі 398.

Топта́ти. Чому́ не то́пчуть 377. Бур'ян топта́ла 159. Стежечку топта́ла 402. Не топтали люди 8. Не топчіте святого зако́на 256. Місц. доптати.

Торбинкі Н. м. 323, О. м. торбинка́ми 31. 3 торбами 391.

Торг, Р. то́ргу 447.

Торгува́ти. Де лучче торгува́ть 196.

Торі́к покинув 2. Купив торі́к 344.

Торі́шний, торі́шню 39.

То́шо. На собак тощо міняють 292.

Тра́питися. Спитаю у ченця, як тра́питися 403. Трапляється часом, тихенько заплаче 65. І так трапляється на світі 290. Так отак то трапляється в світі 393. І це трапляється між нами 394. Місц. тра́фитися.

Трапéза — ц. сл. їжа, їдальня. Розійшлися по трапезах і трапезували 190.

Трахте́йров 323, Над Трахте́йровим 323.

Тре́ба з дієменником у безпідметовому реченні: Треба коло його піклуватись 233. Трохи треба подождать 435. Треба лічить плату, зароблену плату 233. Тре́ба піти у наймити 196.

Трѣтій 39. 91. 203. 222. 407. 431. 482. 510. 561. Трѣтя дума 215. Трѣтяя дума 179. Трете 337. 358. Трете літо 288. Третьому 205. 308. Вип'ю третю 108. Трьомá 289. Трїчі 238. — Місц. третій, трета, трете.

Три шляхи широкиї докупи зійшлися 229.

Три сестри старі дівували 217.

Три брати 299. Три годи минули 371. Два-три года (рима: шкода) 194. Три злота пропила 216. Див. **два**.

Трохá рідке на Київщині в формі „трохá лишень”. Те саме і в Шевченка (два рази). Але треба мати на увазі, що Шевченко часто писав букви **а** та **и** зовсім однаково.

Трохá лишень, чи так 391. Трохá лиш 432. Див. трóхи. По західніх говірках панує „трохá”.

Трóхи, а не „дещо”. Вас осталося трохи 81. Бо його, бач, трохи 164. Трóхи шкода 194. Трóхи жовчі 217. Трóхи спочинем 224. Трóхи спочили 225. Трóхи одпочину 280. Трóхи ще й не були 290. Якось трóхи полегшало 291. Люди трохи очуняли 317. Спочинем трóхи 334. Трóхи згодом 363. Трохи треба подождать 435. Трохи одпочити 451. Трохи одпочину 496. Трóхи одпочила 515. Див. **дещо**, **трóшки**.

Трохи не — мало не. А гусярá того Давида трохи не вбив 571. Трохи не сталося отак 392. Трохи не співаєш 511. Трохи не голі 276. Я було трохи не голе 338. Трохи не пропала 343. Насхóдилось панства не трохи 224.

Трохїм 238, 3. Трохїме 232.

Трóшечки ще 73.

Трóшки спочинь 38. Випий трóшки сього

зілля 39. Трóшки б, трóшки подождали 220. Поплакала трóшки 316. Трóшки в пляшечці отрути 476. Місц. „дещо” — його в „Кобзарі” нема.

Труба. Вийгравали сурми-труби 336. У труби затрубили 414. Див. **сурма**.

Трубїти. В похóд затрубїли 13. Місц. трубіти. Ст. сл. трубити.

Трудний — пригнічений, утомлений трудом. Серце трудне 152.

Трудящим людям 557. Таки ж у тїм селі трудящий у наймах виріс сирота 343. Був Максим трудящий, роботящий 495. А трудяще, а чепурне та роботяще 489. Рос. трудящийся.

Трунá. Везуть трунó дубовую 337. В трунó положили 312. Легше, мамо, в труні лежать, ніж його побачить 38. Поховали в чужїй позиченїй труні 556. Див. **домовина**.

Труп, Р. трóпу 98. 406. 445. А трóпу не хочуть 411. Два трупа 388 (рос., арх., укр. два трупи).

Трута (отрута). Треба трóти роздобути 139. І трути достала, і трутою до схід сонця дочку напувала 140. Трути-зілля шукала 229. Пішла шукати трути зілля 398. А потїм трути розвелá і генерала напоїла 476. Див. **отрута**. Літ. отрута, і трута.

Тугїй. Дитина сповита, та не тóго 231. Усі ті могили начинені нашим трупом, начинені тóго 482. В кайдани тóго окують 554.

Туда, літ. туди.

Туз. А той собі ще меншого тóза (=визначну особу) межі плечі 170. Той тузами (асами, картами) обїрає свата в його хаті 161.

Туман. Над ним, хмарою чорніє туман тяжкий 167. Р. туману 78. 375. 378, 3. тумане 228, 3. туманочку 228. Літ. туман, туману, туманом, мн. тумани, туманів. Місц. туманá, тумані, туманів.

Турба́ — турбо́та. Та й спать ляже, втомившись турбо́ю такою 556.

Турке́ня дрімала 145. У турке́ні хата на по-мості 144.

Тут пана немає 482. Тут все степ 276. Будь тут з нами 278. Місц. арх. ту. Літ. тут і тута.

Ту́та. Чи всі ви ту́та 3. Остануся ту́та 424. А ти будеш тута 457.

Тюрма́ — в'язниця. Р. тюрми 245. Мою тюрму́ 300. Катувалися в тюрмі 507. Глибокі тюрми мурувать 389. У нас же й світа... а тюрм 245. (У Доман. літ.: а тюрем). — Слово тюрма Шевченко вжив у „Кобзарі” 21 раз, а один раз ужив місцевого „хурдига”, того ж значення.

Давні тюрми викопувалися як глибокі ями, тому „Глибки тюрми мурувать” 389.

Тяжкий туман 167. Тяжкий голос 539. То не лихо, то не тяжке 30. Тяжké лихо 257. Тяжко з ними жити 12. 15. Тяжко, батьку, жити з ворогами 45. Тяжко жити 132. Тяжко, тяжко в світі жить 400. Тяжко зажурився 17. 48. Тяжко мені, тяжко 38. Тяжко блукать в світі 62. Тяжко йому 106. Тяжко плакала Ганну́ся 139. Тяжко матір покидати 165. Тяжко карають 166. Тяжко дітей годувати 230. Тяжко заридала 257. Літ. тяжкий.

Тяжко-ва́жко заспіває, як Січ руйнували 42. Тяжко-важко сиротині, а ніхто не бачить 44.

Тяжко-важко в світі жити 54. Тяжко-важко умірати 55. Ох, тяжко-важко 72. Тяжко-важко плаче 105. 126. 234.

Тьма (арх., темрява) стала 354.

У

У Київ їздила 476. Дитина у куточку 123. Треба піти у наймити 196. Хотів у шляхти одібрати 64, Іде чернець у келію 333, Сина дав у бурсу 432, Мов у різниці 513. У Київ їздить всякий год 377. Див. **в**.

Повторення прийменника: А у селах у веселих 397, У неділеньку у святую 413, У якомусь у вертепі 430, У Їбсипа у тесляра 532. Про значення прийменника **у** див. **в**.

Убра́ний. В кайдани убра́ний 167.

Увесь 401. Світ увесь 171. Ридає уся Україна 222. Р. усієї 75. 83. 140. 193. 207. 236. 251. Щоб усі 183. Див. **ввесь, весь, цілий**.

Літ. увесь чи весь, рос. арх. весь.

Увечері посумую 8. Раз увечері 133. Увечері хитається очерет 157. Увечері і вдосвіта 233. Увечері цурається 371. Місц. увечорі.

Увінча́ний штéмпом 167.

Увірву́ 436, увірва́лась 436.

Увірувати в кого-що. Чудеса́м Твоїм увірують 524.

Угледіти. Угледять 141.

Удво́х і плакати легше 181. Удвох розмовляли 209. Удвох собі на хуторі жили 229. Удвох собі 388. Удвох собі похожають 438. Благов, щоб удвох дивитися з гори, і вдвох тихенько

заспівать 470. Удвох таки 473. Удвох собі пше-
ницю жнуть 523. Удвох 544. 546. Див. **вдвох**.

Удєнь. Діти бігали з паліччям удєнь за вдо-
вою 159.

Удóвий. В сльозах удóвих 244. Літ. удóвин,
удовіний.

Удовівна, до удовівни 491, удовівну 349.

Удóсвіта. Що гомонить отам удóсвіта 561.
Див. **вдóсвіта**.

Ужé див. вже. Форма „уже” рідка в „Кобза-
рі”, панує „вже”.

Узріти (ст. сл. узрѣти-побачити). Бодай не
довелось нікому узріть такеє 544. Аж зомліла,
як узріла 200. Узріть його 310.

Узúти. Ось я тебе узúю в черевики 139. Див.
обúти.

Укáз (ст. сл. указъ, рос.) от кєсаря 539. Дав
указ 510. Прийшов указ 541. Літ. накáз.

Уквіччáють 436, уквіччали 293. Див. **заквіч-
чати**. (Шевченко писав: заквічались, уквічали).

Укоротів я вам віку 122. Укоротивши йому
віка 392.

Україна. Літературна форма тільки Укра-
їна. Але у мові поетичній, у віршах, уживаєть-
ся і Вкраїна, Україна, рос. Україна.

З України 45, Україну 342, З. Україно 148.
Свою Україну любіть.

Україна плаче 331. Тая Україна 342. В сте-
пах України 92. Сини сердешної України 252.
Тільки сльози за Україну 52. Ще десь Україну
катували 89. Україну любіте 319. За Україну
327. Я Україну забуваю 352. На мою Україну
468. За часів Шевченка форма Україна була

сильно поширена як у літературі російській, так
і в українській. У Шевченка вона звичайно з ви-
мог віршового ритму.

Форма „в Україну” — це нормальна форма
для самостійної держави, а форма „на Україну”
— це форма підлеглої кому землі. Див. про це
докладно: М. І л а р і о н: Наша літературна мо-
ва, Вінніпег, 1959 рік, ст. 105—127. За час Шев-
ченка ці дві форми вже плуталися між собою,
тому й Шевченко вживає обидвох цих форм.
Але форма „в Україні” в „Кобзарі” вжита 41
раз, а форма „на Україні” — 33 рази.

Ось усі 41 приклад із „Кобзаря” на „в У-
країні”, „в Україну”. В Україну ідіть, діти,
в нашу Україну 53. Тепер лежиш в Україну 54.
Сини мої, летіть в Україну 57. В Україну вер-
талися 60. Через Балкани простали ми в Укра-
їну 208. І в Україну принесли 249. Що ти несеш
в Україну 269. А я повертала в Україну 282.
Прийшли в Україну 288. Линуть в свою Україну
337. Пішов би я в Україну 360. Довелось мені
заїхать в Україну 396. У нас в Україні старий
Котляревський отак щебетав 10. Було колись —
в Україні ревіли гармати 33. Було колись — в
Україні лихо танцювало 33. Нехай душі козаць-
кої в Україні вітають 51. На весь світ почули,
що діялось в Україні 46. Виріжуть гайдамаки
ворогів в Україні 75. Велике Свято в Україні 89.
Посіяли гайдамаки в Україні жито 125. З того
часу в Україні жито зеленіє 126. Давно колись
те діялось у нас в Україні 137. Не заревуть в
Україні вольнії гармати 179. Що москалі в
Україні з козаками діють 220. Сю ніч будуть

в Україні родитись близнята 220. Живою душою в Україні вітай 247. До земляків моїх в Україні і не в Україні сущих 248. Чи буду я жить в Україні 225. Холоне серце, як згадаю, що не в Українї поховають; що не в Українї буду жить 305. Лютує голод в Україні 313. І все то, все то в Україні 326. Не осталося слїду панського в Україні 397. Не дам же я в Україні жить 405. Тї днї пронеслися надо мною в моїй Українї колись 423. І забули в Україні славного гетьмана 429. Заревуть дзвіниці в Україні 430. Іноді в Україні згадувать будуть 468. В Українї 305.

Форма „на Україні” 34 рази. Долять коли небудь на Україну 469. Його на Україну повернено 495. Пішли цигани і на Волинь, і на Україну 287. Було колись добре жити на тій Україні 34. За степи та за могили, що на Україні 51. І на Україні я сирота 54. Що діялось на Україні 127. Ще на Україні веселі і вольні пишались села 193. На тій Україні, на тій самій 227. На нашій славній Україні 295. 308. 321. 415. Що вони діють в нас на Україні 307. Село на нашій Україні неначе писанка 307. Чи ти зійшла вже і на Україні 319. У нас на Україні 342. Скрїзь на славній Україні 396. І на Україні добро 397. Ще поганше на Україні 397. Найдú собі на тій Україні 448. Немає в мене роду на всій Україні 468. Мене на Україні ніхто не згадає 468. На всій Україні високі могили 482. Поки у нас на Україні 489. На Україні розкажи 490. В нас на Україні 493. 499. На тій преславній Україні 500. І на Українї добрі люди 321. Лучче жити на Українї 324. І на Українї понеслось, і на Україні святи-

лось 504. Див. **Вкраїна**. У літ. мові тепер панує форма „в Україні”, „в Україну”.

Так само: українець, українка, український, а не українець, українка, український.

Укритися (ст. сл. укритися, сховатися). Заходився хату із очерету будувати, щоб хоч укритися вночі 543.

Уласович 498.

Улиця, як і „огонь”, у мові Шевченка завжди без приставкового „в”: улицю 332. По улицах 170. Улиці плили кров'ю 93. Літ. вулиця, рідше улица.

Умань запалала 118. Що в Умані робилося 118. По Умані бігав 119. В Умані 349. А Умань палає 121. Літ. Умань і Гумань.

Умірати 230. 238. 240. 349. Умірати 266. 344, Уміраю 205, умру 402, умірає 154. 283. 290. 302. 312, Умре 198. Уміраєм 259. 335. Упав сердега та й умёр 77. Умёр неборака 124. Умёр старшина 281. Умёр би орючи на ниві 321. Пан умёр 394. Ой умёр старий батько 424. Умер з нудьги 429. Умёр сотник 446. Умер на панщині 480. Мов умёрла 193. От умерла й мати 195. Я умёрла 272. 296. Умёрла з голоду 551. Умірали 484. Умеретé 480. Літ. умирати.

Уніяти. Як та галич поле криє, ляхі, уніяти налітають, нема кому порадоньки дати 48. Так і в „Кобзарі” видання 1860 р. ст. 50. У Києві тепер неправильно друкують „уніати”.

Уночі. Як бивсь татарин уночі 6. Уночі селом ходить 158. А уночі пани все їм снились 292. Весною уночі 309. Прийшов додому уночі 393. Іде додому уночі 443. Див. **вночі**.

Унтер (унтер-офіцер, нижчий військовий чин, народне — ундір). Унтер п'яний 517. Чимало люду оголили оці сатрапи ундіра 517.

Унук. А уну́ки? Їм байдуже 90. Я її унукам тепер розказав 123. З собакою уну́чок грався, а внучка в юпку одяглась 238. Див. **внук**. Літ. унук і онук.

Уосені 431. Див. **восені**. Літ. восені або увосени. Місц. у восені.

Упивались і чужої і своєї крові 324. Горілки, крові упивались 89. Уп'ємося отрутою 164. Упившись 487.

Уповати (ст. сл. уповати, ц. надіятися, сподіватися). Молюся, знову уповаю 274.

Упокой (ц. сл. упокой, спокій). За упокой душі її Псалтир прочитає 497.

Ураган. Повіє ураган холодний 431. Літ. ураган, західне гураган.

Урал. Од Уралу до Аралу 354.

Уродітись. Вже такою вона уродилась 314.

Уродливий. Була я уродлива та ще й чорнобрива 213.

Ус, з уса 144, мн. усі 34, усáми 433. Див. **вус**.

Усáтий козак 460.

Усе думаю про його 458.

Усмиряти (ц. сл. смиряти, заспокоювати, рос. усмирять). Плоть старечу усмиряй 334.

Усобище (ц. сл. усобица, ворожнеча, сварка). Ти (Гус) сієш розколи, усобища розвіваєш 189.

Усобник (арх. від усобица, ворохобник). Гетьмани, усобники, ляхи погані 323.

Усохла 296. Місц. усхла.

Уста 524.

Усюда. На всіх шляхах, по всій усюді 461. З усіх усюд народу йде 477. Див. ст. 28.

Усюди. Сироту усюди люди осміють 11. Він усюди вештається 41. Усюди Божа благодать 162. Усюди обое 229. Див. **всюди**.

Утирає сльози 125. Утер 325.

Утікать 554. Утечу 197. 388. 392. Утекло 234. Утікали 327. Див. **втечу**.

Утні (заграй) ще якунебудь 82. Не про лиху, — веселої утни, старче 104.

Утомлений 243, утомлений 505. Літ. утомлений.

Утоптала стежечку 417. Доріжечка утопта на 203. Див. **втоптала**.

Утрень (ц. сл. Утрень, Ранішня Служба). До Утрени завив з дзвіниці великий дзвін 334.

Ухо, мн. уха 96, О. м. ушима 268. Кругом, як в усі, все мовчить 3. Літ. вуху, рідше уху.

Ученик арх., ц. сл., літ. учень. Ученики повтікали 550.

Ухопитися див. **вхопитися**.

Учителем 506. Місц. учителем.

Учити чого, арх. і рос. чому. Нас Письму учить 357. Святому розуму учить 389. Див. **вчити**.

Учора був на базарі 128. Учора пролилась 536.

Ушкварити (грати-співати). А ну, ушквар нам щонебудь, — і кобзар ушкварив 119.

Ф

Фавор гора. На той Фавор 535.

Файда́ (довгий батіг, хвайда́, пуга). Аби файда́ в руках була 391. Слово місцеве.

Фельдфебель (старший солдатський чин рос. армії). Сам фельдфебель 517. Во дні фельдфебеля-царя 517.

Фіга. Везе діточкам фіг 241. Літ. фіга.

Флаг — прапор. Шапочку мужик знімає, як флаг побачить 377.

Фуга — хуртовина. Бачу, яка фуга! 27.

Х

Хавту́р — хлібний дарунок Священнику. Максим і хавту́рі з школярами носить 350.

Хазяїн 315. 344. 392. 539. Місц. хозяїн.

Хазяїнува́ти 424.

Халя́ви 77, халя́ву 493. 530, у халя́ві 125. Місц. холява.

Характе́рник — чарівнік, чаклу́н. Сам полковник - характерник з Січи 337.

Харамарка́ть — неясно читати. Не будеш по чернечій харамарка́ть 196.

Харч ж. р. (давнє харчь). Росло на Божій харчі 432.

Ха́та, у ха́тах 421; мн. хаткі 322. 323, в хатіно́чці 289, ха́точка 487.

Хата чи хати́на — звичайна, селянська. Див. буди́нок.

Хвала́ 481. 513. 551. Арх. хва́ла.

Хва́стов 405, у Хва́стові 405, хва́стовського

405, хва́стовським 327, Хва́стовщи́ну 334. Рос. Фастов. Літ. Хва́стів, хва́стівський.

Хватати́. Шулі́ка хвата́є в бур'яні курча, клює і рве його 552.

Хве́дір, Хведі́рком 70.

Хві́ля 140. 141, 3. хві́ле 7. По синій хвилі 464 (в оригіналі: по синій фили). Запінились хвилі 34. Кругом хвилі, як ті гори 34 (Шевченко писав ф и л я).

Хвигу́ра. Понаставляли ті хвигури от для чого 224. Літ. фігура.

Хво́рий. Каліки хво́рі 116.

Хилі́тися. Хі́лється тополя 133. Місц. кло́нитися.

Хи́лялась по шинках 185.

Хире́нний — безсилий. Щоб здобуть хиренну волю 523.

Хи́ря — біда. А кайзак на хирю та на тяжке лихо і вкрав ту сокиру 353. Вернувся наш запо́рожець як та хиря - хиря 420.

Хист, Р. хі́сту 218. 224.

Хіба́ ти не бачиш 164.

Хлі́нути (рос., укр. лину́ти). Хлі́нули сльо́зи 73. І хлі́нули сльо́зи, дрі́бні-дрі́бні поли́лися 97. І хлі́нули сльо́зи, тяжкі́ сльо́зи 320.

Хліба́ зійшли 314. Там наїсися всіх хлі́бів 196.

Хлоп — селянин. Аби файда́ в руках була, а хлопа, як тогó вола, у плуг голодного впряжеш 391.

Хло́пець, 3. хло́пче 94. 128. 345. Мн. хлоп'я́та 63. 83. 405.

Хлюпо́шуться качаточка поміж осокою 575.

Хма́ра диму 354. То не хмара — білі птахи

хмарою спустились 173. Бог бачить з-за хма́ри 164. Хма́ру розбий 387. Мої муки, мої люті в хма́рі заховаю 162.

Хмі́ль зелений 419.

Хова́ти. Без Попа ховають 48.

Хова́тись. Веселе сонечко хова́лось в веселих хмарах весня́них 300.

Ховра́к, ховрашо́к — польовий, звірьок. Понад шля́хом, ширицею, ховрашкі гуляють (бавля́ться) 21.

Ходо́ю тихою пішла 533. Іду я тихою ходо́ю 322. Йдуть по долині тихою ходо́ю 454.

Ходи́м 28. 241. 405. Ходи́м шукати 3, Ходи́м, сину 26. Ходи́м погуляти 34. Ходи́мо 368. 387. 473. 520. 535. Ходи́мо, ходи́м 473. Та ходи́мо погуляймо 109. Ходи́те 372. Вона вже маті́рю ходила 310. Чому боса ходить 555.

Ходя́ — арх., ходячи. Щоб, бач, ходо́ о півночі, спала й виглядала 1. Заспіває козаченько, ходя по долині 36. О так, ходя попід гаєм, Ярема співає 72. Тихенько ходя розмовляє 79. Чорнобрива дівчинонька, ходя гаєм, плаче 135. Щось ходя шепче сміючись 476.

Шевченко ще часто вживає форм дієслівних прислівників без -чи, напр.: Сина забавляє на призьбі сі́дя 544. Опочити, сла́в'я Господа 259. Молитву дія́ 186. Творили ле́жа епопею 579. Біжи, яко мо́га 39. Не́хотя журюся 131. І т. ін. Див. **мога**. Тепер цих форм в літ. мові не вживаємо, — уживаємо їх з закінченням **-чи**.

Холе́ра. Вони з холе́ри повмірали 423.

Хо́лод, **холодо́к,** в холо́дку 522, у-в холодо́чку 462. 522. 528. 534. 352. 451.

Холо́п арх., рос. Без холо́па і без пана 331. Див. **хлопець**.

Хома́ 437. 442 (з гр. ц. сл. *Θομα*). Місц. Тома.

Хоро́ший та багатий 372. І хоро́ше, і багате 425.

Хорти́ця. Загула Хорти́ця 144. Чи спиш, Хорти́це се́стро 144.

Хоти́ти, х́очу 168. Коли х́очеш грошей та ще й слави, того дива 58. Хоч жить 76. Хо́щ що х́очеш 441. Х́очуть 190. 253. Ще чо́го хоті́в 64. Літ. х́очуть і хотя́ть.

Хоч і хоча. Хоч і лихо зустрінеться 57. Ляхи задумалися стоя, хоч і запеклі 77. Хоч подивлюся 124. Хоч і не за нами 143. Не кидайте хоч ви мене 306.

Хоча́ й волі не було 304. Щоб хоча́ при-снилась 202. Хоча́ серце замучене 326. Ти хоча́ й пишалась 522.

Хот́ь — це місц. арх., літ. хоч-хоча. Він їм тугу розганяє, хот́ь сам світом нудить 41. Не скаже хот́ь на сміх 56. Хот́ь на чужому 304. Хот́ь не своє 255. Хот́ь би й Яр той 255. Нехай хот́ь часточка 483. Рос. хот́ь і хотя́.

Храм (ц. сл. Храм, Церква). Храми Божі 360.

Храни́тель (ц. сл. хранитель, оборонець). Хто стане Святим Хранителем твоїм 485.

Храни́ти (ц. сл. хранити, оберігати). Ціло-мудріє храни́ла 577. В Давидовім граді, Госпо-дом храни́мім 362.

Хресті́тесь, дівчата, хресті́теся 275. Місц. хри-ститися.

Хресті́ти (бити). Саул прочумався та й ну і вздовж і впоперек хрестить 571.

Христіві воїни 513. Христівого слова 571.
Христѳс, З. Хрістѳе 324. 246. Місц. Хрістѳе.
Літ. Хрістѳе.
Хрещатий барвінок 445.
Хрін, хріну 80. 109. Місц. хрон, хрону. Ст.
слов. хрѳнь.
Хто, кого. Чи багатий, кого доля убирає,
доглядає 9.
Хтонѳбудь згадає 125.
Худѳба — маєток. Худѳби діждались 229.
Хула (ц. сл. хула, осуд Святого), хула всьо-
му 481. Не чули б у Бога вашої хули 249.
Хурдїга — слово місцеве, тюрма: Гамалія
по Скутарі, по пеклу гуляє, сам хурдїгу розби-
ває, кайдани ламає. Див. тюрма.
Хўстка 176, хўстку 241.
Хўтір 99. 229. 471.

Ц

Цар, Д. царѳві 213. 215. 219, З. царю 172. 363.
364. 519. 530. 533 (рос. о царь 363), О. царѳм
363, Н. м. царі 542, Р. царів 367. 557, Д. м. ца-
рям 323. Н. м. царята 566. Рос. З. царю, укр.
літ. царю.
Царград 34, з Цариграду 241.
Царівна. До царівни б рада слать старости
235. Взяли царѳвен 365, літ. царівен.
Царствувати. Нехай царствує 79. Рос. цар-
ствувати.
Цвіль, О. цвїлю 151.
Цвіт, Р. цвїту 270, З. цвїте 17. 265. 270. 317.
Дністровий цвїте 527. Процвїла я цвїтом при

долині 272. Рожевим цвїтом процвїла 577. Цвї-
ті за Образом Святим, і на вікні стоять цвїті
383. І на дівча, і на цвїти дивується собі 559.
Красується цвїтамі 421. Літ. квіт, квіти; арх.,
місц. цвіт, рос. цвет.

Цвїсті 8. 564, цвїте 421, цвїлі 330. Цвїте -
процвїтає 134. Барвінок цвїв 566. Як тая лілія
цвїло 504. Старосл. цвѳсти, цвѳсти, цвисти, звід-
си й місцеве цвисти.

Цвїтѳк кидає 441.

Цей 333. 381. 391. Тебе б то на це 195. А все
це ви так розворушили 195. То це й справді 198.
Де ж це ти барився 206. То це й шлють 212.
Давно це діялось 369. Це той 372. Це 386. І це
трапляється 394. Це мое 455. Кому то це 539.
Цьѳгѳ 231. 364. 392. 395. 404. 437. 552. Веселиї
літа пливуть з цьѳго свїта 404.

Цей — ближчий і місцем, і часом. Т о й —
дальший місцем і часом. Див. той.

Цієї 207. 340. 361. 408. Якогось раю на цїм
свїті бажаєте 161. Усі на цїм свїті Адамови діти
161. Чи довго ще на цїм свїті катам панувать
164. По цїм Аралу 376. — І цією 185. 410. Мн. ці
411. 431. Див. сей, оцей.

Церква невеличка 322. Церкву будувати 328.
Мн. Церкві 168. З усіх Церкѳв 413.

Цѳрков ж. р., ц. сл. Церковь. За Цѳрков Бо-
жую 493. Аж Церков бачать 87.

Цѳсар (ц. сл. цесарь і цѳсарь), цѳсаря 188.
Літ. цїсар і цѳзар.

Цїган 279. 465, З. цїгане 155. 283, мн. цїга-
ни 276. 286. — Рос. цыган.

Цїнковий. З цинковими гудзиками 168.

Цеду́ла (лат. *sedula* картка). Прочитай оцю цеду́лу 431.

Цілу́ ніч бенкетували 189. Ніч цілісіньку сиділи 384. Див. **ввесь, весь, увесь**.

Ціли́й в літ. мові уживається (зам. увесь) головно при словах міри.

Цілува́тись 426, цілу́є 3. 6. 141. 234. 394, цілу́ються 417, цілува́ла 13. 73. 198, цілува́лись 75. Місц. цілювати.

Цілю́щий. З тією водою цілю́щою, живу́щою 179. Див. **сцілю́щая**.

Цу-цу, дурні 168.

Цуг — запряжка коней низкою, в дві чи три парі. Цуго́м в Київ повезли 471.

Цур же йому́! 140. Цур тобі! 168.

Цура́тись кого-чого: Душі убогої цураю́сь, своєї грішної душі 487. Старці тебе цураю́ть-ся 456.

Ця́мрина — верхній край колодязя. Положила на ця́мрину титарівна сина 373. Полились на ця́мрину святії сльози 545.

Цькую́ть його собаками 409. Уже й собаками цькува́ли 409.

Цюк. Деревину вибравши, та й цюк! 354.

Ч

Чабан — пастух. Привела якогось чаба́на 571.

Чадо́, ц. сл. чадо, дитя. Так гине за його, за те чадо поганее 457. Твої ча́да 515.

Чай. Гостей чаем напували 300. Літ. чай, ча́ю, ча́ем. Місц. чаю́, ча́ем, герба́та.

Ча́пля 169. Рос. ца́пля.

Час, Р. ча́су 370. 524. З того ча́су 126. 141 — ча́су 181. 182. — часа́ 460. А тим ча́сом старо-давню Січ розруйнували 125. А тим часом одпочинем 128. Тим часом, як вона співає 436. Місц. ча́су, часо́м. Літ. ча́су, ча́сом.

Часі́ рос., годинник. Готичеський з часами дом 377.

Часові́й (рос., вартовий). Два часові́й розмовляють 301.

Ча́яти, ц. сл. чаяти — сподіватися. Може ча́ем оновлення 323.

Чвані́тись. Ще й чва́ниться 217.

Чве́ртка — міра горілки. Закладає за чвертку 193.

Черво́ний Образо́чок 239. Черво́ний місяць 315. Черво́ну 434. В черво́нім жупані 105.

Чекати́ — слово західне, з мови польської, тому в „Кобзарі” його нема. Див. **ждати, стрівати, дождати**.

Черевики, ц. сл. чрѣвие. Черевиків немає 399.

Через тиждень (як минув тиждень, за тиждень), в Лебедині у Церкві співали 114. Через тиждень молодиці коровай місили 236. Через год ото й Велика Зіма наступила 494.

Черешня. Я шага дам, я — черешень 128.

Черне́ць 245. 333, Р. ченця́ 403, Д. ченце́ві 334, Н. м. ченці́ 190. 333.

Літ. черне́ць, ченця́, ченце́ві, ченче́, рідше: черця, церце́ві, черці́.

Чесний, че́сно 230.

Честний, ц. сл. честний — дорогоцінний,

укр. чесний. І главу його честну́ю терном увінчали 501. Честну́ю кров Його п'ємó 502. Літ. чесний, рос. честно́й.

Чех, З. чéху 187 — чéше 189.

Чи, Шевченко частіше писав чи (цебто ці).

Чигрін 225. Із Чигрі́на 212. Чигрі́не, Чигрі́не, все на світі гине 150. Спи, Чигрі́не 152. Над Чигрі́ном 221. 222. 429. У Чигрині 74.

Чигирі́н 78. 318, з Чигирину 336, З. Чигирі́не 428.

Чий, чи́єю 253.

Чимáло свого 22.

Чин. Дослуживсь до чину 394.

Чистоту́ їх соблюди 558.

Чита́тиму 439. І ми чита́я оживаєм 478.

Чичирк. Летять до дуба... Ні чичирк 4.

Чмі́ль, чме́лем 415. Літ. джмі́ль, джмеля́.

Чóвен. Неначе чóвен в синім морю 1. Пливе чóвен води повен 142. Пливе чóвен по Дунаю 142. Вплив чóвен в синє море 143. Попливе чóвен 183. Виринає чóвен 529. Д. чóвнові 143. Підняв шапку — човні стали 34. Місцеве — човéн.

Чого плачуть очі 32. Чогó, батьки, сумуєте 59. Чого плачеш 129. Питали, чогó плаче 131. Не знала Мар'яна, чого серце мліє, чого плачуть очі 133. Чогó ти сумуєш 163. Чогó мені тяжко, чогó мені нудно, чогó серце плаче 178. Чогó мене позвали 188. Чогó ж тепер заплавав ти 376. Ой чогó ти почорніло, зеленєе поле 412. Чого ж мені його шкода, чого його жаль 424. Чогó, чого я думаю 437. Не знає сам, чого зрадіє 458. Чогó ж я плачу 486. Понаставляли ті

хвигури от для чо́го 224. Мушу, а для чо́го 467. Див. **чом**, **чому**.

Чом не затопили 50. Чом вона вас до схід сонця була не вто́пила 117. Чом він не гуляє, чому не п'є 120. Чом мене не вбила 121. Чом ти не заснула 132. Поки лиха я не знала, чом не заховала 135. Чом ви не висохли 164. Чом не читаєш 438.

Чому́ не остало́сь, чому не вітало 66. Чому́ ти не хочеш 160. Чому́ мені злої долі, чом віку не збавиш 228. Чому́ мене не сховаєш 228. Чому́ босе ходить 555. Чому́ не йде 575. Див. **чого**, **чом**.

Чому́сь. Веселеє колись село чому́сь тепер мені старому здавалось темним 463.

Чóрний 465, чорніша 300.

Чорні́ло трачу 352. Рос. слово множинне: черніла.

Чорнобрíвець. В того чорнобривця беру коня 556.

Чорнобрíвий 38, чорнобрíва 14. 30. 65. 304. 314. 401. 419, чорнобрíве 379. 555, чорнобрíву 400. 409, чорнобрíвим 400. Мн. чорнобриві 12. 346. Так само чорнобрíвка 326. 556, чорнобрíвки 556, чорнобрíвку 448.

Народне чорнобрóвий 4, чорнобрóва 232. 347. 415. 436, чорноброву 3. 416, чорнобрóвій 474, мн. чорнобрóві 119. 362.

Чорноу́сий 425.

Чорт. На чорта їх на горах ставить? 223. Чорт-зна що прова́диш (говориш) 224.

Чорт-ма́. Є чим поживитись, чи чорт-ма́ й тепер нічого 217.

Чётки (рос. чётки, ц. сл. ліствиця, укр. вервиця). Чернець мій встав, чётки взяв 334.

Чудо (ц. сл. чудо, диво, чудо) сталося 427.

Чудовная (Ікона у Почаєві) не допомогла 476.
Літ. Чудотворна Ікона.

Чужій. Батько й мати одцурались, й чужі не приймають 164. Люди чужії 2.

Чумá ходила 421. Неначе чумá; ні, чумі нема 362. То чумі, то лиха 502. Із Одеси завезли чуму 406. Місц. джума.

Чу́ра мій 482. Літ. джура.

Чу́ти. Не чуть плачу 126. Чуло серце недоленьку 37.

Чуть — мало, насилу. З рос. Чуть не плаче 91. Оксану вихопив чуть живу 111.

Ш

Ша́бля. Ша́блю золотую 337.

Шаг (½ копійки, гріш). Я шага́ дам 128. Два шага́ 417.

Ша́пка. Срібло-злото несуть шапками козаки 147.

Шапличо́к — бочечка. Послав у город шапличок продать 544.

Шаравáри — широкі штани. В зелених шараварах 436.

Шасть у хату 435 (несподівано ввійти).

Шатро́ край шляху розп'яли 276. На шатро́ мов позирав 279. Розібрали шатро́ своє 287.

Шаше́ль ч. р. Остались шашелі 576. З. шашелі 577.

Швиде́нько 238. 545. 547.

Шві́дче 101. 212. 241. 350. 442.

Ше́ляг — дрібна монета. Шеляга виймає 369.

Шелéсть. До вдовівни навпростець шелéсть за рушниками 343.

Шéпчуть 5.

Шеретува́ти. Мельник меле, шеретує 415.

Шинка́р. Шинка́рю 3. 60, мн. шинка́рі 187.

Шино́к. В-у шинку́ 330. 337. 402. 491. 508, мн. шинкі 332, в шиночку 462.

Широко́плий — просторий, зложений з широких піль (звичайно селянські кріпацькі поля були вузькі). Щоб лани широкопóлі було видно, було чути, як реве ревучий 269. Пор. І в багрянці догпо́лій ходив 570, але тут від „довга пола”.

Шкандиба́ти — іти кульгаючи. Коло пустки на милиці москаль шкандиба́є 304.

Шкло (давнє стькло). Як шкло 294. Літ. скло. Правобережне „шкло”.

Шко́да. Чо́го ж я плачу? Мабуть шко́да, що без пригоди, мов негода, минула молодість моя 486. Чого тобі шко́да 163.

Шко́ла. Вигодувала малого, до шко́ли дала, а із школи його взявши, коня купила 449. Зімою в Київ одвезли і там у шко́лу оддали 473. Місц. арх. як слово множинне: шко́ли: учитись в школах.

Шку́ра. Дознаються небожата, чия на вас шкура 250. Однієї шкури така сила 187. Ви любите на братові шкуру, а не душу 246. І знову шкуру дерете 249. Несете і душу, і шкуру 256. Залили за шку́ру сала 343. 489. Зашиті в шку́ру 422. З. шку́ро 69. І шку́рою стрепенув 144. Ла-

тану свитину з каліки знімають, з шкурою знімають 164. Люті звірі прийшли в овніх шкурах 190. А з шкур наших собі багряницю пошив 173.

Літературне шкура, місц. західне шкіра. У „Кобзарі” форми „шкіра” нема.

Шлюб, до шлюбу 196.

Шлях, з шляху 27. 121. 154. 351. 487. 496. 497. 507. 541, З. шляху 256, М. на шляху 154. 451. 540.

Шляхетський. Шляхетського роду 135. Шляхетської крові 119. Шляхетською кров'ю напували Україну 128. Місц. шляхотський.

Шмат гнилої ковбаси 377.

Шматочок. По шматочку (бубличка) дітям розділила 239.

Шпори рос., укр. острóги. А він подивився, та шпорами коня в боки 28.

Шо, щоб — так усе писав Шевченко, див. **шо, щоб**.

Шовк, Р. шóвку 241, О. шóвком 304.

Шóпіт, Р. шóпоту 187. Літ. шéпіт, шéпоту.

Шóстий. Шóстої 439, шóсту 108. Місц. арх. шестий.

Штані 396. В штáнях 332. В червоних штáнях 372. Літ. в штáнях і в штанáх. Рос. в штанáх.

Штампувáти (позначати). Онде злодій штемпóваний 167. Літ. штампóваний.

Шукáти кого-чого, рідше — кого-що: Вийшла русалонька матері шукáти 1. Шукáти доброго добра, братерства братнього 249. Їде шукáти братів 299. Пішли шукáти нової хати 359. Пішли шукати трути-зілля 398. Підú шукáти правди і твоєї слави 403. Підú доленьки шукáти 424. Шукать долі 393. Шукаю броду 388.

Чого ти шукаєш 166. Долі, доленьки шукáє 192. Грошей шукáють 227. Шукáв долі 55. Людей шукáв 123. Трути-зілля шукáла 229. Іди ж, шукáй у Москві свекрухи 17. Другого шукáй 73.

Шукáти кого-що: Треба йти шукати стару відьму 140. Щоб ішов дитину шукати 374. Шукала дитину мати 508. Я шукаю Наталочку 281. Шука козак свою долю 11. Шукáть бáтька 29. Шукає сина 548. Підú шукать миленького 7. Шукать його 507. Шукаю когось 423. Не своє шукає 149. Шука когось 120. Де тебе шукать 66. Найшла, що шукала 30. Коли шукáти частину чого, то конче з родовим: Підú шукати правди і твоєї слави 403. Коли ж шукати цілого (все), та ще особу, то зо знахідним: Ішов дитину шукати 374.

Щ

Щеня 481, Н. м. щеня́та 552, Р. м. щеня́т 552.

Щи́рий пан 377. Я посію мої сльози, мої щирі сльози 152. Щи́ро 57. 200.

Щири́ця — рослина. Понад шляхом, щирцею, ховрашкі гуляють 21.

Що (Шевченко частіше писав шо) в побічних прикметникових реченнях (ніколи тут нема який, котрий). Біля того гаю, що чорніє над водою, щось біле блукає 1. Виглядала козаченька, що торік покинув 2. Чи сирота, що до світа встає працювати 9. А той чи зустріне, що пізнає Катерину 21. Тому дурному, що полюбить 268. Ото ж тая дівчинонька, що сонна блудила 4. Дівчина, що милого щодень виглядає 9.

Стара мати, що родила на світ Божий, мусить погибати 12. Не одцуравсь того слова, що мати співала 62. Заспівать про того гетьмана, що на огні спекли 470. Як ту матір, що вам на сміх сина породила 15. Чи винен той голуб, що сокіл убив 2. Проміняв би долю, що маю тепер 123. Тієї Матері Святої, що в мир наш Бога принесла 455. Де ділась красá твоя тая, що всі люди дивувались 456. За степи та за могили, що на Україні 51. Не сироти малі діти, що неньку сховали 30. Де ж ті люди, де ж ті добрі, що серце збиралось з ними жити 20. Хоч подивлюся на ті шляхи, що я міряв малими ногами 124. Ті, що кохались, розійшлися 129. Мов ті хмари, що за Дніпром сіли 322. Невеселіі ті дні, що пронеслися надо мною 423. Рушниками, що придбала, спустити мене в яму 37. Шевченко оминав починати побічні прикметникові речення з „який”, „котрий”, а починав їх із „що”.

Щовéчора сходилися 130. Щовечора розмовляла 131. Щовéчір свою долю проклинає 234.

Що день Божий розмовляли 209. Сорочечку щодень Божий надіває 233. Щодень, щогодина питається 240. Щодень Божий довбе ребра 243. Щодень Божий умивали 267. Що Божий день купала 311. Щодень Божий радості приносить 312. Щодень Божий обходила село 314. Щодень Божий сповідалась 337. Сем'я моя щодень росла 359. Ходили щодень Божий плакати 399.

Щоб, Шевченко звичайно писав щоб. Арх. рос. форми „щоби” у „Кобзарі” нема. Жде козаченька, щоб залоскотати 1. Так ворожка поробила, щоб легше скучала 1. Зроби, щоб до-

дому не вернулась 38. Хоче, щоб слухали 58. Щоб ви не вертались 249. Щоб брат брата не різали 403. Місцевою арх. і рос. „щоби” Шевченко ніколи не вживав.

Щонаймолóдший 450.

Щоніч. Прилітає соловейко щоніч щебета-ти 7. Дарма щоніч дівчинонька його виглядає 2. Див. **щодень**.

Щось з назовним, а не родовим. Щось біле блукає 1. Щось страшно співають 59. Сумно співає щось такеє невидиме 172. Заговорили щось погане 476. Щось непевне з людьми буде 541. Місц. щось з родовим: заговорили щось поганого.

Ю

Юбілéй. Завдав Зевесу юбілéй 513. Літ. ювілей, рос. убілей.

Юна́к. Побачив на коневі такого юна́ка 200. Місц. молодець.

Ю́пка — спідниця. В ю́пку одяглась 238. Червону ю́пку одягла 434.

Юроді́вий (ц. сл. юродивий - нерозумний). Діти юроді́ві 248. Тих юроді́вих дітей 377.

Ю́шка (суп, супа). А петрушку криши в ю́шку 194. Місц. зупа.

Я

Я́блуньку 551 (у Дом.: яблоньку), я́блуню 134, я́блочко 311. Літ. я́блуко.

Явор 563. 564. 575, явором 534. Літ. я́вір.

Я́гідка. Моя ти я́гідко 442.

Ягня́ 320, мн. ягня́та 161. 296. 320. 421. 372.
Ягня́та пасли 229.

Яд (ц. сл. ядь — отрута) нахо́дять в животі 477. Рос. яд, укр. отрута.

Язык — мова, арх. На всіх язýках все мовчить 245.

Як голубка день і ніч воркує 32.

Замість „як” орудний відмінок порівняння: Сине море звірюкою то стогне, то виє 34. Горáми хвилю підйма́ 1. Буде над ним його мила квіткою стояти 8. Гадюкою зашипіли, звірем заревіли 189. Не здивуйте, що вороном крячу 210. Тяжко сиротою жити 32. То не хмара, — білі птахи хмарою спустились 173.

„Як” для збільшення сили дії: З журби як заграє! 50.

Яко (арх.) миро добровонне 263. Біжи яко мога 39. Див. **мога**.

Якор (ц. сл. якорь, котвица). На якор стали 368.

Яко́сь недавно довелось 396. 469. 472. 483. 546. 574.

Янголя́тко 19. Спить, мов янголя́точко в Раю́ 546. Літ. Ангол, Янголя́тко. Див. **Ангел**.

Яничáри — турецьке військо, як жандарми. Будем жити, вино пити, яничáра бити 61.

Яр, з я́ру 106. 255. 354. 409 — з я́ра 257 (рима „кара”), в я́ру 26. 101. 155. 255. 278. 296. 322. 354. 398. 448 — у я́ру 308. 313. 373. 465. 533, в я́рочку 537.

Яри́на (ц. сл. Іри́на) зріє 195. Старий грає, а Яри́на з Степа́ном 194. За тином слухала Яри́-

на 206. З. Яри́но 194. Спарували з Яри́ночкою докупи 195. Західне Ірена.

Ярмарок. Піду я на ярмарок 407. Пішли на ярмарок 547.

Ярмо́, в ярмі 252, мн. я́рма 248. 396.

Ярчу́к — собака ніби з вовчими зубами, якої дуже бояться відьми. Побіжить наш ярчук в ірій їсти гадюк 222.

Ясен раз-у-раз скрипів 1. Ясен високий 153 (у „Кобзарі” ясень). Літ. ясен, ясена.

Ясний 298. 579, ясніше 11. Літ. я́сний.

СПИСОК ВИДАНЬ
ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ,
які можна набути в Інституті

З М І С Т Ц І Є І К Н И Ж К И.

	Сторінки:
I. ШЕВЧЕНКО ЯК ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНО* МОВИ:	
1. Шевченкова мова	5
2. Народність Шевченкової мови	6
3. Релігійний стиль Шевченкової мови	10
4. Стародавні вірування українського народу	15
5. Елементи Шевченкової мови	16
6. Вплив П. Куліша на Шевченкову мову	21
7. Шевченко як творець української літературної мови	23
8. Яскрава мальовничість Шевченкової мови	25
9. Рясна синоніміка Шевченкової мови	26
10. Новотвори в Шевченковій мові	27
11. Правопис „Кобзаря”	29
Література дослідів про Шевченкову мову	33
II. ПЕРЕДМОВА ДО СЛОВНИКА	35
Скорочення в Словнику	39
Хронологія	40
III. ГРАМАТИЧНО-СТИЛІСТИЧНИЙ СЛОВНИК ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ	41-255
Словник подається за порядком української азбуки, а саме:	
А ст. 41.	Б 43. В 54. Г 68. Д 75.
Е 86.	Є 86. Ж 88. З 91. И 108. І 113.
Й 114.	К 114. Л 125. М 131. Н 151. О 151.
П 163.	Р 194. С 199. Т 220. У 231. Ф 238.
Х 238.	Ц 241. Ч 243. Ш 247. Щ 250. Ю 251.
Я 251.	
Малюнок Тараса Шевченка на ст. 7 — праця мистця-маляра Л. Молодожанина.	

1. Волинь в боротьбі за волю України, стор. 55, р. 1952	0.55
2. Нарис історії Волинської Землі, ч. 1, стор. 159, р. 1953	1.50
3. Український рік в народніх звичаях в історично-му освітленню, том 1, (зимовий цикл), стор. 151	1.50
4. Український рік в народніх звичаях в історично-му освітленню, том 2, (весняний цикл), стор. 254, р. 1959	1.50
5. Український рік в народніх звичаях в історично-му освітленню, том 4, (літній цикл), стор. 176	1.50
6. Гомін Полісся (поезії), стор. 243, р. 1960	2.00
7. Свята Почаївська Лавра, стор. 398, р. 1961	4.00
8. Словник Шевченкової мови, стор. 256, р. 1961	2.00
Флора в творчості Т. Шевченка (друкується)	

ЖУРНАЛ ЛІТОПИС ВОЛИНИ

9. Літопис Волині, ч. 1, стор. 126, ілюстрований	1.00
10. Літопис Волині, ч. 2, стор. 127	1.00
11. Літопис Волині, ч. 3, стор. 128	1.00
12. Літопис Волині, ч. 4, стор. 128	1.00
13. Літопис Волині, ч. 5, стор. 130, ювілейне, ілюстроване, (друкується)	1.00

БІБЛІОТЕКА ЛІТОПИСУ ВОЛИНИ

14. Від церковного престоло до Берези за дротн, стор. 47	0.50
15. Наше Полісся (нарис), стор. 66 (випродано)	0.50
16. З мучеництва Холмщини на Білгородщині, стор. 56	0.50
17. Збройна боротьба на Волині, стор. 56	0.50

Всі ці твори, за винятком вичерпаних, просимо замовляти на адресу:

RESEARCH INSTITUTE OF VOLYN,
Box 606, Winnipeg 1, Manitoba, Canada.

та ланка нашої мови, де ми так часто хитаємося й вимовляємо по-місцевому, а не літературному. Тепер маємо змогу легко навчитися правильно вимовляти по-літературному, чому багато допоможе й той великий „Словник літературних наголосів”, що вміщений на кінці цієї праці. В основу наголосу часто кладеться наголос Шевченків.

Том IV: НАША ЛІТЕРАТУРНА МОВА. Як говорити й писати по-літературному. Вінніпег, 1959 року, 424 ст., на доброму папері. Ціна \$2.00. Тут подано головніші питання для практичного вивчення нашої літературної мови, які розроблені тут монографічно.

Том V: ГРАМАТИЧНО - СТИЛІСТИЧНИЙ СЛОВНИК ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ. 1961 рік, 256 сторінок. Ціна \$2.00. Це практичний довідник для вивчення української літературної мови на основі Шевченкового „Кобзаря”. Скрізь показано форми літературні й форми місцеві говірок. На початку Словника дано докладну статтю: „Шевченко як творець української літературної мови” (ст. 5—34). Для вивчення складні Словник дає багато цінного матеріалу. Це практична книжка для кожного, хто хоче знати українську літературну мову.

Усі ці п'ять томів — це одне ціле, це міцна основа для вивчення української літературної мови.

Це книжки, які мусить мати й знати кожен, хто вивчає українську літературну мову.

Випишіть ці праці від Видавництва „Н а ш а К у л ь т у р а”, а саме:

“NASHA KULTURA”

**101 Cathedral Ave., Winnipeg 4, Manitoba,
Canada.**

та ланка нашої мови, де ми так часто хитаємося й вимовляємо по-місцевому, а не літературному. Тепер маємо змогу легко навчитися правильно вимовляти по-літературному, чому багато допоможе й той великий „Словник літературних наголосів”, що вміщений на кінці цієї праці. В основу наголосу часто кладеться наголос Шевченків.

Том IV: НАША ЛІТЕРАТУРНА МОВА. Як говорити й писати по-літературному. Вінніпег, 1959 року, 424 ст., на доброму папері. Ціна \$2.00. Тут подано головніші питання для практичного вивчення нашої літературної мови, які розроблені тут монографічно.

Том V: ГРАМАТИЧНО - СТИЛІСТИЧНИЙ СЛОВНИК ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ. 1961 рік, 256 сторінок. Ціна \$2.00. Це практичний довідник для вивчення української літературної мови на основі Шевченкового „Кобзаря”. Скрізь показано форми літературні й форми місцеві говірок. На початку Словника дано докладну статтю: „Шевченко як творець української літературної мови” (ст. 5—34). Для вивчення складні Словник дає багато цінного матеріалу. Це практична книжка для кожного, хто хоче знати українську літературну мову.

Усі ці п'ять томів — це одне ціле, це міцна основа для вивчення української літературної мови.

Це книжки, які мусить мати й знати кожен, хто вивчає українську літературну мову.

Випишіть ці праці від Видавництва „Н а ш а К у л ь т у р а”, а саме:

“NASHA KULTURA”

**101 Cathedral Ave., Winnipeg 4, Manitoba,
Canada.**
